

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Arkeoloji Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

DİYARBAKIR ARKEOLOJİ MÜZESİNDE BULUNAN HAÇLAR

Meral BEYAZGEYİK
23907005

Danışman
Doç. Dr. Sahure YARIŞ

Diyarbakır 2025

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Arkeoloji Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**DİYARBAKIR ARKEOLOJİ MÜZESİNDE BULUNAN
HAÇLAR**

Meral BEYAZGEYİK
23907005

Danışman
Doç. Dr. Sahure YARIŞ

Diyarbakır 2025

TAAHHÜTNAME
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmenliğine göre hazırlamış olduğum “**Diyarbakır Arkeoloji Müzesinde Bulunan Haçlar**” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi arşivinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmenliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

11/07/2025

Meral BEYAZGEYİK

ÖN SÖZ

Tarih boyunca insanlık, inanç sistemleri etrafında şekillenen semboller aracılığıyla kültürel kimliğini, değerlerini ve dünya görüşünü ifade etmiştir. Bu sembollerden belki de en dikkat çeken, Hristiyanlık inancının en güçlü simgelerinden biri olan haçtır. Haç, yalnızca dini bir anlam taşımakla kalmayıp, aynı zamanda tarih, sanat ve kültür gibi alanlarda da iz bırakmış çok katmanlı bir sembol olarak öne çıkmaktadır. Elinizdeki bu tez çalışması, haç sembolünün bu çok yönlü anlam dünyasına Diyarbakır özelinden bakmayı amaçlamakta; Diyarbakır Arkeoloji Müzesi'nde bulunan pandantif, röliker ve tören haçları üzerinden hem yerel hem de evrensel bir sanat tarihi ve ikonografi okuması yapmaktadır. Ayrıca bu araştırma, yalnızca bir katalog çalışmasından ibaret olmayıp, eserlerin ikonografik, teknik ve tarihsel özelliklerini disiplinler arası bir yaklaşımla ele almayı hedeflemiştir. Bu bağlamda eserlerin yalnızca görsel ya da yapısal nitelikleri değil; aynı zamanda onları ortaya çıkaran toplumsal, dini ve kültürel bağlam da göz önünde bulundurulmuştur. Tez boyunca yapılan analizler, bu eserlerin yalnızca birer arkeolojik obje değil, aynı zamanda birer tarihsel tanıklık unsuru olduğunu ortaya koymaktadır.

Tez çalışması boyunca katkı sağlayan Diyarbakır Arkeoloji Müzesi yetkililerine ve çalışanlarına, çalışmama sağladıkları katkı ve gösterdikleri iş birliği için teşekkür ederim. Müze koleksiyonuna erişim izni ve teknik destek, bu çalışmanın temelini oluşturan gözlemsel verilerin toplanmasında büyük rol oynamıştır. Bu süreçte her zaman yanımda olan aileme, dostlarıma ve akademik hayatım boyunca bana ilham veren tüm hocalarıma da teşekkür ederim. Sabırları, teşvikleri ve inançları, bu çalışmanın arkasındaki görünmeyen ama en önemli güç kaynaklarından biri olmuştur. Bu tez çalışmasının, Diyarbakır'daki Hristiyanlık kültürüne ait maddi mirasın anlaşılmasına ve bu eserlerin bilimsel açıdan daha görünür kılınmasına katkı sağlamasını diliyor; araştırma yapmak isteyen gelecekteki bilim insanlarına faydalı bir kaynak oluşturmasını temenni ediyorum.

Bu yüksek lisans tezinin hazırlanma sürecinde bana yol gösteren, akademik bilgi ve deneyimiyle tezime değer katan, her zaman yapıcı eleştirileri ve desteğiyle yanımda olan çok kıymetli danışmanım Doç. Dr. Sahure YARIŞ'e en derin

şükranlarımı sunarım. Kendisi, yalnızca bir danışman değil; aynı zamanda bilimsel düşünceye yön veren, araştırma disiplini kazandıran bir rehber olmuştur. Tez süreci boyunca göstermiş olduğu sabır, anlayış ve teşvik edici tutumu, bu çalışmanın tamamlanmasında en büyük ilham kaynağı olmuştur. Ayrıca her aşamada yanımda olan ve yardımlarını esirgemeyen, bu tezde çok emeği geçen arkadaşım Gökhan Topuz'a da yürekten teşekkür ederim.

Akademik hayatım boyunca bana inanan, her zaman yanımda olan ve manevi desteğini esirgemeyen değerli yol arkadaşım Beginhan Beyazgeyik'e gönülden teşekkür ederim. Zor zamanlarımda verdiği moral, bu süreci daha güçlü ve kararlı bir şekilde sürdürmeme olanak sağlamıştır. Varlığı, bu yolculuğu sadece bilimsel değil, aynı zamanda insani anlamda da zenginleştirmiştir. Ayrıca araştırmam sırasında desteklerini sunan Diyarbakır Arkeoloji Müzesi yetkililerine, eserleri incelemem konusunda sağladıkları iş birliği ve açıklık için teşekkür ederim. Onların katkısı olmadan bu çalışmanın uygulamalı yönü eksik kalacaktı. Bana her koşulda güvenen, desteğini ve dualarını eksik etmeyen aileme ve tüm sevdiklerime de teşekkür ederim. Akademik hayatın getirdiği yoğunluk içerisinde sabır göstererek yanımda oldukları için minnettarım. Son olarak, bu çalışmanın ortaya çıkmasında doğrudan ya da dolaylı katkı sunan, isimlerini burada tek tek sayamasam da emeği geçen herkese gönülden teşekkür ederim.

Meral BEYAZGEYİK

Diyarbakır 2025

ÖZET

Liturjik eserlerin önemli bir grubunu oluşturan haç, Hristiyanlık dünyasında İsa'nın çarmıha gerilişi, tekrar dirilişi ve zaferini sembolize eden, kutsal bir güce sahip en önemli dini sembollerden biridir. Hristiyanlık inancında insanın kurtuluşunun simgesi haline gelen haç, zamanla dini ayinlerde, askeri törenlerde ve zafer kutlamalarında vazgeçilmez bir unsur olarak yerini almıştır. Ayrıca, farklı mezheplerin farklı tiplerde kullandığı bu sembol, Hristiyan toplumlarının sosyal, siyasal, sanatsal ve dini yapılarına ilişkin önemli ipuçları sunmaktadır. Bu yönüyle haç, hem dini bir objenin ötesine geçerek bir kültürel anlatı aracı olmuş hem de tarihsel süreçte pek çok farklı anlam ve işlev kazanmıştır.

Bu çalışmada Diyarbakır Arkeoloji Müzesi'nde bulunan yirmi yedi tane haç sembollü liturjik eser kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Bu eserler pendantsif haç, röliker haç ve tören haçından oluşmaktadır. Kronolojik olarak sıralanmış, formuna göre sınıflandırılmış ve teknik açıdan detaylı olarak incelenmiştir. Daha önce bu eserler üzerine yapılan çalışmalara bir katkı olması açısından, detaylı bir bilimsel çalışma bu eserlerin daha iyi tanıtılması bakımından araştırmanın önemini artırmaktadır. Bu bağlamda, eserlerin teknik özellikleri, kullanılan malzemeleri, süsleme detayları ve ikonografik anlamları analiz edilerek bilimsel bir tanımlama yapılmış ve kültürel bir değerlendirme sunulmuştur.

Müzedeki liturjik eserlerin sayıca fazla olması nedeniyle çalışma, yalnızca müze tarafından belirlenen ve izin verilen haç sembollü eserlere odaklı yapılmıştır. Bu eserler üzerinden malzeme tercihleri, teknik detaylar ve tasarım özellikleri değerlendirilmiş; dönemin ekonomik durumu, kültürel ilişkileri, sanat anlayışı ve dini-manevi yapısı hakkında bilgi edinilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, bu liturjik eserlerin ibadet ve günlük yaşamda nasıl bir yere sahip olduğu, törenlerdeki işlevleri ve sembolize ettikleri olgular analiz edilerek Diyarbakır bölgesindeki dini ve kültürel bağlamda taşıdığı öneme değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Haç, Liturjik Eserler, Hristiyanlık Sanatı, Diyarbakır Arkeoloji Müzesi, İkonografi

ABSTRACT

The cross, which constitutes a significant group among liturgical artifacts, is one of the most important religious symbols in the Christian world. It symbolizes Jesus Christ's crucifixion, resurrection, and victory, and is believed to possess sacred power. In Christian belief, the cross has become a symbol of human salvation and, over time, has taken its place as an indispensable element in religious ceremonies, military rituals, and victory celebrations. Additionally, this symbol, which is used in different forms by various denominations, offers important insights into the social, political, artistic, and religious structures of Christian societies. In this respect, the cross has gone beyond being merely a religious object and has become a means of cultural expression, gaining many different meanings and functions throughout history.

This study provides a comprehensive examination of twenty-seven liturgical artifacts bearing cross symbols housed in the Diyarbakir Archaeology Museum. These artifacts include pectoral crosses, reliquary crosses and processional crosses. The works have been arranged chronologically, classified by form, and examined in technical detail. This detailed scholarly study aims to contribute to the limited existing research on these artifacts and enhance their recognition and understanding.

Within this scope, the technical features, materials used, decorative elements, and iconographic meanings of the pieces have been analysed to offer a scientific description and cultural interpretation. Due to the large number of liturgical artifacts in the museum, the study focuses solely on the cross-bearing artifacts selected and approved by the museum. Through these pieces, material preferences, technical details, and design characteristics were evaluated to gain insights into the economic conditions, cultural interactions, artistic understanding, and religious-spiritual structure of the period. Furthermore, the role of these liturgical objects in worship and daily life, their functions in ceremonies, and the concepts they symbolize were analysed to highlight their significance within the religious and cultural context of the Diyarbakir region.

Keywords

Cross, Liturgical Artifacts, Christian Art, Diyarbakir Archaeology Museum, Iconography

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖN SÖZ	I
ÖZET	II
ABSTRACT	III
ŞEKİLLER DİZİNİ	VII
ÇİZİMLER DİZİNİ	VIII
RESİMLER DİZİNİ	IX
TABLolar DİZİNİ	XI
KARŞILAŞTIRMA RESİMLERİ DİZİNİ	XII
KISALTMA VE SİMGELER	XIV
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
1. DİYARBAKIR VE DİYARBAKIR MÜZESİ	4
1.1 Diyarbakır'ın Tarihi	4
1.2 Diyarbakır'ın Coğrafyası.....	6
1.3 Diyarbakır'da Etnik Yapı ve Hristiyanlığın Gelişimi	7
1.4 Diyarbakır Müzesi	9
İKİNCİ BÖLÜM	13
2. HAÇIN KÖKENİ	13
2.1 Tanımı ve Tarihçesi.....	13
2.2 İsa'nın Çarmıha Gerilmesi ve Hristiyanlığın Ortaya Çıkması	15
2.3 Haçın Hristiyanlık Sanatındaki Yeri ve Önemi	17
2.4 Haç Sembolizmi	20
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	23
3. HAÇIN FORMLARI VE TÜRLERİ	23
3.1 Haçın Formları	23
3.1.1 Christomonogram.....	24
3.1.2 Grek Haçı (Crux Quadrata)	24
3.1.3 Latin Haçı (Cruximmissa).....	25
3.1.4 Malta Haçı	25
3.1.5 Potent Haçı	26

3.1.6 Petrus Haçı	26
3.1.7 Kulplu Haç (Anch, Crux Ansata).....	27
3.1.8 Staurogramm	27
3.1.9 Tau Haçı	28
3.1.10 Aziz Andreas Haçı	28
3.1.11 Gamalı Haç.....	29
3.1.12 Patrik Haçı.....	29
3.1.13 Papa Haçı.....	30
3.1.14 Kudüs Haçı.....	30
3.1.15 Botone Grubu haçlar	30
3.2 Haçın Türleri	31
3.2.1 Pandantif (sarkaç) haçlar	31
3.2.2 Röliker Haçlar	32
3.2.3 Tören Haçları.....	35
3.2.4 Adak Haçları	35
3.2.5 Takdis Haçları	35
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	37
4. HAÇ FORMLARININ DOGMATİK ANLAMLARI.....	37
4.1 Haç Tipolojisi ve Dogmatik İçeriği.....	37
4.2 Haçın Zafer Sembolü Olarak Yorumu	38
BEŞİNCİ BÖLÜM	40
5. MADEN YAPIM TEKNİKLERİ	40
5.1 Dövme Tekniği.....	40
5.2 Döküm Tekniği	41
5.3 Tornada Çekme	41
5.4 Maden Birleştirme Teknikleri	41
5.4.1 Perçin.....	42
5.4.2 Lehim	42
5.4.3 Kaynak	42
5.5 Madeni Eser Süsleme Teknikleri	42
5.5.1 Kazıma ve Çalma	42
5.5.2 Kabartma	43
5.5.2.1 Kalıpla Kabartma.....	43
5.5.3 Delik-İşi (Kesme-ajur)	43
5.5.4 Niello (Savatlama).....	43

5.5.5 Değerli Bir Taş, Renkli Cam ve Mine.....	44
5.5.6 Kaplama ve Yıldız.....	44
5.5.7 Kakma	44
ALTINCI BÖLÜM.....	45
6. KATALOG	45
YEDİNCİ BÖLÜM	140
7. DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA	140
7.1 Haçın Türleri	140
7.1.1 Pendantif Haçlar	146
7.1.1.1 Yassı Kesitli Pendantif Haçlar.....	146
7.1.1.2 Oval Kesitli Pendantif Haçlar.....	148
7.1.1.3 Dekoratif pendantif haçlar	149
7.1.2. Röliker Haçlar	150
7.1.3 Tören Haçları.....	152
7.2. Haçın Formları	153
7.2.1 Yunan haçı.....	154
7.2.2 Latin haçı.....	155
7.3 Malzeme ve Teknik.....	158
7.3.1 Malzeme	158
7.3.1.1 Bronz	158
7.3.1.2 Bakır	158
7.3.1.3 Demir	159
7.3.1.4 Gümüş.....	159
7.3.1.5 Ahşap-Sedef-Tunç	159
7.3.1.6 Pirinç.....	160
7.3.2 Teknik.....	160
7.4 Süsleme Teknikleri.....	160
7.4.1 Kazıma Tekniği	161
7.4.2 Kabartma	168
7.4.3 Kalıba Döküm	174
7.4.4 Kaplama	175
7.4.5 Değerli Taş/Cam Dolgu	177
7.4.6 Yapıştırma- Kakma	178
7.4.7 Bezemesiz Örnekler	180
7.5 Haçların Tarihlendirilmesi	182

7.5.1 Pendentif Haçlarda Tarihlendirme	182
7.5.2 Röliker Haçlarda Tarihlendirme.....	186
7.5.3 Tören Haçlarının Tarihlendirilmesi.....	187
SEKİZİNCİ BÖLÜM	190
8. SONUÇ	190
KAYNAKÇA	193
EKLER.....	201
Ek.1 KARŞILAŞTIRMA RESİMLERİ.....	201

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1 Çarmıha Gerilmenin Ceza Olarak Tasviri (Seymour 1898:72-73).....	14
Şekil 2. Çarmıhın Titilus'taki Şematik Gösterimi (Yavuz, 2023, s.13).....	15
Şekil 3.1.1 (Benson 1934:30).....	24
Şekil 3.1.2 (Benson 1934:25).....	24
Şekil 3.1.3 (Benson1934:15).....	25
Şekil 3.1.4 (Benson 1934:67).....	25
Şekil 3.1.5 (Seymour 1898:364)	26
Şekil 3.1.6 (Taş 2015)	26
Şekil 3.1.7(Ünlüler 2019:22).....	27
Şekil 3.1.8 (Ünlüler 2019:22).....	27
Şekil 3.1.9 (Benson 1934:35).....	28
Şekil 3.1.10 (Benson 1934:39).....	28
Şekil 3.1.11 (Benson 1934:22).....	29
Şekil 3.1.12 (Seymour 1898:367)	29
Şekil 3.1.13 (Gül 2018:45).....	30
Şekil 3.1.14 (Seymour 1898:364)	30
Şekil 3.1.15 (Seymour 1898:366)	31
Şekil 3.1.16 Podea.....	33
Şekil 5.1 Yassı kesitli pandantif haçlar (Ünlüler, 2018:200)	147
Şekil 5.2 Oval kesitli pandantif haçlar (Ünlüler, 2018:207)	148
Şekil 5.3 Röliker Taş Kalıplar (Pitarakis, 2006: 46).....	150
Şekil 5.4 Röliker haç tipleri (Pitarakis, 2006:30, Fig.12)	151
Şekil 5.5 Röliker Askı Halkası Tipleri (Pitarakis, 2006:28, Fig 10	152

ÇİZİMLER DİZİNİ

Çizim 1: 1 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın çizimi.....	47
Çizim 2: 2 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın çizimi.....	50
Çizim 3: 3 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın çizimi.....	53
Çizim 4: 4 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın çizimi.....	56
Çizim 5: 5 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın çizimi.....	59
Çizim 6: 6 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın çizimi.....	62
Çizim 7: 7 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın çizimi.....	65
Çizim 8: 8 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın çizimi.....	68
Çizim 9: 9 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın çizimi.....	71
Çizim 10:10 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın çizimi.....	74
Çizim 11:11 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın çizimi.....	77
Çizim 12:12 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın çizimi.....	80
Çizim 13:13 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın çizimi.....	83
Çizim 14:14 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın çizimi.....	86
Çizim 15:15 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın çizimi.....	90
Çizim 16:16 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın çizimi.....	94
Çizim 17:17 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın çizimi.....	97
Çizim 18.1:18 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın ön yüzünün çizimi.....	101
Çizim 18.2:18 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın arka yüzünün çizimi..	102
Çizim 19:19 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın çizimi.....	106
Çizim 20:20 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın çizimi.....	110
Çizim 21.1:21 numaralı katalogda yer alan röliker haçın ön yüzünün çizimi	114
Çizim 21.2:21 numaralı katalogda yer alan röliker haçın arka yüzünün çizimi	115
Çizim 22:22 numaralı katalogda yer alan röliker haçının çizimi	119
Çizim 23:23 numaralı katalogda yer alan tören haçının çizimi	123
Çizim 24:24 numaralı katalogda yer alan tören haçının çizimi	127
Çizim 25:25 numaralı katalogda yer alan tören haçının çizimi	132
Çizim 26:26 numaralı katalogda yer alan tören haçının çizimi	136
Çizim 27:27 numaralı katalogda yer alan tören haçının çizimi	139

RESİMLER DİZİNİ

[illegible]

Resim 16.2: 16 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın arka yüzden görünüşü	94
Resim 16.3: 16 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın profilden görünüşü.....	94
Resim 17.1: 17 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın ön yüzden görünüşü...	97
Resim 17.2: 17 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın arka yüzden görünüşü	98
Resim 17.3: 17 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın profilden görünüşü.....	98
Resim 18.1: 18 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın ön yüzden görünüşü.	101
Resim 18.2: 18 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın arka yüzden görünüşü	102
Resim 18.3: 18 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın profilden görünüşü...	103
Resim 19.1: 19 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın ön yüzden görünüşü.	106
Resim 19.2: 19 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın arka yüzden görünüşü	107
Resim 19.3: 19 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın profilden görünüşü...	107
Resim 20.1: 20 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın ön yüzden görünüşü.	110
Resim 20.2: 20 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın arka yüzden görünüşü	110
Resim 20.3: 20 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın profilden görünüşü...	110
Resim 21.1: 21 numaralı katalogda yer alan röliker haçın ön yüzden görünüşü	114
Resim 21.2: 21 numaralı katalogda yer alan röliker haçın arka yüzden görünüşü ..	115
Resim 21.3: 21 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın profilden görünüşü...	116
Resim 22.1: 22 numaralı katalogda yer alan röliker haçın ön yüzden görünüşü	119
Resim 22.2: 22 numaralı katalogda yer alan röliker haçın arka yüzden görünüşü ..	120
Resim 22.3: 22 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın profilden görünüşü...	120
Resim 23.1: 23 numaralı katalogda yer alan tören haçının ön yüzden görünüşü	123
Resim 23.2: 23 numaralı katalogda yer alan tören haçının arka yüzden görünüşü .	124
Resim 23.3: 23 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın profilden görünüşü...	124
Resim 24.1: 24 numaralı katalogda yer alan tören haçının ön yüzden görünüşü	127
Resim 24.2: 24 numaralı katalogda yer alan tören haçının arka yüzden görünüşü .	128
Resim 24.3: 24 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın profilden görünüşü...	128
Resim 25.1: 25 numaralı katalogda yer alan tören haçının ön yüzden görünüşü	132
Resim 25.2: 25 numaralı katalogda yer alan tören haçının arka yüzden görünüşü .	133
Resim 25.3: 25 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın profilden görünüşü...	133
Resim 26.1: 26 numaralı katalogda yer alan tören haçının ön yüzden görünüşü	136
Resim 26.2: 26 numaralı katalogda yer alan tören haçının arka yüzden görünüşü .	136
Resim 26.3: 26 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın profilden görünüşü...	136
Resim 27.1: 27 numaralı katalogda yer alan tören haçının ön yüzden görünüşü	139
Resim 27.2: 27 numaralı katalogda yer alan tören haçının arka yüzden görünüşü .	139
Resim 27.3: 27 numaralı katalogda yer alan pandantif haçın profilden görünüşü...	139

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1	141
Tablo 2	143
Tablo 3	145

KARŞILAŞTIRMA RESİMLERİ DİZİNİ

Krş. Resim 1: Princeton University Art Museum, Envanter No: y1930-439 d, Gümüş Haç	201
Krş. Resim 2: Princeton University Art Museum, Envanter No: y1932-29, Bronz Haç	202
Krş. Resim 3: British Museum, Envanter No: OA.11002, Bakır Haç	202
Krş. Resim 4: Adana Müzesi, Envanter No: 3206, Katalog No:6, Bakır Haç	202
Krş. Resim 5: Erzurum Müzesi, Envanter No: 290, Katalog No:7, Bakır Haç	203
Krş. Resim 6: Aksaray Müzesi, Envanter No: A2972/13.12.03, Katalog No:9, Bronz Haç	204
Krş. Resim 7: Adana Müzesi, Envanter No: 14791, Katalog No: 50, Bronz Haç	204
Krş. Resim 8: Niğde Müzesi, Envanter No: 2014-4, Katalog No: 15, Bronz Haç	204
Krş. Resim 9: Ereğli Müzesi, Envanter No: 2160, Katalog No:65, Bronz Haç	205
Krş. Resim 10: Kayseri Müzesi, Envanter No: 2012/705, Katalog No:66, Bronz Haç	206
Krş. Resim 11: Adana Müzesi, Envanter No: 2126, Katalog No:1, Bronz Haç	206
Krş. Resim 12: British Museum, Envanter No: AF.357, Gümüş Haç	207
Krş. Resim 13: Ereğli Müzesi, Envanter No: 580, Katalog No:39, Bronz Haç	207
Krş. Resim 14: Adana Müzesi, Envanter No: 14646, Katalog No:46, Bronz Haç	208
Krş. Resim 15: Muğla Fethiye Ark. Müzesi, Envanter No: 4359, Kat. No: 17, Bronz Haç	208
Krş. Resim 16: Louvre Müzesi, Envanter No: AC114, Bronz Haç	209
Krş. Resim 17: British Museum, Envanter No: 1929,0713.5, Demir Haç	209
Krş. Resim 18: Adana Müzesi, Envanter No: 18371, Katalog No:62, Bronz Haç	209
Krş. Resim 19: Aksaray Müzesi, Envanter No: A29787/14.1.03, Katalog:40, Bronz Haç	210
Krş. Resim 20: Amasya Müzesi, Envanter No: A-75-23-9, Katalog:30, Bronz Haç	210
Krş. Resim 21: Aksaray Müzesi, Envanter No: A3594/5.2.06, Kat. No: 35, Bronz Haç	211
Krş. Resim 22: Adana Müzesi, Envanter No: 14272, Katalog No: 45, Bronz Haç	211
Krş. Resim 23: Adana Müzesi, Envanter No: 11458, Katalog No: 32, Bronz Haç	212
Krş. Resim 24: Nevşehir Müzesi, Envanter No: 3950, Katalog No: 50, Bronz Haç	212
Krş. Resim 25: Kırklareli Müzesi, Envanter No: 2019/2, Katalog No: 7, Bronz Haç	213
Krş. Resim 26: British Museum, Envanter No: 1880,0501.8, Bronz Haç	213
Krş. Resim 27: Adana Müzesi, Envanter No: 10011, Katalog No: 25, Bronz Haç	214
Krş. Resim 28: Adana Müzesi, Envanter No: 12509, Katalog No: 37, Bronz Haç	214
Krş. Resim 29: Kayseri Müzesi, Envanter No: 73/430, Kat. No: 59, Bronz Haç	215
Krş. Resim 30: Kayseri Müzesi, Envanter No: 2012/704, Katalog No: 87, Bronz Haç	215
Krş. Resim 31: Adana Müzesi, Envanter No: 19545, Katalog No: 73, Bronz Haç	216
Krş. Resim 32: Niğde Müzesi, Envanter No: 2014-7, Katalog No: 91, Bronz Haç	217
Krş. Resim 33: British Museum, Envanter No: 1902,0529.26, Bronz Haç	217
Krş. Resim 34: Kayseri Müzesi, Envanter No: 2010/190, Katalog No: 96, Bronz Haç	218
Krş. Resim 35: Badisches Landes Müzesi, Envanter No: 94/777, Demir Dışı Metal Haç	218
Krş. Resim 36: Niğde Müzesi, Envanter No: 2010-153, Katalog No: 97, Bronz Haç	218
Krş. Resim 37: Malatya Ark. Müzesi, Envanter No: 2014/09, Kat. No: 12, Bronz Haç	219
Krş. Resim 38: Niğde Müzesi, Envanter No: 2010-153, Katalog No: 97, Bronz Haç	220
Krş. Resim 39: Kayseri Müzesi, Envanter No: 2010-190, Katalog No: 96, Bronz Haç	220
Krş. Resim 40: Malatya Arkeoloji Müzesi, Envanter No: 2013/17, Kat.No: 4, Bronz Haç	221
Krş. Resim 41: Aksaray Müzesi, Envanter No: A3743/24.5.07, Kat. No: 102, Bronz Haç	221
Krş. Resim 42: Kırklareli Müzesi, Envanter No: 2013/146, Katalog No: 4, Bronz Haç	222
Krş. Resim 43: Miami University Museum, Envanter No: 1204, Demir Haç	222
Krş. Resim 44: National WW1 Museum, Envanter No: 2021.171.1, Gümüş Haç	223
Krş. Resim 45: Ehingen Müzesi, Envanter No: 3601, Sedef Kaplama Ahşap Haç	223
Krş. Resim 46: Ereğli Müzesi, Envanter No: 14.1.1973-142, Katalog No:103, Bronz Haç	224
Krş. Resim 47: Aksaray Müzesi, Envanter No: 9.1.09, Katalog No:104, Bronz Haç	224
Krş. Resim 48: Bursa Müzesi, Envanter No: 2017/73, Katalog No:4, Bronz Haç	225
Krş. Resim 49: Oxford Ashmolean Museum, Envanter No: AN1980.8, Bakır Haç	226
Krş. Resim 50: British Museum, Envanter No: 1981,0202.1, Bronz Haç	226

Krş. Resim 51: British Museum, Envanter No: 1985,0305.1, Bronz Haç	227
Krş. Resim 52: Aksaray Müzesi, Envanter No:12.05.02, Katalog No: 120, Bronz Haç	227
Krş. Resim 53: Kırşehir Müzesi, Envanter No:303, Katalog No:122, Bronz Haç	227
Krş. Resim 54: Aksaray Müzesi, Envanter No: 2.1.95, Katalog No: 124, Bronz Haç	228
Krş. Resim 55: Adana Müzesi, Envanter :2239, Katalog No:77, Bronz Haç	228
Krş. Resim 56: Kanada Royal Ontanario Museum, Envanter No: 962.171.1, Bronz Haç ..	229
Krş. Resim 57: Uşak Müzesi, Envanter No: 7.36.71, Katalog No: 89, Bronz Haç	229
Krş. Resim 58: Uşak Müzesi, Envanter No: 22.102.72, Katalog No: 94, Bronz Haç	230
Krş. Resim 59: British Museum, Envanter No: 1998,1105.20, Bakır Haç	230
Krş. Resim 60: British Museum, Envanter No: 1939,0513.1, Bronz- Demir Haç	231
Krş. Resim 61: Kütahya Müzesi, Envanter No: 352, Katalog No: 100, Bronz Haç	231
Krş. Resim 62: Kırşehir Müzesi, Envanter No: 2014-110, Katalog No: 155, Bronz Haç ...	232
Krş. Resim 63: Phela Hazinesi, Washington D.C., Dumbarton Oaks Koleksiyonu	232
Krş. Resim 64: Oxford Ashmolean Museum, Envanter No: AN1980.3, Bakır Haç	233
Krş. Resim 65: Uşak Müzesi, Envanter No:3.15.81, Kat. No:102, Demir-Bronz Haç	233
Krş. Resim 66: Amasra Müzesi, Envanter No: A78 G-1(537), Kat. No: 113, Tören haçı ..	234
Krş. Resim 67: Princeton University Art Museum, Envater No: y1962-51, Bronz Haç	235
Krş. Resim 68: Oxford Ashmolean .museum, Envanter No: AN1952.437, Bakır Haç	235
Krş. Resim 69: Adana Müzesi, Envanter No: 12721, Katalog No: 94, Bronz Haç	235
Krş. Resim 70: Oxford Ashmolean Museum, Envanter No: AN1980.4, Bakır Haç	236

KISALTMA VE SİMGELER

<i>bkz.</i>	Bakınız
<i>Kat</i>	Katalog
<i>Krş.</i>	Karşılaştırma
<i>MÖ</i>	Milattan Önce
<i>MS</i>	Milattan Sonra
<i>No</i>	Numara
<i>s.</i>	Sayfa
<i>S.</i>	Sayı
<i>Vb.</i>	Ve benzeri
<i>Vs.</i>	Vesaire
<i>yy.</i>	Yüzyıl

GİRİŞ

Hristiyanlık tarihinde merkezi bir sembol olan haç, teolojik, ikonografik ve liturjik¹ boyutlarıyla birlikte derin bir anlam evreni taşımaktadır. Özellikle İsa Mesih'in çarmıha gerilmesi hadisesiyle özdeşleşen bu sembol, yalnızca dini bir işaret değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve sanatsal bir ifadenin de taşıyıcısı olmuştur. Bu anlamda Antik dönemlerden günümüze kadar geçen süreçte haç, Hristiyan inanç sisteminin temelini oluşturan, inanan birey ile kutsal arasındaki bağı simgeleştiren güçlü bir ikon olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda haç, sadece teolojik anlamı olan bir sembol değil, aynı zamanda dönemin inanç dünyasını, sanatını, estetik beğenisini ve teknik gelişmelerini yansıtan bir kültürel belge niteliğindedir.

Çalışmamız kapsamında ele aldığımız Diyarbakır Arkeoloji Müzesi'nde yer alan ve MS 4. yy. dan 19. yy.'a kadar değişen dönemlere ait pandantif, röliker ve tören haçları, bu çok katmanlı sembolizmin somut yansımalarını gözler önüne sermektedir. Özellikle müze koleksiyonunda yer alan yirmi yedi adet haç eseri, yapıldıkları malzemelerden kullanım alanlarına, biçimsel özelliklerinden süsleme tekniklerine kadar çok çeşitli boyutlarda farklılık göstermektedir. Bu eserler hem sanatsal hem de işlevsel anlamda incelenip, tipoloji oluşturularak Hristiyan ikonografisinin bölgesel yansımalarını ortaya koymaktadır. Araştırmada, demir, tunç, bronz, sedef-ahşap gibi farklı materyallerle üretilmiş eserler; yapım teknikleri, dönemsel bağlamları, boyutları ve ikonografik özellikleri bakımından detaylı biçimde sınıflandırılmıştır.

Bu çalışmanın temel amacı, liturjik bağlamda önemli bir yere sahip olan haç nesnesini, Diyarbakır Arkeoloji Müzesi'ndeki örnekler üzerinden disiplinler arası bir yaklaşımla ele almaktır. Özellikle MS 4. yüzyıldan itibaren yoğun biçimde kullanılmaya başlanan haç, farklı coğrafyalarda, farklı siyasi ve teolojik atmosferlerde çeşitli dönüşümler geçirmiştir. Bu çerçevede, müze koleksiyonundaki haçların sınıflandırılması, tanımlanması, teknik ve ikonografik bağlamda analiz edilmesi, sadece bu eserlerin kendilerine özgü özelliklerini ortaya koymakla kalmayıp, aynı zamanda dönemin dini, sosyal ve estetik anlayışına dair kapsamlı bilgiler sunmaktadır.

¹ Liturjik kelime anlamı olarak ayin, ibadet anlamına gelir ve imparatorluk, doğum, ölüm, vaftiz ve ökaristi gibi ayinleri ifade eder. Bkz: M. Acara, 1998:183-201.

Araştırma kapsamında kullanılan yöntemler, nitel veri analizi ilkeleri çerçevesinde yapılandırılmıştır. İlk olarak, Diyarbakır Arkeoloji Müzesi'ne resmi yazışmalarla başvurularak araştırma izni alınmış, ardından müze deposunda yer alan eserlerin fiziksel incelenmesi yapılmıştır. Eserler envanter bilgileri doğrultusunda tanımlanmış, çeşitli açılardan fotoğraflanmış ve uygun yazılımlar yardımıyla çizimleri gerçekleştirilmiştir. Böylece, eserlerin hem görsel hem de teknik özelliklerini içeren bir katalog oluşturulmuştur. Bu kataloglama süreci, aynı zamanda eserlerin karşılaştırmalı analizini yapabilmek adına bir referans altyapısı sunmuştur. Literatürde yer alan benzer örneklerle karşılaştırma yapılırken, dönemin karakteristik özellikleri, ikonografik eğilimleri ve sanatsal üretim biçimleri de göz önünde bulundurulmuştur.

Çalışmanın literatür zemini, haçın tarihsel gelişimini, sembolik anlamlarını ve sanat tarihi içerisindeki dönüşümünü ele alan çok sayıda akademik kaynakla desteklenmiştir. Özellikle Bizans dönemi madeni haç örneklerine ilişkin yapılan katalog çalışmaları, bu araştırmanın kuramsal çerçevesinin şekillendirilmesinde etkili olmuştur. Ayrıca farklı müze koleksiyonlarında yer alan benzer haç eserlerinin incelendiği güncel tez ve makaleler, Diyarbakır'daki örneklerin daha geniş bir bağlamda değerlendirilmesini mümkün kılmıştır. Bu bağlamda, çalışmanın özgün yönü, farklı bölgelerde ortaya konan haç örneklerinin Diyarbakır'daki örneklerle birlikte değerlendirilerek, bölgesel bir sentez oluşturma çabasında yatmaktadır.

Diyarbakır, tarih boyunca çok sayıda medeniyetin kesişim noktası olmuş, bu özelliğiyle farklı dini, kültürel ve sanatsal unsurların izlerini bir arada barındıran nadir şehirlerden biri olarak öne çıkmıştır. Bu çok kültürlü yapının arkeolojik ve sanatsal eserlerdeki yansıması, şehrin tarihsel kimliğinin anlaşılması açısından da büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle Diyarbakır Arkeoloji Müzesi'nde yer alan haç eserlerinin incelenmesi, yalnızca Hristiyanlık tarihi açısından değil; aynı zamanda bölgesel tarih ve kültürel etkileşimler açısından da anlamlı bir perspektif sunmaktadır. Çalışma, bu eserlerin hem bireysel niteliklerini hem de ait oldukları dönemin genel karakterini anlamaya yönelik çok boyutlu bir analiz ortaya koymaktadır.

Tez altı ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı ve yöntemi açıklanmış; kullanılan kaynaklara genel bir bakış sunulmuştur. Birinci bölümde, Diyarbakır'ın tarihi, coğrafi ve kültürel önemi vurgulanmış; müzenin

oluşum süreci ve koleksiyon yapısı tanıtılmıştır. İkinci bölümde, haçın tarihsel kökeni ve gelişimi, ikonografik evrimi ve Hristiyan inancı içerisindeki merkezi rolü ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, haçların biçimsel ve yapısal özellikleri; kullanım alanları, malzeme, teknik ve süsleme detayları ile birlikte incelenmiştir. Dördüncü bölümde, katalog çalışması aracılığıyla müze koleksiyonundaki eserlerin detaylı tanımlamaları yapılmış, ölçüleri, dönemi, malzemesi ve süsleme özellikleri analiz edilmiştir. Beşinci bölümde ise, bu eserlerin benzer örneklerle karşılaştırılması gerçekleştirilmiş hem sanatsal hem de liturjik açıdan değerlendirmeleri yapılmıştır. Son bölümde, elde edilen bulgular ışığında genel bir değerlendirme yapılmış ve çalışmanın sonuçları bilimsel zeminde tartışılmıştır.

Bu tez çalışmasıyla, Hristiyanlık sembolizminin en güçlü ikonlarından biri olan haçın bölgesel yansımaları, Diyarbakır özelinde detaylı bir biçimde ortaya konulmak istenmiştir. Özellikle liturjik işlevi ön planda olan pendentif, röliker ve tören haçlarının yerel üretim teknikleriyle mi yoksa dış etkilerle mi şekillendiği sorusu da bu çalışmanın yanıt aradığı önemli sorulardan biridir. Ayrıca bu eserlerin estetik değerleri, sanat tarihsel bağlamları ve tipolojik özellikleri bir bütünlük içerisinde analiz edilerek hem uzmanlara hem de bu alana ilgi duyanlara yönelik zengin bir içerik sunulmuştur. Böylece, hem mevcut müze koleksiyonuna dair yeni bir değerlendirme imkânı yaratılmış hem de Hristiyanlık ikonografisinin Anadolu'daki izleri üzerine yeni bir bakış açısı kazandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DİYARBAKIR VE DİYARBAKIR MÜZESİ

1.1 Diyarbakır'ın Tarihi

Diyarbakır, Dicle Nehri'nin sağ kıyısında, havzanın yukarı bölümünde ve deniz seviyesinden yaklaşık 650 metre yükseklikteki bir plato üzerinde konumlanmıştır. Önemli ticaret ve ulaşım güzergahlarının kesişim noktasında bulunan ve farklı kültürleri bir arada bulunduran bir yapıdadır. Güneydoğu Anadolu bölgesinin orta kesiminde Mezopotamya'nın El cezire denilen kuzeyindeki bölümde yer alır. Doğusunda Siirt, güneyinde Mardin, batısında Urfa, Adıyaman, Malatya ve kuzeyde ise Elâzığ ile Bingöl kentleri ile çevrilidir. Yüzölçümü 15.354 km olan kent dağlarla çevrili olan bir ova görünümündedir (Beysanoğlu, 1997:3).

Diyarbakır, tarihsel yolculuğunda çeşitli adlarla anılmıştır. Asurlular, bu kadim şehre ilk olarak 'Âmidi' veya 'Âmedi' ismini vermişlerdir. Ek olarak, 'Âmid' ve 'Âmida' adları da Diyarbakır için kullanılmıştır². Roma tarihçisi Ammianus Marcellinus da kentten Amida diye söz eder (Beysanoğlu, 1997:3). Tarih boyunca Hurriler, Mitanniler, Asurlar, Urartular, Medler, Persler gibi birçok medeniyete ev sahipliği yapan kent ayrıca Diyarbakır'ı Ermeni kralı II. Dikra'nın inşa ettiğine inanan ve burayı bir Ermeni şehri olarak kabul eden Ermeniler tarafından Tigran adıyla da anılmıştır (Ertaş, 2014:27). Bu kent aynı zamanda bu isimlerin dışında Arap kabilelerinin yerleşimleri döneminde de kabile isimlerine göre çeşitli isimlerle anılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: Diyar-ı Bekr, Diyar-ı Rabia ve Diyar-ı Mudar isimleridir. Yukarı Dicle bölgesine verilen Diyar-ı Bekr adı daha sonra kentin resmi adı olmuş ama şehre Amid denmeye devam edilmiştir. Zamanla Amid ismi yerini Diyarbekir'e bırakmıştır (Beysanoğlu, 1992:4).

Diyarbakır, tarih sahnesinde farklı medeniyetlerin egemenliği altına girmiştir. MÖ 3000 ile 1260 yılları arasında Hurri-Mitani hakimiyetinde kalan şehir, MÖ XIV. yüzyılın sonlarına doğru Asurlular tarafından yönetilmiş, ardından MÖ 775-736 yıllarında Urartuların kontrolüne geçmiştir (Korkmaz, 2006:10). Sonraki dönemlerde ise sırasıyla İskitler, Medler, Persler, Makedonyalılar (MÖ 331-323), Selevkoslar,

² Bu kelimelerin nereden geldiğine dair bilimsel veri bulunmamakla beraber bu isimlendirenlerin bölgedeki ilk egemen halklardan olduğu kabul edilen Subarulardan (Hurriler) kalma olduğu kabul görmektedir. Bkz: K. Ertaş, 2014: 24

Partlar, Büyük Tigran İdaresi (MÖ 85-69) ve Romalılar'ın egemenliğine girmiştir (MÖ 69-53) (Beysanoğlu, 1992:3). Daha sonra Partlar-Romalılar ve Sasaniler arasındaki mücadelelerle sıkça el değiştiren kent MS 395 tarihinde Bizans egemenliğine girmiş, nihayetinde 1515 yılında Osmanlı egemenliğine girmiştir (Beysanoğlu, 1992:3-7).

Romalılar döneminde inşa edilen ve günümüzde Unesco Dünya Kültür Mirası listesine alınan Diyarbakır surları kentin dünyaca tanınmasını sağlayan kuşkusuz en çarpıcı arkeolojik eseridir (Yılmazçelik, 2014:28).

Şehir surlarında farklı uygarlıklara ait çok sayıda kitabe, bezeme ve figür, kentin çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yaptığının kanıtıdır. Bu medeniyetlerin izleriyle dolu olan sur içi, sayısız anıtsal yapı ve eseri barındırmaktadır. Romalılar, MÖ 69'da şehri kontrolleri altına almışlardır (Beysanoğlu, 1992:3). 1183 yılında Artukluların yönetimine geçtikten sonra bu dönem kültür, sanat ve uygarlık bakımından altın bir çağ yaşamıştır (Beysanoğlu, 1992:6). Akkoyunlular döneminde şehir yeniden bir yükseliş yaşamış ve 1469 yılına kadar başkentlik yapmıştır (Beysanoğlu, 1992:7). Bu dönemde Ulu Cami'nin onarımı, Safa Camii, çeşitli mescit ve hamamlar gibi pek çok anıtsal yapı inşa edilmiştir (Korkmaz, 2006:11-12).

Diyarbakır'ın 1515'te Osmanlı hakimiyetine girmesiyle şehir, bulunduğu bölgenin beylerbeylik merkezi haline gelmiştir. Osmanlı idaresi altında kentsel, askeri ve kültürel bir merkez olarak öne çıkan Diyarbakır, ekonomik açıdan da önemli bir konuma sahip olmuştur. Osmanlılar, şehrin yeniden yapılandırılmasına önemli katkılarda bulunmuş, çeşitli tesisler inşa etmişlerdir. Bu dönemde her alanda büyük bir canlılık yaşanmış ve Diyarbakır önemli bir merkez haline gelmiştir. Özellikle 16. yüzyılda şehir, anıtsal yapılar açısından en görkemli dönemini yaşamıştır. Ancak 16. yüzyıldan sonraki durumu hakkında fazla bilgi elde edilememiştir. Bu sebeple 17 ve 18. yüzyıllardaki Diyarbakır Tarihi hakkında detaylı bilgi sunma imkânı olmamıştır (Yılmazçelik, 2014:23).

Diyarbakır, tarihi boyunca idari ve ekonomik bakımdan önemli bir merkez konumunda olmuştur. Doğu- batı ve kuzey- güney kervan yollarının kesiştiği bir noktada olması, ipek üretimi ile ticaretinin merkezi konumunda oluşu ve Ergani bakır madeni ocaklarının keşfi bu şehrin ticaret hayatını her zaman canlı tutmuştur. Tüm bu etkenler çerçevesinde Diyarbakır'da ilim ve düşünce alanında büyük bir yükseliş

meydana gelmiştir. Bunun sonucunda birçok ünlü isim yetişmiştir (Yılmazçelik, 2014:18).

Tarih boyunca bilim, sanat ve kültür öğeleriyle öne çıkan şehir birçok yazar, sanatçı, bilim insanı, devlet adamı yetiştirmiştir. Cahit Sıtkı Tarancı, Ziya Gökalp, Süleyman Nazif, Ali Emiri, Celal Güzelses, Şevket Beysanoğlu, Orhan Asena, Ahmet Arif, Sezai Karakoç, Esmâ Ocak bunlardan en bilinen isimlerdir (Beysanoğlu, 1992:117-185).

1.2 Diyarbakır'ın Coğrafyası

Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin önde gelen şehirlerinden biri olan Diyarbakır, Yukarı Mezopotamya'da konumlanmaktadır. Tarih boyunca güneyi kuzeye ve doğuyu batıya bağlayan stratejik bir geçiş noktası olmuştur. Kuzey Mezopotamya'da yer alan bu kent, doğusunda Batman ve Muş, güneyinde Mardin ve Şanlıurfa, batısında Adıyaman ve Malatya, kuzeyinde ise Elâzığ ve Bingöl illeriyle komşudur (Beysanoğlu, 1992:1). Diyarbakır, Karacadağ'dan Dicle Nehri'ne doğru uzanan ve deniz seviyesinden yaklaşık 650 metre yükseklikteki geniş bir bazalt platosunun doğu kesiminde kurulmuştur. Coğrafi olarak 37° 30' ve 38° 43' kuzey paralelleri ile 40° 37' ve 41° 20' doğu meridyenleri arasında yer alır ve 15.354 km²'lik bir alana yayılmıştır. Şehrin tek akarsuyu olan Dicle Nehri, çeşitli küçük kollarıyla birlikte bölgeyi sulamaktadır (Beysanoğlu, 1996:1).

Diyarbakır, çevresindeki yüksek dağların etkisiyle subtropikal yayla ikliminin özelliklerini taşır. Şehirde kış mevsimi soğuk ve genellikle az yağışlı geçerken, yazları sıcak ve kurak bir hava hakimdir. En yoğun yağış ise genellikle ilkbahar aylarında görülmektedir (Beysanoğlu, 1963:19).

Kurak bir iklimin egemen olduğu bu şehirde, orman ve bitki örtüsü çeşitliliği sınırlıdır ve geniş bozkır alanları yaygındır (Beysanoğlu, 1963:26).

Diyarbakır'ın jeolojik yapısını, kentin güneybatısında yer alan Karacadağ'dan kaynaklanan lavların oluşturduğu bazalt katmanları şekillendirmektedir. Şehrin güneydoğu yönüne doğru uzanan bu bazalt akıntıları, üç ayrı bazalt tabakasından meydana gelmektedir. Geleneksel konut, dini ve askeri mimarinin önemli bir bölümünde, yerel bazalt ocaklarından çıkarılan bu malzeme kullanılmıştır. Günümüzde ise bazalt yapı malzemeleri, tarihi eserlerin restorasyonunda ve kentsel altyapı projelerinde tercih edilmektedir (Korkmaz, 2006:4).

Diyarbakır, stratejik konumu ve coğrafi özellikleri sayesinde, Neolitik Çağ'dan (Çayönü Höyüğü gibi yerleşimlerle temsil edilen) günümüze dek pek çok farklı medeniyete mesken olmuştur. Bugün bu kadim kent, söz konusu medeniyetlerin izlerini taşıyan zengin bir sosyal, demografik ve kültürel mozaikten meydana gelmektedir. (Korkmaz, 2006:4-5).

Çeşitli medeniyetlere beşiklik etmiş bu şehir, dil çeşitliliği açısından zengin bir yelpazeye sahiptir. Başlıca kullanılan diller arasında Türkçe, Kürtçe, Ermenice ve Arapça yer almıştır. Özellikle kırsal kesimde Kürtçe konuşanlar çoğunluğu teşkil etmektedir (Beysanoğlu, 1963:60).

1.3 Diyarbakır'da Etnik Yapı ve Hristiyanlığın Gelişimi

İpek Yolu üzerinde bulunan, İran, Anadolu, Mezopotamya ve Kafkasları birbirine bağlayan, stratejik konumu oldukça önemli olan Diyarbakır, tarih boyunca siyasi, ekonomik ve dini bakımdan önemli bir merkez olmuştur. Tarihi surları, Dicle nehri, Hevsel bahçeleri ve tüm tarihi-kültürel varlıklarıyla düşünce, sanat ve kültürün de merkezi olmuştur (Bulut, 2022:1).

Eski çağlar ve antik dönemden kalma mimari yapılar da bu kentin dikkat çeken özelliklerinden biridir. Sivil konut, ticaret mimarisi ve dini yapılanma çok kültürlü sosyal bir yapıyı ortaya koymaktadır (Koçal, 2016).

Diyarbakır kenti geçmişten bugüne dek birçok farklı dine ve kültüre ev sahipliği yapmış kadim bir şehirdir. Bu çok katmanlı kültürel yapının bir parçası olan Hristiyanlık oldukça eskiye dayanır (Tezokur, 2021).

Diyarbakır'da Hristiyanlığın ortaya çıkışı MS 1. yüzyılın ortalarına rastlamaktadır (Özcoşar, 2008). Urfa Kralı V. Abgar zamanında Hristiyanlık bu bölgede yayılmaya başlamıştır. Harput, Eğil, Lice, Silvan ve Mardin yakınlarına kadar yayılmıştır (Beysanoğlu, 1997:128).

Harran ve Nusaybin civarı İslamiyet öncesi Pagan, Yıldız Kültü, Yahudilik ve Hristiyanlık için önemli dini merkezler olmuştur. Diyarbakır da bu bölgedeki farklı kültürel ve dinsel yapılardan oldukça fazla etkilenmiş, bu da tarih boyunca zengin bir dini çeşitliliği bünyesinde barındırmasını sağlamıştır. MS 1. yüzyılda Nusaybin; Yahudilik için, MS 3. yüzyılda ise Hristiyanlık için önemli bir merkez haline gelmiştir. Aynı zamanda MS 2. yüzyıldan itibaren Urfa'da Hristiyanlık yaygınlaşmış,

civarındaki bu önemli şehirlerden etkilenen Diyarbakır da MS 3. ve 4. yüzyılda Hristiyanlığın merkezi haline gelmiştir (Gündüz, 2012)

Ayrıca, MS 3. yüzyıla tarihlenen ve Diyarbakır'da bulunmuş olan bir Roma sikkesinin bir yüzünde İmparator Marcus Aurelius Severus Alexander (222-235) monogramı diğer yüzünde ise 'Mezopotamya Metropolis'inin Amida Kolonisi' şeklindeki monogram, bu şehrin o dönemde Hristiyanlık etkisinde olan önemli bir şehir olduğunu göstermektedir (Parla, 2005).

Özellikle MS: 4. yüzyılın ortalarına doğru Romalılar, Diyarbakır'ı Mezopotamya bölgesinin başkenti yapmıştır. Bu dönemde güneşe tapan Şemsiler, Yahudiler ve kendi içinde farklı cemaatlara ayrılmış olan Hristiyanlar bulunmaktaydı. Bu topluluklar arasında Ermeniler, Süryaniler, Rumlar, Asuriler, Keldaniler ve Yezidiler bulunmaktaydı (Hillez Halifeoğlu, 2016: 137).

İslamiyet'e geçişten sonra yeni bir dönem başlamıştır. 1515'te Osmanlı hakimiyetine geçtikten sonra büyük bir eyalet merkezi haline gelmiştir. Şehrin güneyinde Hristiyanlar, kuzeyinde ise Müslümanlar çoğunlukta idi. O dönemde Hristiyanlığa mensup Gregoryan Katolik ve Protestan Ermeniler, Ortodoks ve Katolik Rumlar, Keldaniler, Süryaniler gibi topluluklar vardı (Tezokur, 2021).

Bu cemaatler arasında Gregoryan Ermenileri çoğunlukta dır. Bugün hala kullanım gören Ortadoğu'nun en büyük Ortodoks Ermeni Kilisesi olan Surp Giragos Diyarbakır'dadır. Surp Sargis ve Ermeni Katolik Kilisesi günümüze ulaşan diğer Ermeni Kiliseleridir. Bunun dışında Süryanilere ve Keldanilere ait kiliseler de bulunmaktadır (Tezokur, 2021). Bugün Diyarbakır'da bu toplulukların cemaati oldukça azalmıştır (Tezokur, 2021).

Dini zümreler bakımından değerlendirildiğinde, Diyarbakır Anadolu'daki diğer şehirler ile karşılaştırıldığında, barındırdığı çeşitliliğin çok daha fazla olduğu açıktır. Bu sebeple incelen eserler açısından bakıldığında, MS 4. Yüzyıldan MS 19. yüzyıla kadar çok çeşitli eserlerle karşılaşmıştır gerek kullanılan malzeme gerekse form ve tür açısından dönemsel özellikler gösteren bu eserlerin bilimsel analizi; Diyarbakır'ın Hristiyanlık açısından tarihi değeri göz önüne alındığında çok daha önem arz etmektedir. Çoğu müzayede yoluyla temin edilen bu eserler, Diyarbakır Arkeoloji Müzesinin bünyesinde bulunmaktadır.

1.4 Diyarbakır Müzesi

Diyarbakır Arkeoloji Müzesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin köklü tarihini ve zengin kültürünü gözler önüne seren önemli bir kurumdur. Geniş bir kültürel mirası yansıtan müze, bölgedeki arkeolojik çalışmalarda gün ışığına çıkarılan eserleri sergileyerek Mezopotamya coğrafyasındaki uygarlıkların birbirleriyle olan kültürel ve tarihi bağlarını aydınlatır. Bu özelliğiyle hem bilimsel araştırmalar için değerli bir kaynak hem de ziyaretçiler için bilgilendirici bir merkezdir. Müzede antik heykeller, kitabeler, seramik örnekleri ve metal objeler gibi pek çok kıymetli eser bulunmaktadır. Neolitik döneme ait buluntular, Sümer, Asur ve Urartu medeniyetlerine ait eserler ile Roma dönemi yapıtları müzenin öne çıkan koleksiyonları arasındadır. Ayrıca müze, düzenlediği arkeolojik kazılar, tematik sergiler ve eğitici faaliyetlerle de dikkat çekmektedir. Ziyaretçiler, bu sayede bölgenin antik kültürlerini, eserlerini ve sanatsal üretimlerini yakından tanıma imkânı bulmaktadır (<https://karsem.karatay.edu.tr/diyarbakir-arkeoloji-muzesi>, Erişim Tarihi: 10.02.2025).

Cumhuriyet Dönemi'nde Diyarbakır Müzesi'nin nasıl kurulduğuna dair ayrıntılı bir yayına rastlanmamaktadır. Müzenin 1934 yılında Ulu Camii Külliyesi'ndeki Zinciriye (Sincariye) Medresesi'nde açıldığı söylene de medresenin 1933 yılında müzeye çevrildiği, Kültür Bakanlığına bağlı bir depo niteliğinde olduğu ve toplanılan eserlerin Ankara'ya gönderildiği bir diğer görüştür (<https://www.turkyurdu.com.tr>, Erişim Tarihi: 10.02.2025).

Diyarbakır Müzesi, Zinciriye Medresesi'nde zamanla teşhir yapacak boyuta gelmiş ve son olarak 1985 yılında Elâzığ Caddesi üzerinde bulunan yeni binasına taşınarak modern müzeciliğe geçmiştir (<https://www.turkyurdu.com.tr>, Erişim Tarihi: 10.02.2025).

Diyarbakır ve çevresinden sağlanan çoğunluğu Neolitik çağ, Hurri-Mitanni, Asur, Grek, Roma, Part, Sâsânî, Bizans, Emevî, Abbâsî, İnaloğlu, Nisanoğlu, Artuklu, Akkoyunlu, Karakoyunlu ve Osmanlı olmak üzere yirmi altı uygarlığa ait 11.000'i aşkın eser sergilenmektedir. Müze'deki Arkeolojik ve Etnografik eserlerin sayısı 10.000'i aşmaktadır (<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/diyarbakir/gezilecekyer/arkeoloj-muzesi>, Erişim Tarihi: 10.03.2025).

Diyarbakır İç Kale’de bulunan Müze Müdürlüğü, 14 Adet Tescilli Yapının olduğu kompleks bir alandan oluşmaktadır. Bu kompleks yapılar; Amida Höyüğü ve Artuklu Sarayı, St. George Kilisesi, Hz. Süleyman Camii ve 27 Sahabe Türbesi, Artuklu Kemerli, Aslanlı Çeşme, Atatürk Müzesi, Jandarma Binası, Eski Cezaevi Binası, Kolordu Binası, Vakıflar Müdürlüğü Binası, Defterdarlık Binası, Adliye A ve Adliye B binalarından oluşmaktadır (<https://www.turkishmuseum.com>, Erişim Tarihi: 03.01.2025).

Etrafı surlarla çevrilerek kentten ayrılmış olan İç kale, kuruluşundan günümüze kadar yönetim birimlerinin bulunduğu bir alan olmuştur. İçerisinde Amida Höyük, Artuklu Sarayı gibi birçok yapı yer almaktadır. İç kale içerisinde yer alan Müze Teşhir Binası, Valilik Makamı, Müze İdari Binası, Kafeterya ve Restoran, Teşhir Binası, Atatürk Müzesi ve Bilgi Belge Merkezi, Müze Eğitim Birimi gibi 19.-20. Yüzyıllara ait kamu yapılarını barındırmaktadır (Yarış, 2019).

Bunlara ek olarak, Cephanelik, Saint George Kilisesi, Eski Cezaevi, 7. Kolordu Komutanlığı binaları, Hazreti Süleyman Camii ve 27 Sahabe Türbesi, Amida Höyüğü ve Artuklu Sarayı kalıntıları, Artuklu Kemerli ve Aslanlı Çeşme gibi dikkat çekici yapılar da mevcuttur (<https://diyarbakirdergisi.com/ickale>, Erişim Tarihi: 02.02.2025).

Arkeoloji-1 / Kronolojik Sergileme (Adliye A Binası): Başlangıçta Hükümet Konağı olarak inşa edilen Adliye A Binası'nın yapımına 1889'da Osmanlı Valisi Sırrı Paşa tarafından başlanmış olup, Hacı Hasan Paşa tarafından tamamlanmıştır. Günümüzde bu yapı, müze sergileme alanı olarak kullanılmaktadır (Yarış, 2019). Bu mekânda, Diyarbakır ve çevresinde yapılan arkeolojik kazılardan elde edilen eserler, zaman sırasına göre düzenlenerek sergilenmektedir. Zemin katında Körtik Tepe, Çayönü, Hakemi Use, Kenan Tepe ve Karavelyan salonları yer alırken, birinci katta Salat Tepe, Müslüman Tepe, Hırbemerdon Tepe, Kavuşan Höyük, Ziyaret Tepe, Üçtepe, Hilar Mağaraları ve İç Kale kazılarına ait sergi alanları bulunmaktadır. Arkeoloji-1 bölümü, Neolitik dönemin başlangıcından Osmanlı İmparatorluğu'nun sonuna uzanan geniş bir zaman dilimine ait eserleri bir araya getirmiştir (<https://diyarbakirdergisi.com/ickale>, Erişim Tarihi: 02.02.2025).

Tematik Sergileme (Jandarma Binası): İç Kale'nin batı kısmında konumlanan bu yapı, 1887 ile 1889 yılları arasında Diyarbakır Valisi Hacı Hasan

Paşa'nın görev süresince inşa edilmiş olup, günümüzde sergi amaçlı kullanılmaya devam etmektedir (Yariş, 2019).

Atatürk Müzesi (Karargâh Binası): İç Kale'nin doğu kısmında yer alan yapı 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başına tarihlendirilmektedir. Atatürk 1917 tarihinde II. Ordu Komutanı iken Diyarbakır'da bulunduğu dönemde bu yapıyı karargâh olarak kullanmıştır. 20 Ağustos 1973 yılında 7. Kolordu Komutanlığı tarafından düzenlenip “Komutan Atatürk Müze ve Kütüphanesi” olarak hizmete açılmıştır (Yariş, 2019).

Valilik Kabul Makamı (Adliye B Binası): 1891 ile 1893 yılları arasında Sultan II. Abdülhamid devrinde Büyük Adliye Sarayı olarak inşa edilen bu yapı, günümüzde Valilik Kabul Salonu olarak işlev görmektedir (Yariş, 2019).

Sanat Galerisi (Saint George Kilisesi): Mimari yapısı MS 4. yüzyıla tarihlenen bu kilise, Artuklular zamanında batı yönüne kubbeli bir bölüm ilave edilerek hamam olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Günümüzde ise Saint George Kilisesi, bir sanat galerisi olarak hizmet vermektedir (<https://diyarbakirdergisi.com/ickale>, Erişim Tarihi: 02.01.2025)

İdari Bina (Vakıflar Müdürlüğü-Defterdarlık Binası): Osmanlı Devleti zamanında kamu binası olarak kullanılan bu yapı, mimari özelliklerine göre 1900 ile 1907 yılları arasına tarihlenmektedir. İç kale kemerli girişinin doğu tarafında bitişik konumdadır. Üzerinde bulunan Osmanlı dönemine ait kitabe günümüze ulaşamamıştır. Geçmişte Tapulama ve Defterdarlık gibi amaçlarla kullanılan bu bina, şu anda Müze İdari Hizmetler Binası olarak işlev görmektedir (Yariş, 2019).

Restorasyon ve Konservasyon Bölge Laboratuvarı Müdürlüğü (Eski Cezaevi Binası): Aslen Artuklular devrinde bir kervansaray olarak inşa edilmiş olan bu yapı, Osmanlı İmparatorluğu döneminde tadilat görerek cezaevi olarak hizmet vermiştir. Günümüzde ise bu bina, Diyarbakır Restorasyon ve Konservasyon Bölge Laboratuvarı Müdürlüğü ile Müze Müdürlüğü'nün eser deposu olarak kullanılmaktadır (<https://diyarbakirdergisi.com/ickale>, Erişim Tarihi: 02.02.2025).

İdari Ek Bina (Cephanelik): 1906 senesinde Ziraat Bankası Dairesi olarak inşa edilen cephanelik binası, İç Kale'nin doğu bölümünde bulunmaktadır ve günümüzde müzenin eğitim birimi olarak hizmet vermektedir (Yariş, 2019).

Artuklu Kemerli: Artuklular zamanında, 1206 ile 1207 yılları arasında inşa edilmiş olan 10 metre genişliğindeki bu gotik kemerin girişinin her iki yanında, aslan

ve boğa mücadelesini tasvir eden meşhur kabartma bulunmaktadır (<https://diyarbakirdergisi.com/ickale>, Erişim Tarihi: 02.02.2025).

Aslanlı Çeşme: Üçgen alınlıklı bu çeşme 19. yüzyılın sonlarında inşa edilmiştir. Suyu akıtan iki aslan heykeline sahiptir. Sadece biri günümüze ulaşmıştır (<https://diyarbakirdergisi.com/ickale>, Erişim Tarihi: 02.02.2025).

İKİNCİ BÖLÜM

2. HAÇIN KÖKENİ

2.1 Tanımı ve Tarihçesi

Hristiyanlığın en önemli sembolü ve objesi olan haç kelimesinin kökeni Ermeniceye dayanmaktadır. Birbirini dik olarak kesen iki çizgi anlamına gelmektedir. Grekçe 'de stavros haç çıkarma anlamında olup Farsça dört çivi manasına gelen çarmih olarak karşımıza çıkmaktadır (Albayrak, 2004). Latince crux köküne dayanan cross kelimesine karşılık gelir. Grekçe 'deki stavros Türkçeye istavroz olarak geçmiştir (Şakiroğlu, 1996:522-524). Bugün Hristiyanlıkta bu denli önem taşıyan ve İsa'nın zaferini, dirilişini temsil eden haç geçmiş dönemde aslında bir idam cezası olarak kullanılan bir yöntem olmuştur (Seymour 1898:72-73). (Şekil 2.1)

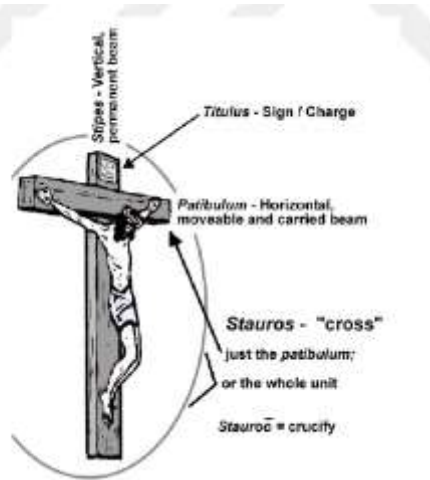
Haç sembolünün kökenlerinin MÖ 4. ve 3. bin yıllarına kadar uzandığı düşünülmektedir. Tarih boyunca pek çok kültürde çeşitli amaçlarla kullanılmıştır. (Okuyucu, 2023; Yazıcı, 2023:617) Haç, başlangıçta İranlılar ve sonrasında Romalılar tarafından kullanılan bir işkence aracıydı ve suçlular bu alete bağlanarak veya çivilenerek infaz edilirdi (Albayrak, 2004; Elyiğit, 2022). Eski zamanlarda, haç kullanılarak uygulanan ölüm cezası pek çok farklı uygarlıkta rastlanan bir uygulamaydı. Bu uygarlıklar arasında Hindistan, İskitler, Mezopotamya, Kuzey Afrika, Yunanistan, Roma ve Kuzey Avrupa'nın Kelt toplulukları bulunmaktadır (Albayrak, 2004; Charlotte, 1998:1)

Şekil 2.1 Çarmıha Gerilmenin Ceza Olarak Tasviri (Seymour 1898:72-73)

Hristiyanlığın sembolü haline gelen artı şeklindeki bu simge; İsa'nın haç şeklinde bir nesne üzerinde çarmıha gerilerek ölmesinin ardından dirilerek ölüme karşı zafer elde edişi (Yazıcı, 2023:617) ayrıca üzerinde öldüğü haçın onun mezarına konulduğunun kabul edilmesi nedeniyle Hristiyanlık teolojisinde çok güçlü bir sembol haline gelmiştir. İsa'nın acıların en önemli ögesi olan haç (Okuyucu, 2023) 4. yüzyıldan itibaren bugün de dahil olmak üzere Hristiyanlar tarafından büyük saygı duyulan en büyük dini sembollerden olmuştur (Albayrak, 2004).

İncil'de belirtildiğine göre, İsa'nın üzerinde idam edildiği haç 'crux sublimis' olarak adlandırılmaktadır (Yavuz, 2023:13).

Bizans imparatoru Konstantin'in Hristiyanlığı kabul etmesinden sonra haç dinsel bir sembol olarak halkın çoğunluğu arasında kullanılmaya başlanmıştır (Albayrak, 2004). Roma hukukuna göre, yalnızca köleler ve yabancı uyruklular çarmıha gerilerek cezalandırılırdı. Roma vatandaşları ise ancak adam öldürme, vatana ihanet gibi ağır suçlar işlediklerinde vatandaşlık haklarını yitirip bu cezaya çarptırılırdı. Bu nedenle haç, Romalılar için utanç verici ve tiksindirici bir kavram haline gelmiş ve yalnızca kölelere uygulanan bir infaz yöntemi olarak görülmüştür (Albayrak, 2004).

2.2 İsa'nın Çarmıha Gerilmesi ve Hristiyanlığın Ortaya Çıkması

Roma valisi Pontius Pilatus, bir cuma günü Kudüs'ün kapılarından birinin önünde, Celile'nin Nasıra şehrinden olan ve Davud soyundan geldiğine inanılan İsa'nın idamını gerçekleştirmiştir. Nasıralı İsa, çarmıha gerilen en tanınmış kişilik olarak tarihe geçmiştir. İnanışa göre Tanrı'nın elçisi olan İsa'nın ölümüyle birlikte, havarileri onun öğretilerini tüm dünyaya yaymış ve onu Tanrı'nın Oğlu olarak ilan etmişlerdir. Bu olayların ardından, onun öğretilerini benimseyenlere Hristiyan adı verilmiştir. Hristiyanlık ve İsa'nın çarmıha gerilmesi olayı arasında, başlangıcından itibaren derin bir bağ kurmuş ve bu Hristiyan inancının temelini oluşturmuştur (Albayrak, 2004).

Hristiyanlar için haçın değerini Yeni Ahit şu şekilde açıklamaktadır: "Bizler günah karşısında ölelim ve doğruluk uğruna yaşayalım diye, günahlarımızı çarmıhta kendi bedeninde yüklendi. O'nun yaralarıyla şifa buldunuz" (Petrus'un İkinci Mektubu 2/24, <https://hristiyanlar.com>, 20.12.2024). Genel inanış İsa'nın kendini Hristiyanlar için feda ettiğidir. Dolayısıyla haç, İncil'in temel anlamını yansıtmaması açısından Hristiyanlık için küresel bir sembol haline gelmiştir. Hristiyan inancına göre haç sembolü, bir kurtarıcıya duyulan gereksinimi simgeler. İsa'nın çarmıhta katlandığı acı, ızdırıp ve işkenceye tanıklık etmek, günahın ne kadar vahim sonuçlar doğurabileceğine dair bir idrak oluşturur. Haçın birçok işlevinin yanı sıra en temel özelliklerinden biri de budur (Albayrak, 2004)

Haçın ilk Hristiyanlar tarafından bir sembol olarak kullanılmaması, İsa'nın ölümünden üç yüz yıl sonra bile genel kullanıma girmemiş olması, haçın bir infaz ve

utanç kaynağı gibi görülmesinden kaynaklanmıştır. Bunu bir fedakârlık ve kurtuluş sembolü olarak kabul etmeleri mümkün olmamıştır. Bu da ibadetlerini gizlilik içinde devam ettirmelerini mecbur kılmış ve ibadet o dönemde Roma yer altı mezarlarında yapılmıştır (Benson, 1934:40)

Bizans İmparatorluğu'nda Hristiyanlar arasındaki huzur dönemi, İmparator Konstantin'in (MS 306-337) iktidarıyla birlikte başlamıştır. Bu zaman zarfında meydana gelen üç önemli gelişme, haçın Hristiyanlar arasında bir sembol olarak kabul görmesinde belirleyici bir rol oynamıştır (Albayrak, 2004).

Bu olaylardan ilki, 312 yılında Konstantin'in "Milvian Köprüsü" savaşına giderken Tanrı'ya zafer için dua etmesi ve akşam saatlerinde ilk beliren yıldızın üzerinde bir haç ile üzerinde Latince "In Hoc Signo Vinces" (Bu İşaretle Fethedeceksin) anlamına gelen (IHSV) yazısını görmesidir. Aynı gece Konstantin, rüyasında İsa'nın kendisine bu işareti askeri bir sembol olarak benimsemesini, savaşlarda taşımasını ve bu sayede korunacağını emrettiğini görür. Sonuçta, 27 Ocak 312'de Konstantin, Milvian Savaşı'ndan zaferle ayrılarak Roma'ya geri döner ve Konstantin'in buyruğuyla haç, her yere yerleştirilir (Eliade, 2003:465; Uğur, 2021:14-15)

Bu dönemde Kudüs'te, Konstantin'in annesi Helena'nın kutsal toprakları ziyareti sırasında İsa'nın çarmıha gerildiğini gösteren bir başka figürün bulunması, haçın o devirde ne kadar önem kazandığını açıkça göstermektedir. Annesi Helena'nın bu keşfi, Hristiyanlar için haç sembolünün değerini daha da artırmıştır (Yıldız, 2019:24; Albayrak, 2004)

Haçın sembol haline gelmesini sağlayan gelişmelerden üçüncüsü ise haç ile idam cezasının Konstantin tarafından yasaklanmasıdır. Bu tarihten sonra haç ile idam bir daha görülmemiştir. Bu sebeple haçın olumsuz kötü çağrışım yapan özellikleri geride kalmış ve İsa ile bütünleşen haç kutsal bir anlam kazanmıştır (Albayrak, 2004; Uğur, 2021:15).

4. ve 5. yüzyıla ait mezarlardaki haç motifleri incelendiğinde, bir üzüntü ifadesinden ziyade İsa'nın ölümü ve bu ölüm üzerindeki zaferi anlatılmaktadır. Bu ve benzeri tarihi kanıtlar, ilk Hristiyanların haça bir zafer anlamı yüklediklerini ortaya koymaktadır. Bu nedenle haçı süsleyerek tasvir etmişler ve İsa ile ilişkilendirip ona

büyüklik ve ululuk atfetmişlerdir. Bazı tasvirlerde haça IXOYC (İsa Mesih Tanrı Oğlu Kurtarıcı) ibaresi, bazen de Yeni Ahit'in Vahiy bölümünde geçen ilk ve son harfler olan A ve W (Alfa ve Omega) eşlik etmektedir (Albayrak, 2004).

Mircea Eliade, Hayat Ağacı ve Hristiyan haçı arasında bir etkileşim olduğunu savunarak şu bilgileri sunmaktadır: “Hayat ağacı ölüleri diriltten, hastaları iyileştiren ve gençleştiren bütün bitkilerin bir prototipidir. Hristiyan tasvir sanatında haç genellikle hayat ağacı şeklinde betimlenir. Orta çağ Hristiyanlığında, haç ağacı ve Şit'in cennette yaptığı yolculukla ilgili çok sayıda efsanenin yaygın olarak dillerde dolaştığı bilinmektedir. İyilik ve kötülük ağacının tahtasından yapılma haç, Kozmik Ağacın yerine geçmiş, İsa'nın kendisi de bir ağaç olarak tasvir edilmiştir.” (Eliade, 1992:194; Gül, 2018:73)

Haç, Hristiyanlık tarihinde kendisine atfedilen sıra dışı güç ve kutsallık sayesinde manevi bir enerji kaynağı olmuş, savaşlarda zaferler getirdiğine inanılmış, antlaşmalar ve yeminler onun üzerine edilmiştir. Birçok doğu mitolojisinde haç, insanların ruhlarının Tanrı'ya yükselmesini sağlayan ve dünyanın merkezinde yer alan bir köprü veya merdiven olarak kabul edilmektedir. Haç, ölüm ve yaşam bahşeden gücün gizli yönünü temsil eder. Yedi göğü simgeleyen kozmik ağaçla karşılaştırılan haçla ilgili bazı anlatılarda, yedi cenneti temsil ettiğine işaret eden yedi çentik veya çıkıntısının olduğu belirtilmektedir. Yeryüzü ile gökyüzü arasındaki ilk bağlantıyı gösterir ve Tanrı'ya ulaşmayı mümkün kılan bir köprü veya merdiveni simgeler. Hayat ağacı gibi dünyanın merkezi eksenini temsil etmektedir (Eliade, 1976:294; Gül, 2018:37,70). Haç sembolü hem ölümü hem de yeniden doğuşu içeren bir anlam derinliğine sahiptir (Gül, 2018:69).

2.3 Haçın Hristiyanlık Sanatındaki Yeri ve Önemi

Haçın Hristiyanlık sanatındaki önemi ikonografik, liturjik ve sembolik açıdan oldukça dikkat çekici ve güçlüdür. İsa'nın çarmıha gerilmesi, ölümü alt ederek dirilmesi, haça başka bir boyut kazandırmış ve imparatorluklar için de adeta zaferin timsali olmuştur. Bu sebeple haç 4. yy. sonrasında taç giyme törenlerinin, askeri törenlerin, zafer kutlamalarının ve devlet seremonilerinin temel unsuru haline gelmiştir (Okuyucu, 2023; Yücetaş, 2023:67).

İsa ölümüyle tüm insanlığın günahlarının bedelini kendini feda ederek ödemiş dolayısıyla haç da insanlığın kurtuluşunun mistik bir sembolü olmuştur (Şakiroğlu, 1996:522-524; Gül, 2018:39,70).

Başlangıçta bir idam aracı olan haç, bu olaydan sonra bir sembol ve bir simgeye dönüşerek soyut bir anlam kazanmıştır. 4. yüzyıldan itibaren yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanan haç, zaman içinde çeşitli değişimler geçirmiştir. 5. yüzyılda Marsilya piskoposu, "acı çeker şekilde haçı resmetmenin hem bir saygısızlık hem de İsa'nın ölümüyle alay etmek anlamına geldiğine" dair bir ferman yayınlamış, çarmıha germe biçimlerini kutsayanları eleştirmiş ve onları kurtarıcıyı yalnızca ölümünde, kederinde ve acı anlarında hatırlamalarından dolayı kınamıştır. Bu nedenle, Hristiyanlığın ilk altı yüzyılında çarmıha gerilmiş İsa figürünü içeren eserlere oldukça nadir rastlanmaktadır. Dolayısıyla, haç üzerinde acı çeken İsa tasvirleri 5. yüzyıldan daha eski bir tarihe dayanmamaktadır (Şakiroğlu, 1996:523; Taş ve Özcan, 2015).

Erken Hristiyanlık döneminde, azizlerin ikonalar aracılığıyla betimlenerek tanıtılması kilise tarafından yasaklandığı bir devirde, ikona taraftarları İsa'nın resmini doğrudan çizemedikleri için, onu yalnızca sade bir haç veya haçın stilize edilmiş farklı bir biçimiyle ifade etmek durumunda kalmışlardır. Bu sayede haç, İkonoklazma (tasvir kırılcılığı) süresince (MS 726-843) varlığını koruyan yegâne dini sembol olmuştur. Bu dindar kimselere göre haç, kiliseyi ve bütün insanlığı şeytanın eziyetinden ve her türlü kötülükten muhafaza etmekteydi; İsa'dan yardım istemek için bir araçtı ve onun ölümü alt etmesini ve yeniden dirilişini sembolize etmekteydi. (Ersoy, 2000:212).

Hristiyan sanatının tarihine göz atıldığında, acı çeken ilk İsa tasvirlerinin 9. yüzyılda belirdiği görülmektedir. Ancak bu tasvirlerde bile sakin bir yüz ifadesi hâkim olup, karın kaslarının belirginliği onun gücünü vurgulamaktadır. Zamanla, başlangıçta ihtişamlı bir şekilde resmedilen giysiler yavaş yavaş sade bir elbiseye dönüşmüş ve İsa'nın başı öne doğru eğilmeye, vücudu aşağıya doğru sarmaya ve "S" harfi şeklinde bir duruş sergilemeye başlamıştır. 13. yüzyıla kadar İsa'nın başına dikenli telden bir taç konmamıştır. 14. ve 15. yüzyıl sanatçıları ise işkence ve keder temasını daha da ön plana çıkarmışlardır. Bu dönemde İsa'nın bedeninde, çektiği tüm acılar, hastalıklar ve savaş yaraları gibi izler belirginleşmiştir. 15. yüzyılın sonlarına doğru İsa artık haçtan indirilmiş olarak tasvir edilmeye başlanmış, onun ölüme karşı kazandığı zafer ifadesi

kaybolmuş ve Baba'nın ölmüş Oğlunu taşıdığı teslis figürleri ortaya çıkmıştır. 17. yüzyılda çarmıha gerilmiş İsa resimleri yeniden ortaya çıksa da 18. yüzyılla birlikte bu tasvirler azalmış ve ızdırap temalı resimler geri dönerek 19. yüzyılda yaygınlaşmıştır (Albayrak, 2004).

Hristiyanlığın başlangıç evrelerinde, İsa figürünü içeren haçların yapımından özellikle kaçınılmıştır. İsa'nın hem ilahi hem de insani olmak üzere iki doğası olduğuna inanılsa da halk arasında İsa'nın tanrısal yönü daha baskındı ve onun çarmıha gerilmiş olması kabul etmekte zorlanılan bir durum teşkil ediyordu. Bu nedenle, Orta Çağ Hristiyan sanatında, erken dönem kilise teolojisinin etkisiyle İsa, acı ve kaygıdan uzak, açık gözlerle resmedilmiştir. Ancak 13. yüzyılla birlikte, İsa'nın Tanrı'nın vücut bulmuş hali olduğuna dair teolojik görüşün yaygınlaşmasıyla, onun kiliselerde ve katedrallerde, haç üzerinde ızdırap çeker bir şekilde gösterilmesi de yaygınlaşmıştır. Orta Çağ Katolik Kilisesi'nde acı çeken İsa figürü önemli bir yer edinmiş ve onun insanlığın kurtuluşundaki merkezi rolü vurgulanmıştır. 15. yüzyılda, dönemin etkisiyle Rönesans sanatçıları İsa figürünü yeniden yorumlamışlardır. Orta Çağ tasvirlerinde kolları yana açık, başı öne eğik ve gözleri kapalı olmasına rağmen vücudu acı içinde görünmeyen İsa, Rönesans sanatında ideal Yunan vücut yapısına sahip, keder yerine huzurlu bir dinginlik içinde betimlenmiştir. Onun bedeni, Rönesans iyimserliğinin genel bir yansıması olarak yalın ve estetik ölçülerde sunulmuştur. 16. yüzyılda Reform hareketleriyle birlikte Protestanlık ve Kalvenizm'in etkisiyle, haç ve çarmıha gerilmiş İsa figürleri putperestliği çağrıştırdığı ve Katolik Kilisesi'ni anımsattığı gerekçesiyle Protestan kiliselerinde yasaklanmıştır (Albayrak, 2004).

Hristiyanların büyük bir çoğunluğu için kutsal bir simge olan haçı taşımak, Hristiyan kimliğiyle bütünleşmiştir. Önemli Hristiyan yazarlara göre bu eylem, kişinin kendi varlığını geri plana atması ve kurtarıcıları İsa'nın yolundan gitmesi anlamını taşır. İsa ölmüş ve onlardan ayrılmıştır; ancak her Hristiyan'ın yanında haçı bulunmalıdır. Çünkü haç, benliğin bencilliğinden sıyrılmasını ve kötülüklerle uzlaşmamasını simgeler. Mesih'e bağlılık için bu benliğe karşı kontrolü sağlamak ve onu yönetmek gereklidir. Bu nedenle Hristiyanlar için haç, bir amaç veya bir tapınma nesnesi olmaktan ziyade, yüksek bir ideal uğruna, bireyin kendini feda ederek İsa Mesih'in izinden yürüdüğünü göstermek için taşınan bir işarettir (Ebu Zehra,

1961:101-102; Palaz Yıldırım, 2023:1305-1306). Hristiyan yazarların haç sembolüne yüklediği anlam bu doğrultudadır.

İstavroz çıkarma eylemi de farklı Hristiyan mezheplerinde değişiklik göstermektedir. Örneğin Ortodokslar sağ ellerini önce alınlarına, sonra göğüslerine, ardından sağ ve sol omuzlarına götürürler. Katolikler ise bu işlemi tamamlarken sağ ellerini önce sol, sonra sağ omuzlarına hareket ettirirler. İstavroz çıkarılırken sağ elin baş, işaret ve orta parmakları birleştirilirken, yüzük ve serçe parmakları da avuç içine doğru bükülerek birleştirilir. Bu şekilde el sırasıyla alına, göğse, kalbe ve son olarak sağ ve sol omuzlara dokundurulur. Birleştirilen üç parmak, Tanrı'nın üçlü birliğini (Baba, Oğul ve Kutsal Ruh), diğer iki parmak ise İsa'daki ilahi ve insani doğayı sembolize eder. Parmakların alına değdirilmesi Tanrı'nın zihnimizde olduğuna, göğse değdirilmesi kalbimizde olduğuna, omuzlara değdirilmesi ise Tanrı'nın tüm bedenimizde var olduğuna ve insanları yönlendirdiğine işaret eder. Haçın törensel ve dini ayinlerdeki kullanımının yanı sıra günlük hayatta da yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Tertullian, "De Corona" adlı eserinde haçın gündelik yaşamdaki önemine dikkat çeker. Bir yere girerken veya çıkarken, giysi ve ayakkabıları giyerken, yıkanırken, sofraya otururken, yatarken, kalkarken, yani tüm eylemlerde haç işaretiyle istavroz çıkarılması gerektiğini savunur (Albayrak, 2004; Palaz Yıldırım, 2023:1305).

2.4 Haç Sembolizmi

Kutsal bir simge olan haç, kökenleri çok eski zamanlara dek uzanan bir geçmişe sahiptir. Tarihin ilk devirlerinden itibaren dört ana yönü işaret eden haç, ruhların hakimiyetini, bolluğu, yağmurun kaynağını ve dünyanın geçirdiği dört uzun evrenin karakteristik temsilcisi olmuştur. Aynı zamanda ölümsüzlüğü, yaşamı, ruhu ve maddeyi de simgelemektedir. Kanatlarını açmış bir kuşu ve kollarını yana açmış bir insanı da temsil ederek, ilahi gücü bu kuş ve insan sembolizmi aracılığıyla ifade etmektedir. Kötülüklerden ve büyü'nün zararlı etkilerinden korunmak amacıyla bir tılsım olarak taşınmıştır. Krallar ve soylular haçı, uğur getiren bir sembol ve bir mühür olarak kullanmışlardır. Bu nedenle (+) işareti, iyi şans dilemek için kullanılmaya başlanmıştır (Gül, 2018:32)

Ölümsüzlüğün bir timsali olarak, mühim olayların toplumun belleğinde canlı kalması ve hatırlanması amacıyla yol ayrımlarına ve ticaret merkezlerine anıt olarak dikilmiştir. Bu sebeple ölen kişi, anıt haçlarının altında bir gece bekletilmekteydi (Jobes, 1962:385).

Haç, en yüksek nokta ile en alçak nokta (nadir) arasındaki dikey eksenini birleştirmektedir. Bu durum, onun dünya eksenine olan bağlantısı şeklinde yorumlanmaktadır. Bir dairenin içindeki haç, yılın dört mevsime ayrılmasını ifade eder. Haç, bir sentez ve ölçü işlevi görmektedir. Hem gökyüzünü hem de yeryüzünü kendinde birleştirerek uzay ve zaman kavramlarını temsil etmiştir. Tüm haç sembolleri evrensel ve kapsayıcıdır. Haç, evrenin değişmeyen bir parçasıdır; yeryüzü ile gökyüzü arasındaki bağlantıyı tesis etmektedir (Gül, 2018:35; Chevalier ve Gheerbrand, 1995:249).

Orta Çağ'da haç, kimi zaman "Y" şeklinde, bazen de dikenli bir ağaç figürü olarak tasvir edilmiştir. Tıpkı hayat ağacı gibi haç da dünya eksenini temsil etmektedir. Bir köprü veya merdiven formunda Tanrı'ya yükselen bir ruh olarak kabul görmüştür. Yedi göğü simgeleyen kozmik ağaçla kıyaslanan haç, bazı durumlarda yedi katlı olarak inşa edilmiştir. Yeryüzü ile gökyüzü arasındaki ilk iletişimi ifade etmektedir. Ayrıca bir bütünü dört parçaya ayırdığı için zıtlıkları uzlaştıran, ruhsal (dikey) ilke ile maddi dünyanın bütünleşmesini sağlayan bir sembol olmuştur. Bu nedenlerle haç, derin acının, savaşın ve şehitliğin de simgesi haline gelmiştir (Cirlot, 1971:69).

Hristiyan inancında haç; Tanrı'nın hikmetini, Paskalyayı, imanı, sevgiyi, insanlığın kurtuluşunu, bağlılığı, zaferi, sorumluluğu, şehitliği ve trajediyi temsil etmektedir (Gül, 2018:39).

Haç aynı zamanda kilise hiyerarşisinin de bir göstergesi olmuştur. Kardinal ve kardinal şapkası bu duruma örnektir. 15. yüzyıldan itibaren Papa'nın kendine özgü papalık haçının yanı sıra başpiskoposların da kendilerine ait özel haçları bulunmuştur (Chevalier ve Gheerbrand, 1995:252).

Hristiyanlık geleneği, İsa'nın çektiği acıları ve insanlığın günahlarına karşılık gelen ölümünü somut bir şekilde ifade etmiş ve haç sembolizmini daha da derinleştirmiştir. Haç, sadece çarmıha gerilme olayını değil, aynı zamanda İsa'nın kendisini, yani kurtarıcıyı da temsil etmektedir. Hatta İsa'yı temsil etmenin ötesine

geçerek, İsa'nın yeryüzündeki varoluşu ve fiziksel bedeniyle de özdeşleşmiştir (Chevalier ve Gheerbrand, 1995:249; Gül, 2018:39).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. HAÇIN FORMLARI VE TURLERİ

3.1 Haçın Formları

Haçın ilk Hristiyanlarca bir sembol olarak kullanılmaması ve İsa'nın ölümünden 300 yıl sonra bile genel kullanıma girmeyişi puta tapma yasağından olabildiği gibi haçın o dönemde bir infaz aracı yani utanç kaynağı olmasından kaynaklanmıştır. Bu sebeptendir ki ilk dönem haçları genelde kabaca oyulmuş ve üzerinde çok belirgin bir sembol kullanılmaktan kaçınılmıştır. Eski duvar ve mezarlarda sıkça balık motifi kullanıldığı görülmektedir, balık vaftizi simgeleyen en güçlü sembollerden olmuştur (Benson, 1934:40).

Doğu dünyasında Yunan haçı, batı dünyasında ise Latin haçı Hristiyanlığın sembolleri olarak evrenselleşmiştir. Bu objeler sadece dini amblem olarak değil birçok başka amaç için de kullanılmıştır. Eski sikkelerde, hükümdarlar ve soyluların taçlarında, madalyalarda ve süs eşyalarında kullanılmışlardır (Benson, 1934:68).

Erken dönemlerden itibaren birçok haç formu kullanılmıştır. Bunlardan en yaygın olanları Yunan haçı, Latin haçı, Petrus haçı, Patrik haçı, Malta haçı, Papa haçı ve Kudüs haçıdır (Albayrak, 2004).

Yunan haçı kare formda, Latin haçı ise daha çok dikdörtgen formundadır (Şakiroğlu, 1996:524).

İsa'nın kültü olan bu obje birçok tip ve formda kullanılmış, kullanım amacına ve kullanan topluma göre şekil almış fakat teolojik değerini her durumda muhafaza etmiştir (Benson, 1934:44).

Haçın bilinen ikonografisi, farklı kategorilere ayrılmıştır. Haçın şekli, Hristiyanlar için derin bir saygı ve duygusal bağlılık anlamına gelir çünkü Mesih'in çilesi ile özdeşleşmiştir. Ölüm ve utanç göstergesi olmaktan çıkmış, Mesih'in ölümüne karşı galibiyeti, günahlarının affı ve sonsuz yaşamın simgesi haline gelmiştir. Bu sebeple Bizans sanatında kutsal ve yüce bir sembol olarak çeşitli formlarda betimlenmiştir. (Karagianni, 2010:28). Bu bağlamda en yaygın kullanılan haç formlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

3.1.1 Christomonogram

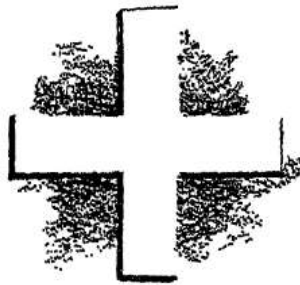
"X" ve "P" harfleri, Yunanca "Christos" kelimesinin ilk harflerinden oluşan ve Hristiyan kilisesinde dini anlamlar içeren bir sembol olarak kullanılan bir monogramdır. Bu sembol aynı zamanda Aziz Andreas Haçı olarak da bilinir (Taş ve Özcan, 2015).

Şekil 1.1.1 (Benson 1934:30)

3.1.2 Grek Haçı (Crux Quadrata)

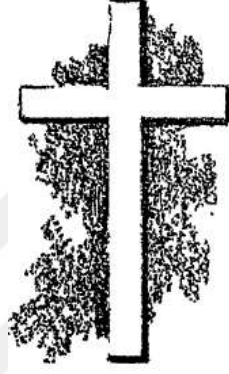
İncil'in haçı denilen yatay ve dikey kolların eşit olduğu haç tipidir (Kretschmer, 2008:234). İdeal Grek haçı doğu Hristiyanlığında en yaygın haç tipidir (Elyiğit, 2022). İncili ve zaferi sembolize eder (Gül, 2018:42)

Şekil 3.1.2 (Benson 1934:25)

3.1.3 Latin Haçı (Cruximmissa)

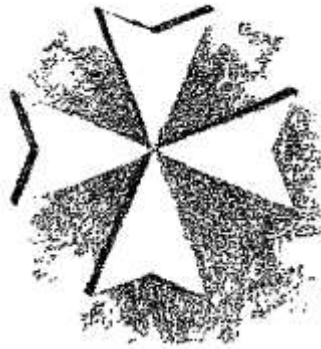
Batı Hristiyanlığında en sık rastlanan haç, alt dikey kolun yatay kollardan ve üst dikey koldan daha uzun olduğu Latin haçı türüdür. İnanişaya göre İsa, bu formdaki bir haç üzerinde hayatını kaybetmiştir (Albayrak, 2004) Törenlerde genellikle “Latin Haçı” kullanılmaktadır (Özdemir ve Öztaşkın, 2010:490). Çarmıha germe, iman, ümit ve hayırseverliği sembolize etmektedir (Gül, 2018:43)

Şekil 3.1.3 (Benson1934:15)

3.1.4 Malta Haçı

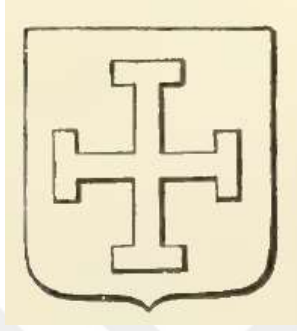
Aziz Yuhanna'nın faaliyetlerini simgeler. Haçın sekiz sivri ucu bulunmaktadır. Bu İsa'nın ilk sekiz emrine denk gelmektedir. Haçın alttaki ucu acı çekme; zirvesi umut, yatay kolun sol uç noktası çaba; yatay kolun sağ uç noktası ise iyilik olarak yorumlanmaktadır (Albayrak, 2004).

Şekil 3.1.4 (Benson 1934:67)

3.1.5 Potent Haçı

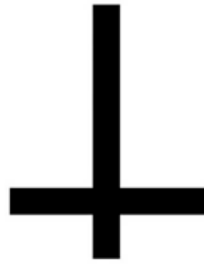
Bu tür bir haç, her bir uzvunun sonunda dikey veya yatay olarak kesişen kısa bir çubukla karakterize edilir (Uğur, 2021:22).

Şekil 3.1.5 (Seymour 1898:364)

3.1.6 Petrus Haçı

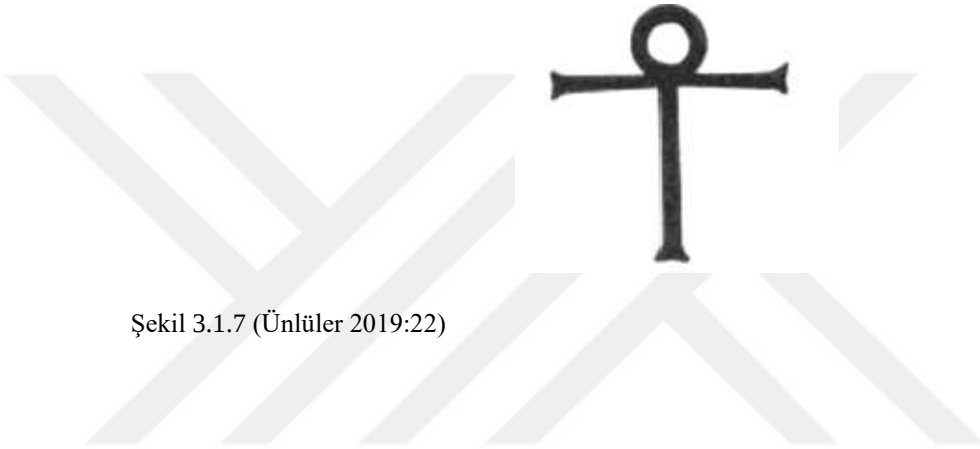
Aziz Petrus idam edileceği zaman, İsa'ya duyduğu derin saygıdan ötürü, onun çarmıha gerildiği haçın tam aksi şeklinde bir haçı seçmiştir. Bu haç, baş aşağı çevrilmiş bir Latin haçı görünümündedir (Albayrak, 2004).

Şekil 3.1.6 (Taş 2015)

3.1.7 Kulplu Haç (Anch, Crux Ansata)

T üzerinde yuvarlak bir şekil yer almaktadır. Bu işaret eski Mısır hiyerogliflerinde yaşam ve yaşam suyu anlamına karşılık gelmektedir, Kıptiler (Mısır Hristiyanları) bu simgeyi sahiplenmektedirler. Yani buna Mısır haçı da denmektedir (Taş ve Özcan, 2015).

Şekil 3.1.7 (Ünlüler 2019:22)

3.1.8 Staurogramm

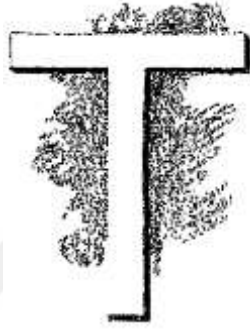
İsa'yı temsil eden bir monogramdır. Grek harfleri olan Rho (P) ve T (Tau)'nun üst üste konulmasıyla oluşmuştur. Bu harfler Stauros kelimesinin kısaltmasıdır. Stauros'ta bulunan T ve R harflerinden oluşmaktadır. Stauros kelimesi genellikle haç anlamında kullanılmaktadır, ancak kelimenin kökü kazık anlamına gelmektedir (Taş ve Özcan, 2015).

Şekil 3.1.8 (Ünlüler 2019:22)

3.1.9 Tau Haçı

Aziz Antonius haçı da denmektedir. Yunanca “T” harfine benzediği için “tau haçı” olarak adlandırılır. Yahudilerde alına T (*Tau*) işareti yapmak, tanrısal bir koruma işaretidir (Uğur, 2021:16-17).

Şekil 3.1.9 (Benson 1934:35)

3.1.10 Aziz Andreas Haçı

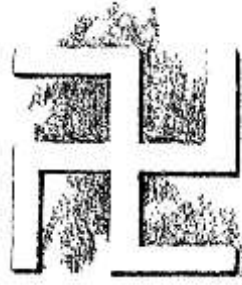
Kolların çapraz kesişmesiyle oluşan haç tipidir. Aziz Andreas böyle bir haç üzerinde şehit edildiğinden dolayı bu isimle adlandırılır. Başka bir görüş de bu haçın Yunanca Khristos kelimesinin ilk harfinden (X = Kh) oluşturulduğu şeklindedir (Uğur, 2021:18).

Şekil 3.1.10 (Benson 1934:39)

3.1.11 Gamalı Haç

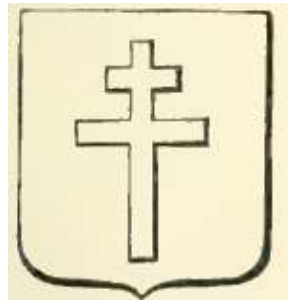
Bu haç tipi Yunan alfabesindeki gamma (Γ) büyük harfinin dört tanesinin birleşmesiyle ortaya çıkmıştır. Roma dönemi tasvirlerinde şeytana karşı koruyuculuğu temsil etmektedir. Haçın merkezi İsa'yı temsil etmekte ve etrafındaki yarım kare şeklinde olan yerler dört İncil yazarını simgelemektedir (Uğur, 2021:19).

Şekil 3.1.11 (Benson 1934:22)

3.1.12 Patrik Haçı

Lorraine haçı da denir. Katolik, başpiskopos ve kardinaller tarafından kullanımı tercih edilen haçtır. Bu haç, Latin ve Yunan haçının birleşimi olarak kabul edilir (Uğur, 2021:21).

Şekil 3.1.12 (Seymour 1898:367)

3.1.13 Papa Haçı

Haçın üst bölümünde yer alan üç adet yatay kol, Papa'nın Roma başpiskoposu olmasını, Batı'nın patriği olmasını ve havarilerin başı Petrus'un halefi olmasını

sembolize etmektedir (Albayrak, 2004).

Şekil 3.1.13 (Gül 2018:45)

3.1.14 Kudüs Haçı

Bu haç kutsanmış İsa'nın beş yarasını sembolize eder veya İsa ve dört müjdeciyi sembolize eder (Seymour, 1898:364).

Şekil 3.1.14 (Seymour 1898:364)

3.1.15 Botone Grubu haçlar

Ucunda yonca veya üç tomurcuk ile oluşturulmuş Botone haçlar İsa'nın tomurcuklanan, umut vadeden erdemlerini sembolize eder. Uçlar yonca olarak kabul edildiğinde Kutsal Üçlüyü temsil ettiği düşünülür. Haç Patonce'de tomurcuk çiçeğe dönüşmüştür. Haç Fleury, bu haç türünün en eski çeşididir.

Şekil 3.1.15 (Seymour 1898:366)

Uçlar genişlemiştir. Çiçek tam açmıştır. Hristiyan şövalyelerinin asil başarılarını simgeler.

3.2 Haçın Türleri

3.2.1 Pandantif (sarkaç) haçlar

Pendantif haçlar genelde boyuna asılarak kullanılan küçük boyutlu, dini sembolize eden aynı zamanda hastalık, şeytan, büyü ve kötülüklerden korunmak için kullanılan tılsımlı bir takı olarak bilinmektedir (Palaz Yıldırım, 2023:181).

Büyük çoğunluğu bronz ve dökümden yapılan haçların el emeği ile yapılmış olanları kalıp ve döküm olanlarına kıyasla ayrı bir cazibeye ve özgünlüğe sahiptir. Çünkü onlarda bireyselliği de görmek mümkündür (Benson, 1934:92).

Bu haçlar dini nitelikte ve kişisel kullanım objesi olarak genelde iki türdedir. Dini olanlar kilise duvarlarına asılan büyük haçlar veya çarmıha gerilmiş İsa heykeli gibi objelerdir. Farklı dönemlerin ve medeniyetlerin sanat zevki, sembolik düşünce yapısı ve zanaatını yansıtmaktadır (Benson, 1934:90).

Çeşitli biçimlerde ve boyutlarda üretilen pendantif haçlar, farklı materyaller kullanılarak imal edilmişlerdir. Yıldızlı ve kakılmış ahşap, altın, gümüş, bronz, demir, pirinç gibi malzemelerin yanı sıra değerli taşlar ve mücevherler, fildişi, inci ve kaplumbağa kabuğu da haç yapımında kullanılan diğer malzemelerdir (Benson, 1934:92).

Ufak ebatlarda üretilip zincir veya iplere takılarak boyunda taşınan bu haçlar, diğer ziynet eşyalarıyla birlikte kullanılabildiği gibi tek başına da tercih edilmiştir. Bu haçların kullanım amacı yalnızca süslenmekle sınırlı kalmamış; aynı zamanda

Hristiyan inancının bir göstergesi, kem göz, rahatsızlık ve kötü güçlere karşı bir muhafaza aracı olarak da kabul görmüştür (Koroğlu, 2004:45, Elyiğit, 2022). Çoğunlukla bronzdan yapılmış bu haçların en yaygın formu, düz kolları uçlara doğru genişleyenler, hafif iç bükey kıvrangıç kuyruğuna benzer şekilde sonlananlar ve silindirik ya da konik kolları olanlar şeklinde tanımlanabilir (Elyiğit, 2022).

Kullanım alanı çok fazla olan bu haç formu Bizans maden sanatına ait yapım ve süsleme teknikleri ile ilgili oldukça fazla bilgi sunmaktadır. Pandantif haçlar, küçük ebatlarda ve boyun kısmına asılarak kullanılmıştır. Hristiyan inancını sembolize etmelerinin yanı sıra her dönem yaygın şekilde kullanılan pandantif haçlar genellikle sade bir tarzda yapılmıştır. Bu durum tarihlendirilmesini zorlaştırmıştır (Elyiğit, 2022).

3.2.2 Röliker Haçlar

Rölik, dini açıdan önemli şahıslara, azizlere veya şehitlere ait ceset parçalarını, onlardan arta kalanları veya onlara ait herhangi bir nesneyi ifade eder (Yazıcı, 2023:618). Röliker terimi ise, bu kutsal röliklerin muhafaza edilmesi amacıyla farklı şekillerde tasarlanmış nesneler için kullanılır. (Buyruk, 2013).

Rölikerlerin boyutları genellikle 4-10 cm arasında olup kalınlıkları 0,5 cm'dir. İçi boş olarak tasarlanan bu kutular iki parçanın menteşe ile birleştirilip açılıp kapanabilen kutucuklardır (Sayın ve Seçkin, 2023).

Rölikerler, Erken Hristiyanlık döneminin dini sembolleri arasında en çok göze çarpan örneklerdendir. Tarihsel açıdan Bizans'ın belirli bir zaman dilimini temsil etmelerine rağmen, sanatsal ifadeleri belirli bir çerçeve içinde kalmıştır. Bizans'ın dini hayatında oldukça mühim bir yere sahip olan rölikerler, Hristiyan inancında azizlerin ve önemli şahsiyetlerin vefat etmiş bedenlerinden arta kalanların veya onların yaşamları boyunca temas ettikleri nesnelerin, diğer bir deyişle röliklerin saklandığı kutular olmaları sebebiyle büyük önem taşımışlardır. Kutsal kişilerle ilişkilendirilmeleri nedeniyle, hastalıklara ve kötülüklere karşı koruyucu, şifa verici ve iyileştirici güçlere sahip olduklarına inanılmış ve Bizans devrinde çeşitli tür ve ebatlarda üretilmişlerdir (Buyruk, 2013; Çakmakçı, 2017).

Boyunda taşınmak üzere tasarlanan ve aynı zamanda birer ziynet eşyası işlevi de gören bu dini eserler, genellikle Gerçek Haç 'tan alındığına inanılan ufak bir parçayı

ihativa eder ve Hristiyanların inançlarına olan bağlılıklarının bir göstergesi olarak kabul edilir. Çoğunlukla bronz malzemeden imal edilen bu küçük kutucuklar, üzerinde halkalı basit bir kilit mekanizmasına sahiptir. Eserlerin yüzeylerinde kazıma ve kabartma teknikleriyle süslemeler yer alır. Haçların iç kısmında bulunan boşluğa ise rölik yerleştirilir. Boyuna asılmak amacıyla üretilen bu tür rölikerlerde, üst haç koluna eklenmiş bir halka bulunur ve bu örnekler genellikle daha küçük boyutlardadır (Yazıcı, 2023:38; Acara, 2007:38).

Röliker haçlar formu, küçüklüğü ve enkolpion ³ olarak taşınmasının kolay oluşu nedeniyle Bizans dünyasında en çok tercih edilen röliker tiplerinden biridir. Enkolpion röliker haçlar, Bizans dünyasında çoğunlukla Orta Bizans döneminde yaygın görülmektedir. Bizans dönemine ait enkolpion röliker haçlar sade ve bezemesiz iken orta Bizans dönemine ait olanlar ise ön ve arka yüzlerine işlenen kutsal kişi tasvirleriyle karakteristiktir (Çakmakçı, 2017).

Röliker haçlar, büyük ölçüde Orta Bizans Dönemi'ne ait bir eser grubunu oluşturur. 9. yüzyıldan başlayarak her türlü sosyal sınıfta yaygın bir şekilde kullanılmışlardır. 12. yüzyıla gelindiğinde ise piskoposların resmi kıyafetlerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmişlerdir (Hornickova, 1999).

Şekil 3.1.16 Podea (cloth hung below an icon) with enkolpia of the Virgin Bēmatarissa at the Vatopedi Monastery on Mount Athos, autochrome photograph by Fernand Cuville, 1918 (Ivan Drpić, *The Burdened Body: Byzantine Enkolpia and the Weight of the Sacred*) s. 293

³Yunanca göğüs üzerinde anlamına gelen enkolpion terimi, üzerinde Hristiyan dinine özgü tasvir veya yazıt bulunan ya da içinde kutsal kalıntılar içeren, boyna takılmak için yapılmış madalyon veya rölikerleri tanımlamak için kullanılır.

Asıl kullanım alanları MS 9. yüzyıla kadar uzanmakla birlikte, yaygın olarak 12. yüzyılda rağbet görmüşlerdir (Acara Eser, 2015:167). Müze ve koleksiyonlarda saklanan röliker haçların büyük bir kısmı genel olarak 9. ile 12. yüzyıllar arasına ait olduğu düşünülmektedir (Elyiğit, 2022)

Röliker haçların şekilleri incelendiğinde, ağırlıklı olarak Latin ve Bizans haç tiplerinin belirginleştiği görülür. Hristiyanların Ortodoks mezhebinde mühim bir yere sahip olan röliker haçları asıl kıymetli kılan, üzerlerinde barındırdıkları semboller, biçimler ve tasvirlerdir. Bu tasvirler arasında en dikkat çeken, çarmıha gerilmiş İsa figürüdür. İsa figürü çoğunlukla haçın ön yüzünde yer alırken, orans⁴ duruşundaki Meryem veya bir aziz figürü ise arka yüzüne işlenmiştir. Meryem'in etrafında sıklıkla baş meleklerin, azizlerin veya İncil yazarlarının tasvirlerine ya da sembollerine rastlanır (Sayın ve Seçkin, 2023). Ön yüzünde İsa tasvirinin bulunduğu örneklerde, sağ tarafta Meryem, sol tarafta ise Vaftizci Yahya resmedilerek Deisis (Meryem ve Yahya'nın insanlık için af dilemeleriyle oluşan "Son Yargı") ikonu meydana getirilmiştir. Bu figürlerin çevrelerinde haç tasvirleri, küçük monogramlar, yazıtlar ve sembollerin işlendiği örneklere de rastlanmaktadır. Bu türden betimlemeler, İsa'nın onları birbirlerine emanet ettiği şeklinde yorumlanmaktadır (Buyruk, 2013).

Röliker haçlarda kabartma ve kazıma yöntemleriyle oluşturulan İsa, Meryem ve diğer figürlerin başlarının etrafında ışık halkaları görülmektedir. Hâle veya Bizans sanatındaki ismiyle nimbus, sözcük anlamı itibarıyla Latince "bulut" anlamına gelmektedir (Sunay, 2012).

Sanat tarihi literatüründe ise hâle (nimbus); resimlerde ilahi veya dünyevi gücü olan kişilerin başlarının etrafında yer alan, figürün önemini belirtip diğerlerinden ayırmak ve vurgulamak için çeşitli geometrik şekillerde çizilmiş bir çizgi veya bu çizginin sınırladığı alan anlamında kullanılmaktadır (Sunay, 2012).

Hristiyan inancına göre röliklerin muhafaza edici nitelikleri olduğuna inanıldığından, bu nesnelerin kullanımına büyük bir değer atfedilmiştir (Köroğlu, 2004:16-21).

⁴ Dua eder pozisyonundaki Meryem betimi

3.2.3 Tören Haçları

Törenselle amaçlarla kullanılan, büyük ebatlı haçlar, genellikle "Latin Haçı" biçimindedir ve çeşitli boyutlarda üretilmişlerdir. Kalıba döküm metoduyla imal edilen bu haçların kolları, merkezden uç kısımlarına doğru genişler ve uçları düz, içbükey, köşelerden damla şeklinde, yassı daire, küre veya palmet motifleriyle son bulabilir. Alt kol, üst dikey ve yatay kollara kıyasla daha uzun bir yapıya sahiptir. Haçı taşımayı kolaylaştırmak için alt kola bir taban veya tutacak eklenmiştir (Acara Eser, 2010:27; Ünlüler, 2019:22).

4. yüzyılın sonlarına doğru, büyük boyutlu haç, hükümdarların taç giyme merasimlerinin vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Dini törenler kapsamında; özel günlerde kilise ile saray arasındaki alaylarda ve doğal felaketlerin ardından şehirde düzenlenen ayinlerde haçın taşındığı hem yazılı belgelerden hem de görsel materyallerden anlaşılmaktadır. Haçın kullanıldığı dini törenlerden en önemlisi, Hristiyan dininin de temeli olan Ökaristi'dir. Bu ayin esnasında taşınan haçın yatay kollarında, bazı örneklerde, İsa'nın başlangıç ve son olduğunu sembolize eden, alfabenin ilk ve son harfleri olan "A" ve "ω" asılıdır (Elyiğit, 2022)

3.2.4 Adak Haçları

Adak haçlarında, sunu veya ithaf yazıları, figürler ve bir yere tutturulabilmesi için açılmış olabilecek delikler görülebilir. Haçlar farklı ebatlarda olabilmekle birlikte, üzerlerinde adak veya ithaf metinleri de bulunabilir. Takdis haçları ise, tören haçlarıyla benzer biçimsel özelliklere sahiptir (Ünlüler, 2019:22).

Bu türden örnekler, törenselle amaçla kullanılan haçların da kiliselere vakfedilebildiğini ortaya koymaktadır. Haçların ebatları, hizmet ettikleri kilisenin büyüklüğüne, törenin özelliğine veya başışı gerçekleştiren kişinin imkanlarına göre farklılık gösterebilmektedir (Acara Eser, 2020:29).

3.2.5 Takdis Haçları

Tören, takdis ve adak amacıyla kullanılan haçlar çeşitli ebatlarda üretilmiştir. Ayin esnasında rahiplerin ellerinde tuttukları haçlar daha küçük boyutlardayken, Noel (25 Aralık), Müjde (25 Mart) gibi özel dini günlerde veya Paskalya öncesindeki Büyük

Perhiz ‘in üçüncü pazarında gerçekleştirilen ayin alaylarının önünde büyük boyutlu haçlar taşınmaktadır. Bu haçların genel olarak Latin haçı modelinde olduğu görülmektedir. Alt koldaki sap ahşap bir asaya geçirilebilecek şekilde silindirik (bazı örneklerde haç kilise biçiminde bir kaideye oturur veya aşağıya doğru sivrilen yassı bir levha şeklinde olabilmektedir (Acara Eser, 2010:29, Palaz Yıldırım, 2023:1308).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. HAÇ FORMLARININ DOGMATİK ANLAMLARI

4.1 Haç Tipolojisi ve Dogmatik İçeriği

Karmaşık olayları ima yoluyla ifade etmek ve bunları tanımlamak sembolizmi ifade etmektedir. Sembollerin işlevselliği, dini olup olmadığını belirler. Dini sembollerin diğer sembollerden en önemli farkı yerine başka bir şeyin konulamaması ve bilimsel eleştirilerle yok edilememesidir (Gül, 2018:28-29). Haçın dogmatik anlamı kiliseler ve duvar resimlerinde haçın kazandığı sembolik anlam demektir. Her haçın sembolik anlamı, biçimi, kilisedeki konumuna ve çevresindeki dekorasyonla ilişkisine bağlıdır. Haç çok katmanlı bir semboldür ve birçok anlam taşır. (Karagianni, 2010:77). İlk Hristiyan ve Bizans anıtsal resimlerinde eskatolojik⁵ anlam taşıyan haç tasvirleri çok sık görülür. Bunlar göksel bir derinlikte yıldızlı bir nur içerisinde veya tahtın hazırlanışı (Etimasia) sahnesinin bir parçası olarak betimlenir. (Karagianni, 2010:79).

Etimasia sahnesi son yargının sembolü ve kıyamet günündeki yargıyı temsil eder. İnsanlığın kurtuluşunun simgesidir. Bu anlam çile sembollerinin tahtın üzerine yerleştirilmesiyle öne çıkarılır (Karagianni, 2010:95). Etimesia sahnesi ikonoklazma döneminde dahi yapısını korumuş, 11. yy. dan sonra haçın iki yanına çileyi temsil eden sünger ve mızrak sembolleri eklenmiştir. Bu kompozisyon son yargının ciddiyetini ve kutsallığını yansıtır çünkü Mesih'in kıyamet gününde oturup insanlığı yargılayacağı tahttır (Karagianni, 2010:104).

Hristiyanlığın ilk dönemlerinden Bizans döneminin sonlarına kadar haçlar farklı biçimlerde yapılmış, birçok teolojik anlam kazanmıştır. İkonografik olarak haç biçimleri altı tipe ayrılır. Bu dogmatik anlamı ve kilise ile ilişkisini daha iyi ortaya koymaktadır. Bunlar ucu düz biten haçlar, uçları damla şeklindeki haçlar, taş haçlar, yapraklı haçlar, diriliş tipi ve Malta tipi haçlar olarak gruplandırılmaktadır. Düz uçlu haçlar genellikle kötülükten koruyucu ve cennetle ilgilidir. Damla uçlu olan haçlar ise İsa'nın çilesi ve ölüm üzerindeki zaferinin sembolüdür. Bunun yanı sıra üzerindeki

⁵ Eskatoloji, dogmatik teolojinin dünyanın sonuna ilişkin olaylar ve bunlara ait beklentilerle ilgilenen dalıdır. Bkz: Karagianni, 2010:78.

yazıtlar ve süslemeler ile birlikte kutsal emanet anlamı da kazanabilir (Karagianni, 2010:143)

Taş haç erken Hristiyan ve Bizans kiliselerinin anıtsal resminde sık kullanılan ikonografik bir tiptir. Yapraklı haç Bizans kiliselerinin fresklerinde işlenmiştir, kurtuluş ve yaşam sembolüdür. Diriliş tipi haçlar genellikle ‘’tahtın hazırlanması’’ sahnesinde kullanılmaktadır ve kötülükten koruyucu anlam taşımaktadır. Malta tipi haçlar ise sekizinci yüzyıldan itibaren Bizans kiliselerinin fresklerinde ve zafer kemerlerinde kullanılmış koruyucu ve kutsal emanet anlamını taşımıştır (Karagianni, 2010:144).

4.2 Haçın Zafer Sembolü Olarak Yorumu

Haç hem İsa’nın çilesinin simgesi hem de ölüme karşı zaferini temsil eden bir zafer sembolü olarak bu durumu somutlaştırmıştır (Gül, 2018:39). Mesih’in fedakarlığını simgeler. Bunun sonucu olarak günahların bağışlanması, tanrının lütfu, ölümün ortadan kalkması ve insanlığın kurtuluşu meydana gelmektedir. Bizans ikonografisinde çileyi ve zaferi simgeleyen haçlar üç grupta toplanır (Karagianni, 2010:109).

Golgotha’daki üç haç; kiliselerin apsis ve neflerinde betimlenen üç haç kompozisyonu geleneğidir. Bu Mesih’in fedakarlığını, zaferini, kurtuluş ve ebedi yaşamı simgelemektedir (Karagianni, 2010:110).

Yapraklı zafer haçları ise; kurtuluş ve ebedi yaşam sembolünün yanı sıra hayat ağacı ile bağlantılıdır ve dirilişi temsil etmektedir (Karagianni, 2010:112).

Haç hayat ağacındaki gibi dünyanın eksenini, kozmosun mistik merkezinden Tanrı’ya doğru uzanan bir merdiveni temsil eder. Yedi göğü sembolize eden haç yedi katlı olarak da yapılmıştır (Gül, 2018:37).

Ölüm veya cenaze ikonografisinde zafer haçları; Mesih’in ölüm üzerindeki zaferinin en önemli sembolüdür ve sonsuz yaşam umudunu belirtir. Mesih’in şeytanı alt ettiği, ölümü yenerek göğe yükseldiği bir araç olarak anlam kazanmaktadır (Karagianni, 2010:118).

Haç vizyonel yani görsel sembol olarak Kutsal Üçleme şeklinde kullanılmıştır. Bunun temel şartı vizyonu gören gözlemcilerin varlığıdır. Bunlar Meryem, Vaftizci

Yahya veya havarilerdir. Ayrıca kompozisyonun üst kısmında bulunan melekler gökyüzünü simgeler. Kutsal üçleme; kutsal ruhun güvercini, Mesih'in portresi ve Tanrının eli şeklindedir. Vizyon tasviri kompozisyonu genellikle bu şekildedir (Karagianni, 2010:124).

Mesih, Meryem ve havariler başının çevresinde hale ile tasvir edilirdi. Hristiyanlıkta teslis, Hristiyanlığın tanınması ve tanrı inancının ifadesinde çok önemlidir. Baba, oğul ve kutsal ruhtan meydana gelen üçlü bir inancı sembolize eder. Kutsal ruh güvercin ile sembolize edilir (Ataşağın, 2000).

Dört kollu olan haçın üst kısmı göğe yükselen ümidi, haçın tüm uzunluğu ise azmi göstermektedir. Eşit kollara sahip olan Grek haçı kare şeklindeyken, Latin haçı kollarını yana açmış insan şeklindedir (Gül, 2018:28).

Hristiyan dünyasında ve sanatında haç sembolünün ikonografik ve dogmatik boyutlarını görebildiğimiz, malzeme olarak da en çok tercih edilen bu madeni haçlar en yaygın ve en dayanıklı olan örnek grubunu oluşturmaktadır. Tez kapsamında ele alınan haç örnekleri de çoğunlukla madenden yapılmış olup çeşitli teknikleri barındırmaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. MADEN YAPIM TEKNİKLERİ

Anadolu, birçok maden bakımından zengin kaynaklara sahiptir. Özellikle bakır yönünden oldukça zengin olduğu bilinmektedir (Acara Eser, 2020:46)

Anadolu'daki ilk bronz atölyelerin gelişimi MÖ 4. Binin ilk yarısıyla başlamaktadır. Yapılan kazılarda elde edilen bronz eserler ve taş kalıplar doğu Anadolu'daki bronz üretimini göstermektedir (Acara Eser, 2020:46).

Artuklular döneminde Diyarbakır'da bronz atölyelerinin varlığı bilinmektedir (Belli, 1992).

Bizans döneminde en fazla kullanılan maden gümüş iken 10. yy.'dan itibaren gümüş madenlerinin azalmasıyla yerini bakır ve bronz madeni almıştır. Ayrıca demir ve altın da kullanılan diğer madenlerdir. Bronz, bakır ve kalayın karışımından elde edilen oldukça dayanıklı bir madendir. Eritildiğinde kabarcık yapmaması döküm tekniğinde tercih edilmesinin en büyük nedenlerinden biridir (Acara Eser, 2020:51).

Haç yapımında en çok kullanılan malzeme bronzdur. 5-7. yy.'ları arasındaki dönemde dini objelerin birçoğunda özellikle takdis tören haçlarında yapım malzemesi bronz olmuştur (Elyiğit, 2022). Bronz kırmızımsı sarı bir renge sahiptir fakat zamanla bunlar değişkenlik gösterebilmektedir (Erginsoy, 1978:12-13). Bakırın çinko ile karışımından da pirinç denilen alaşım elde edilir. Altın gibi sarı renkli ve parlak olan bu maden de sert ve sağlamdır (Erginsoy, 1978:13-14).

5.1 Dövme Tekniği

Maden sanatının en çok kullanılan tekniklerinden biri olan dövme tekniği aynı zamanda en eski yöntemlerdendir (Erginsoy, 1978:18). İnce bir levhanın kütük veya örs üzerinde çekiçleyerek dövülüp biçim verildiği bir tekniktir (Erginsoy, 1997).

Levha; dövme tekniğiyle “çökertme” ve “yükseltme” tekniği uygulanarak şekillendirilmektedir (Erginsoy, 1978:19). Ağzı geniş tas, tabak, sahan gibi kaplar genellikle içten çekiçleyerek çökertme yoluyla; yüksek ve derin olan kaplar dıştan çekiçleyerek yükseltilmiştir (Acara Eser, 2020:52).

5.2 Döküm Tekniği

Madenlerin potada eritildikten sonra istenilen biçimde hazırlanmış kalıplara dökülerek dondurulmasına “döküm” denir (Yücetaş, 2023:15; Acara Eser, 2020:53). Dövme tekniğinde her parça ile tek tek uğraşmak gerekirken döküm tekniğinde daha kısa sürede ve istenilen sayıda seri üretim yapmak mümkündür (Tekin, 2015:78).

İçi dolu döküm tekniğinde tek parçalı kalıp kullanılan yöntemle balta, keser vb. basit formlar üretilmektedir. İki parçalı kalıp ise silindir gibi objelerin yapımında kullanılmaktadır (Yücetaş, 2023:16).

İçi boş döküm metoduyla üretimde, önce pişirilmiş topraktan (kilden) bir iç kısım (çekirdek) hazırlanır. Ardından, yine kilden yapılmış bir dış kalıp, bu çekirdeğin içine alacak şekilde oluşturulur. Metalin dökülme işlemi, bu iç çekirdek ile dış kalıp arasındaki boşluğa konarak gerçekleştirilir. Döküm esnasında çekirdeğin sabit kalması ve yer değiştirmemesi için, dış kalıba çiviler vasıtasıyla tutturulur. Dökülen sıcak metalin soğuması ve katılaşmasının ardından, dış kalıp sökülerek metal obje ortaya çıkarılır. (Yücetaş, 2023:16; Acara Eser, 2020:53).

Balmumu tekniği (Cire Perdue), balmumundan oluşturulan modelin kil ile kaplanması esasına dayanır (Tekin, 2015:88). Bu metot sayesinde, irili ufaklı ve en girift tasarımların dahi hayata geçirilmesi mümkün olmuştur. Dökülecek nesne küçük boyutluysa dolu döküm yöntemi tercih edilirken, büyük ebatlı eserler için içi boş döküm tekniği uygulanmıştır. (Erginsoy, 1978:26).

5.3 Tornada Çekme

Daha çok seri halinde imal edilen eserlerin yapımında kullanılan bir tekniktir (Yücetaş, 2023:17).

5.4 Maden Birleştirme Teknikleri

Dövme veya döküm metotlarıyla ayrı parçalar halinde üretilen metal eserler, perçinleme, lehimleme ve kaynak gibi birleştirme teknikleri vasıtasıyla bütünleştirilmektedir. (Erginsoy, 1978:29).

5.4.1 Perçin

Maden eserleri birleştirmenin daha zahmetsiz ve kolay bir yöntemi çivi ile birleştirme işlemidir. Perçinlerin gireceği delikler ya dökümle elde edilir ya da ucu sivri olan bir aletle açıldıktan sonra birleştirilecek olan delikli kenarlar birbirlerinin üstlerine gelecek şekilde konulur ve dökümle yapılmış perçinlerle birbirlerine tutturulur (Acara Eser, 2020:55).

5.4.2 Lehim

Lehimleme, iki metal nesneyi bir araya getirmek için, erime sıcaklığı bu metallerden daha düşük olan bir başka metal veya alaşımın kullanıldığı bir birleştirme yöntemidir (Tekin, 2015:93). Birleştirilecek metal parçaların kenarları birbirine yaklaştırılır ve birleşim noktalarına eritilmiş lehim uygulanarak ısıtılır. Isının etkisiyle akışkan hale gelen lehim, parçaların kenarlarını birbirine bağlayarak bütünleşmelerini sağlar (Erginsoy, 1978:29).

5.4.3 Kaynak

Kaynak, maden parçalarını çok yüksek ısı veya basınç (çekileme) kullanarak birleştirme yöntemidir (Yücetaş, 2023:19).

5.5 Madeni Eser Süsleme Teknikleri

5.5.1 Kazıma ve Çalma

Orta Bizans döneminde (8-13. yy.) bakır ve bronz eserlerde kazıma tekniği çok sık kullanılmıştır (Acara Eser, 2020:88). Altın, gümüş, bakır, tunç ve pirinç eserlerin üzerine derin çizgilerle iki şekilde süsleme yapılmaktadır. Bunlardan ilki çalma denilen yöntemdir. Ucu küt çelik kalemlere hafif bir çekiçe vurularak yapılır. Altın veya gümüş eserlerde ise tunç kalemler kullanılmaktadır. 3 mm ile 12 mm arasında değişen çalma kalemlerinin uçları esere zarar vermeyecek şekilde yuvarlatılmıştır (Erginsoy, 1978:32). İkinci yöntem olan kazıma ise; derin çizgiler açmak için 15 cm uzunluğunda ucu keskin çelik kalemler veya 7-8 cm uzunluğunda ucu sivri ve köşeli burin kullanılmaktadır. Kazıma ile açılan yivler arasında kalan madenler kesilerek atılmaktadır (Erginsoy, 1978:33).

5.5.2 Kabartma

Madeni eserlerde birtakım aletler ve çekiç kullanarak, dıştan veya içten uygulanarak yapılan süsleme tekniğidir. Eğer süslemeler alçak kabartma olacaksa dıştan çekiçleme, yüksek kabartma isteniyorsa içten çekiçleme yöntemi kullanılmaktadır (Erginsoy, 1978:33; Acara Eser, 2020:55). Kabartma tekniği gümüş eserlerde Roma döneminden itibaren kullanılmıştır. Bizans döneminde ise hem gümüş hem de bronz eserlerde kullanılmıştır (Acara Eser, 2020:87).

5.5.2.1 Kalıpla Kabartma

Madeni eserlerdeki motifler tekrarlayan bir motifse kalıpla kabartma yöntemi kullanılmaktadır. Bu yöntemle kalın bir tunç çubuğun ucuna yapılacak desenin negatifi çelik aletler kullanılarak oyulur ve madenin üzerine konularak çubuğun arkasına çekiçle vurulur. Böylece madenin üzerine; negatif desenin pozitifliği işlenmiş olur. Tasların, vazoların ağız kenarlarını süsleyen friz halindeki kabartmalar genellikle bu yöntem ile yapılmaktadır (Acara Eser, 2020:55, Yücetaş, 2023:20).

5.5.3 Delik-İşi (Kesme-ajur)

Maden eserler üzerine kesici ve delici aletler kullanarak delikli süslemelerin yapıldığı tekniktir. Bu teknikle süslemeler yapılırken bazen maden tabakasının üzerine çizilen desenin zemin kısımları kesilerek çıkarılırken bazen de zemin bırakılarak desenler kesilip çıkarılmaktadır (Yücetaş, 2023:21). 6. Yüzyılın en çok kullanılan tekniklerinden birisidir (Acara Eser, 2020:89).

5.5.4 Niello (Savatlama)

Madeni eserlerin üzerine açılan yiv ve çukurlara, siyah renkteki niello doldurarak elde edilen süsleme tekniğidir. Niello kükürt ve maden karışımı olup siyah renklidir böylece eser üzerinde bir tür renk kontrastı elde edilmiş olur. Özellikle gümüş eserlerde kullanılan bu teknik, kükürt ile gümüş ve bakır veya kükürt ile kurşun ve bakır madenleri karıştırılarak elde edilir (Yücetaş, 2023:21) Bu tekniğin ilk örnekleri Yunanistan Mısır ve Kıbrıs'ta bulunan eserlerde karşımıza çıkar (Acara Eser, 2020:88-89).

5.5.5 Değerli Bir Taş, Renkli Cam ve Mine

Eserlerde çökertilerek veya oyularak açılan çukurların içine veya lehim ile tutturulan tel hücrelerin arasında değerli bir taş, renkli cam veya mine dolgularla süsleme tekniğidir (Yücetaş, 2023:21). Bizans sanatında bu teknik orta dönem haçlarında karşımıza çıkmaktadır (Acara Eser, 2020:90).

5.5.6 Kaplama ve Yıldız

Yıldız 4. Yüzyıla ait gümüş eserlerde kullanılmıştır (Acara Eser, 2020:89). Bakır, tunç veya gümüş eserlerin bazı teknikler uygulanarak altınla kaplanması yöntemidir. Altın kaplama, eserin bazen tüm yüzeyine bazen de yalnızca belirli kısımlara uygulanmaktadır. Mekanik yöntemlerle çok ince altın levhalar çekiçleyerek veya zar gibi ince altın varaklar bir yapıştırıcı ile yapıştırılarak kaplama işi yapılabilmektedir. Bu işlem kimyasal teknikler uygulanarak yapıldığında bu süsleme yıldız adını almaktadır. Bir cıva ve altın karışımı olan malgama ve ısının kullanıldığı kaplama yöntemine yıldız denir (Yücetaş, 2023:21).

5.5.7 Kakma

Maden eserleri üzerine açılan yivlerin veya çeşitli biçimlerdeki çukurların içine başka cins ve renkte madenler kakılarak elde edilen süslemeye kakma tekniği denir (Yücetaş, 2023:21).

ALTINCI BÖLÜM

6. KATALOG

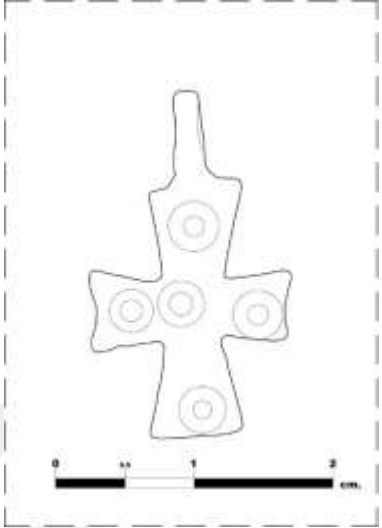
Katalog No:	1		
Müze Envanter No:	26-96-86		
Müze Geliş Şekli ve Tarihi:	Anadolu Medeniyetler Müzesi Devir – 26.07.1985		
Müzedeki Yeri:	Depo		
Türü:	Pendantif Haç		
Malzeme:	Bronz		
Yapım Tekniği:	Döküm		
Ölçüleri:	Uzunluk: 3,2 cm	Kalınlık: 0,3 cm	Genişlik:2,15 cm
Süsleme:	Renkli Taş Dolgu		
Tarihlendirme:	4-6. yy.		
Tanımlama:	Eser, Latin haçı formunda olup dikey kollar, yatay kollara göre daha geniş ve uzundur. Tip I formundaki yassı kesitli haçlardandır. Haçın üst kısmında elips şeklinde büyük ve geniş bir askı halkası bulunmaktadır. Bu halka, neredeyse haçın boyutu ile aynı büyüklüktedir ve üst kolun devamı niteliğinde bir biçim sergilemektedir. Üst ve alt kollar merkezden uçlara doğru genişleyerek devam etmektedir. Yatay kollar hafif içbükey bir biçimde sonlanırken, alt kol düz bir şekilde bitmektedir. Üst kolun askı halkası ile birleştiği bölümde, yuvaya yerleştirilmiş yeşil bir taş bulunmaktadır. Taşın iki yanında daire motifleri		

	dikkat çekmektedir. Bu taş dolgu ve daire detayı, süslemenin ana odak noktasını oluşturur. Haçın yüzeyi düz bırakılmıştır ve başka herhangi bir bezeme görülmemektedir. Döküm tekniği ile yapılmıştır.
Karşılaştırma:	Princeton University Art Museum, Envanter No: y1930-439 d, Gümüş Haç, 6. yy. (https://artmuseum.princeton.edu, Erişim Tarihi 20.01.2025) (Krş. Resim 1) Princeton University Art Museum, Envanter No: y1932-29, Bronz Haç, 7-10. yy. (https://artmuseum.princeton.edu, Erişim Tarihi 20.01.2025) (Krş. Resim 2) British Museum, Envanter No: OA.11002, Bakır Haç, 5-6. yy. (https://www.britishmuseum.org, Erişim Tarihi 21.01.2025) (Krş. Resim 3)

Resim 1.1	Çizim 1
	
Resim 1.2	Resim 1.3
	

Katalog No:	2		
Müze Envanter No:	2-261-08		
Müze Geliş Şekli ve Tarihi:	Satın Alma- 18.01.2008		
Müzedeki Yeri:	Depo		
Türü:	Pandantif Haç		
Malzeme:	Bakır		
Yapım Tekniği:	Döküm		
Ölçüleri:	Uzunluk: 2,6 cm	Kalınlık: 0,01 cm	Genişlik: 1,4 cm
Süsleme:	Kazıma		
Tarihlendirme:	6-8. Yüzyıl		
Tanımlama:	Eser, Latin haçı formunda olup dikey kollar yatay kollardan daha uzundur. Tip I yassı kesitli haç grubuna dahildir. Üst kolun bitiminde oldukça büyük bir asma kulp yer almaktadır. Kollar, merkezden uçlara doğru genişleyen bir yapıya sahiptir. Yassı olan kolların uçları hafif içbükey şekilde bitirilmişken, alt kol düz bir şekilde sonlanmıştır. Haçın yüzeyi korozyona uğramış ve aşınmalar nedeniyle detaylarda belirgin bozulmalar görülmektedir. Eser, haçın merkezinde ve kolların orta kısmında yer alan iç içe geçmiş iki daire motifi ile süslenmiştir. Bu dairesel süslemeler, kazıma tekniğiyle işlenmiştir. Motifler, basit ancak etkili bir dekoratif özellik sunmaktadır. Düz ve yassı formuyla birlikte kazıma tekniğiyle yapılan dairesel motifler, eserin sade bir süsleme anlayışına sahip olduğunu		

	göstermektedir. Arka yüzü tamamen düz bırakılmış olup herhangi bir süsleme barındırmamaktadır. Haç, döküm tekniği ile üretilmiştir. Korozyon nedeniyle yüzeydeki aşınmalar, eserin detaylarını kısmen zedelemiş olsa da genel formu korunmuştur.
Karşılaştırma:	Adana Müzesi, Envanter No: 3206, Katalog No:6, Bakır Haç, MS 6-7. yy. (Yavuz, 20203:23) (Krş. Resim 4) Erzurum Müzesi, Envanter No: 290, Katalog No:7, Bakır Haç, 11-13. yy. (Okuyucu, 2023) (Krş. Resim 5) Aksaray Müzesi, Envanter No: A2972/13.12.03, Katalog No:9, Bronz Haç, 6-10. yy. (Ünlüler, 2019:31) (Krş. Resim 6)

Resim 2.1	Çizim 2
	
Resim 2.2	Resim 2.3
	

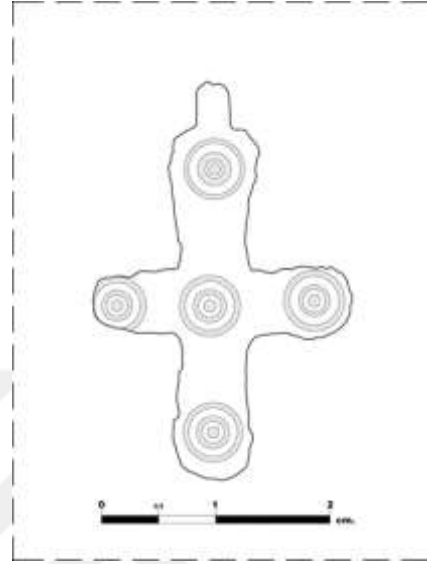
Katalog No:	3		
Müze Envanter No:	26-98-86		
Müze Geliş Şekli ve Tarihi:	Anadolu Medeniyetler Müzesi Devir – 26.07.1985		
Müzedeki Yeri:	Depo		
Türü:	Pandantif Haç		
Malzeme:	Bronz		
Yapım Tekniği:	Döküm		
Ölçüleri:	Uzunluk: 3,6 cm	Kalınlık: 0,15 cm	Genişlik: 2,35 cm
Süsleme:	Kazıma		
Tarihlendirme:	6-12. yy.		
Tanımlama:	Eser, tip I yassı kesitli Yunan haçı formunda olup, dikey kollar yatay kollardan daha uzun bir yapıdadır. Yatay kollardan biri aşınmıştır. Kolların uçları düz devam ederek oval bir şekilde sonlanmaktadır. Eserin formu aşırı aşınmadan ötürü bozulmuştur. Üst kol, bir asma halkası ile tamamlanmıştır. Her bir kolun bitimine yakın bölgelerde ve haçın merkezinde, kazıma yöntemi ile yapılmış iç içe geçen iki daire motifi bulunmaktadır. Eserin yüzeyi, korozyon nedeniyle aşınmış durumdadır. Arka yüzeyi tamamen düz bırakılmış ve herhangi bir süsleme yapılmamıştır. Bununla birlikte, korozyon izleri, eserin kullanım sürecine ve geçirdiği zamana dair ipuçları vermektedir. Yatay kolun kırık ya da aşınmış		

	olması, eserin kullanım amacına bağılı olarak zamanla zarar gördüğünü göstermektedir. Eser döküm tekniğı ile yapılmıştır.
Karşılaştırma:	Adana Müzesi, Envanter No: 14791, Katalog No: 50, Bronz Haç, 8-12. yy. (Yavuz, 2023:67) (Krş. Resim 7) Niğde Müzesi, Envanter No: 2014-4, Katalog No: 15, Bronz Haç, 6-10. yy. (Ünlüler, 2019:37) (Krş. Resim 8)

Resim 3.1

Çizim 3

Resim 3.2

Resim 3.3

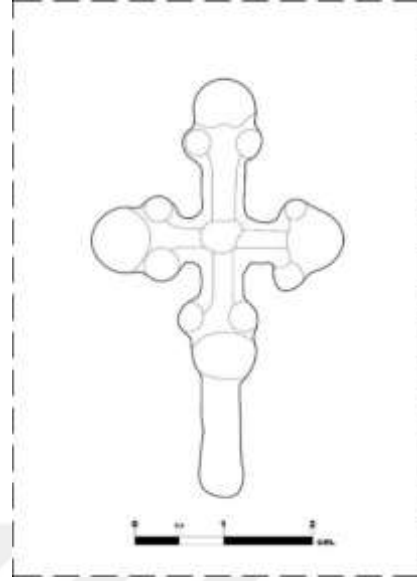
Katalog No:	4		
Müze Envanter No:	1-2-09		
Müzeye Geliş Şekli ve Tarihi:	Satın Alma-01.12.2009		
Müzedeki Yeri:	Depo		
Türü:	Pendantif Haç		
Malzeme:	Bronz		
Yapım Tekniği:	Döküm		
Ölçüleri:	Uzunluk: 4,7 cm	Kalınlık: 0,7 cm	Genişlik: 2,8 cm
Süsleme:	Kabartma		
Tarihlendirme:	9-12. yüzyıl		
Tanımlama:	Eser, tip IX yassı kesitli Yunan haçı formundadır; dikey kollar yatay kollardan daha uzun tasarlanmıştır. Kol uçları, yuvarlak ve topuz benzeri bir formda sonlanmaktadır. Bu topuzların iki yanında, birer küçük ve yassı topuz yer almaktadır. Genel form, özellikle uçlardaki topuzlar mantar biçimini andırmaktadır. Ancak yatay kolların birinde, bu küçük yassı topuzlardan birinin belirginliğini yitirdiği görülmektedir. Dikey kollardan birinin üzerinde, ip geçirilmesi için bir asma halkası bulunmaktadır. Eserin yüzeyi, zamanla korozyona uğramış olup aşınma izleri taşımaktadır. Kol uçlarındaki topuz süslemeleri ve bombeli görünüm, kalıba dökülerek şekillendirilmiştir. Eserde geometrik veya bitkisel herhangi bir motif bulunmamaktadır. Bununla birlikte, kolların yan kenarlarından başlayarak haçın merkezine doğru uzanan yiv şeklinde süslemeler		

	görülmektedir. Haçın merkez kısmı, yivlerin arasında yuvarlak bir kabara ile vurgulanmıştır. Arka yüzü tamamen düz bir yüzeyden oluşmaktadır. Eser, döküm tekniği kullanılarak üretilmiştir.
Karşılaştırma:	Ereğli Müzesi, Envanter No: 2160, Katalog No:65, Bronz Haç, 9-12. yy. (Ünlüler, 2019:87) (Krş. Resim 9) Kayseri Müzesi, Envanter No: 2012/705, Katalog No:66, Bronz Haç, 9-12. yy. (Ünlüler, 2019:88) (Krş. Resim 10) Adana Müzesi, Envanter No: 2126, Katalog No:1, Bronz Haç, 9-12. yy. (Yavuz, 2023:18) (Krş. Resim 11) British Museum, Envanter No: AF.357, Gümüş Haç, 10. yy. (https://www.britishmuseum.org, Erişim Tarihi 12.02.2025). (Krş. Resim 12)

Resim 4.1

Çizim 4

Resim 4.2

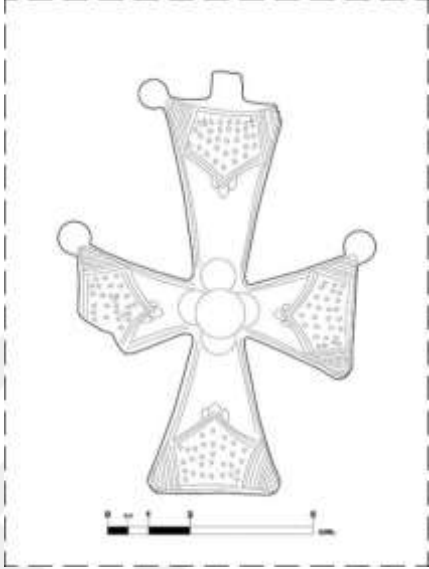

Resim 4.3

Katalog No:	5		
Müze Envanter No:	2-23-81		
Müzeye Geliş Şekli ve Tarihi:	Satın Alma- 17.06.1981		
Müzedeki Yeri:	Depo		
Türü:	Pendantif Haç		
Malzeme:	Bronz		
Yapım Tekniği:	Döküm		
Ölçüleri:	Uzunluk: 11 cm	Kalınlık: 0,2 cm	Genişlik: 8,1 cm
Süsleme:	Kazıma		
Tarihlendirme:	9-12. Yüzyıl		
Tanımlama:	Eser, tip III yassı Latin haçı formunda olup üst kollar alt kollardan daha uzundur. Kollar, merkezden uçlara doğru genişleyen bir yapıya sahiptir ve uçlar düz bir şekilde sonlanmaktadır. Üst kolun sağ ucu ve yatay kollardan sol tarafın alt ucu kırılmıştır. Yatay kolların üst kısmı, yuvarlak bir çıkıntı ile son bulmaktadır. Benzer bir çıkıntı, üst kolun sol kenarında da görülmektedir. Alt uçta ise bu dairesel çıkıntılara rastlanmamaktadır. Üst koldaki kulp kırık durumdadır. Kolların köşe bitimleri, paralel kazıma çizgileriyle üçgen bir görünüme sahiptir. Bu köşelerde, her dört kolda simetrik olarak yerleştirilmiş taca benzer bir bezeme dikkat çekmektedir. Tacın üst çizgileri, haçın merkezine doğru hafifçe sivrilerek birleşmiş ve üç yaprak motifi ile süslenmiştir. Tacın iç kısmı, noktasal bezeklerle zenginleştirilmiştir. Tüm bu bezemeler kazıma yöntemiyle işlenmiştir. Haçın merkez kısmında herhangi bir bezeme bulunmamaktadır.		

	Haçın dış konturları, şerit şeklindeki bezemelerle süslenmiştir. Arka yüzü ise düz bir yüzey olarak bırakılmıştır. Dış konturlar ve köşelerdeki motifler, simetrik bir düzen içinde estetik bir görünüm sunmaktadır. Korozyonun etkisiyle bazı alanlarda bezemeler zarar görmüş olsa da genel kompozisyon iyi bir şekilde korunmuş olan haç döküm tekniği ile yapılmıştır.
Karşılaştırma:	Ereğli Müzesi, Envanter No: 580, Katalog No:39, Bronz Haç, 9-12. yy. (Ünlüler, 2019:61) (Krş. Resim 13) Adana Müzesi, Envanter No: 14646, Katalog No:46, Bronz Haç, 10-12. yy. (Yavuz, 2023:63) (Krş. Resim 14) Muğla Fethiye Arkeoloji Müzesi, Envanter No: 4359, Katalog No: 17, Bronz Haç, 9-12. yy. (Palaz Yıldırım, 2023:1325) (Krş. Resim

Resim 5.1	Çizim 4
	
Resim 5.2	Resim 5.3
	

Katalog No:	6		
Müze Envanter No:	17-75-12		
Müzeye Geliş Şekli ve Tarihi:	Satın Alma- Bilinmiyor		
Müzedeki Yeri:	Depo		
Türü:	Pendantif Haç		
Malzeme:	Pirinç (Bakır-Çinko Alaşımı)		
Yapım Tekniği:	Döküm		
Ölçüleri:	Uzunluk: 6 cm	Kalınlık: 0,6 cm	Genişlik: 4,9 cm
Süsleme:	Kabartma- Kazıma		
Tarihlendirme:	8-12. yy.		
Tanımlama:	Eser, tip I yassı kesitli Latin haçı formundadır. Dikey kollar, yatay kollardan daha uzun tasarlanmıştır. Kollar, merkezden uçlara doğru genişleyen bir forma sahiptir. Üst kol hariç diğer üç kol, iç bükey bir şekilde sonlanmaktadır. Üst kolun ortasında, ip geçirilmesine olanak sağlayan bir asma halkası bulunmaktadır; ancak bu halka kırılmıştır. Üst kolun uç kısmı, mask şeklinde tasvir edilmiştir. Maskta gülümseyen bir ifade dikkat çekerken, gözler çizgi formunda kazıma tekniğiyle işlenmiştir. Kolun uç kısımlarındaki dış köşeler sivriltilmiş olup kulağa benzer bir görünüm sergilemektedir. Bu kırık parça, köşelerdeki sivri çıkıntılarla birlikte bir kral tacını andırmaktadır. Diğer kolların uçları ise iç bükey bir şekilde tamamlanmıştır. Alt kolda bir bezeme izine rastlanmış, ancak korozyon nedeniyle bu detay		

	tam olarak anlaşılamamıştır. Yüzeyde başka herhangi bir bezeme bulunmamaktadır. Hafif bombeli bir yapıya sahip olan bu haç, döküm kalıp tekniği ile üretilmiştir.
Karşılaştırma:	Louvre Müzesi, Envanter No: AC114, Bronz Haç, Orta Bizans Dönemi (8-12. yy.) (https://collections.louvre.fr, Erişim Tarihi 10.01.2025) (Krş. Resim 16) British Museum, Envanter No: 1929,0713.5, Demir Haç, 12-14. yy. (https://www.britishmuseum.org, Erişim Tarihi 10.01.2025) (Krş. Resim 17)

Resim 6.1	Çizim 5
 A photograph of a dark, cross-shaped metal artifact. The top arm features a stylized face with a crown. A scale bar labeled 'cm' and 'DIYARBAKIR MÜZESİ' is positioned to the right. A label '17/75/12' is in the bottom left corner.	 A line drawing of the cross-shaped artifact, showing its profile and the face on the top arm. A scale bar is included at the bottom.
Resim 6.2	Resim 6.3
 A photograph of the cross-shaped artifact from a different angle, showing the reverse side. A scale bar labeled 'cm' and 'DIYARBAKIR MÜZESİ' is positioned to the right. A label '17/75/12' is in the bottom left corner.	 A photograph of the cross-shaped artifact from a side profile. A scale bar labeled 'cm' and 'DIYARBAKIR MÜZESİ' is positioned to the right. A label '17/75/12' is in the bottom left corner.

Katalog No:	7		
Müze Envanter No:	22-8-90		
Müze Geliş Şekli ve Tarihi:	Satın Alma- 07.09.1190		
Müzedeki Yeri:	Depo		
Türü:	Pendantif Haç		
Malzeme:	Bronz		
Yapım Tekniği:	Döküm		
Ölçüleri:	Uzunluk: 6 cm	Kalınlık: 0,25 cm	Genişlik: 4,6 cm
Süsleme:	Kazıma		
Tarihlendirme:	9-12. Yüzyıl		
Tanımlama:	Eser, tip II yassı kesitli bir Latin haçı formuna sahiptir. Dikey kollar, yatay kollardan daha uzundur ve merkezden uçlara doğru genişleyerek devam eden kollar, köşelerde oval dairelerle sonlanmaktadır. Bu oval daireler arasındaki kısım iç bükeydir. Sağ taraftaki yatay kolun üst ucu ve üst koldaki her iki daire kırılmış durumdadır. Kolların bitiminde dairesel iki bezeme kazıma yöntemiyle işlenmiştir; ancak sol kolda yalnızca tek bir daire bulunmaktadır. Eserin yüzeyinde başka motif yoktur ve arka tarafı düz bırakılmıştır. Aşırı korozyona maruz kalmıştır. Eser döküm tekniği ile yapılmıştır.		
Karşılaştırma:	Adana Müzesi, Envanter No: 18371, Katalog No:62, Bronz Haç, 6-12. yy. (Yavuz, 2023:79) (Krş. Resim 18)		

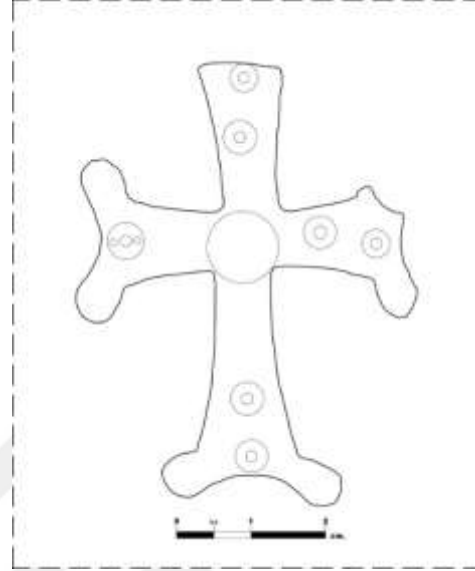
	Aksaray Müzesi, Envanter No: A29787/14.1.03, Katalog:40, Bronz Haç, 9-12. yy. (Ünlüler, 2019:62) (Krş. Resim 19)
--	--

Resim 7.1

Çizim 6

Resim 7.2

Resim 7.3

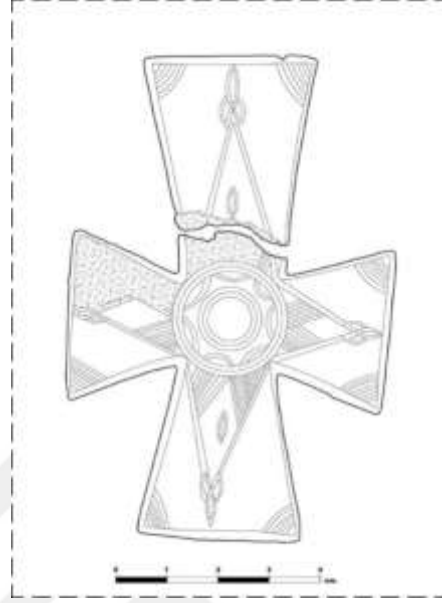
Katalog No:	8		
Müze Envanter No:	26-95-86		
Müze Geliş Şekli ve Tarihi:	Anadolu Medeniyetler Müzesi Devir – 26.07.1985		
Müzedeki Yeri:	Depo		
Türü:	Pendantif Haç		
Malzeme:	Bronz		
Yapım Tekniği:	Döküm		
Ölçüleri:	Uzunluk: 9,4 cm	Kalınlık: 0,2 cm	Genişlik: 6,4 cm
Süsleme:	Kazıma		
Tarihlendirme:	11-12. yy.		
Tanımlama:	Eser, tip II yassı kesitli Latin haçı formunda olup alt kol diğer kollardan daha uzundur. Kollar merkezden uçlara doğru genişleyerek devam etmekte ve düz bir biçimde sonlanmaktadır. Bir kolunda kırık tahribatı gözlemlenmektedir. Haçın merkezinde bir delik bulunmaktadır. Bu delik, süsleme amacıyla yerleştirilmiş taş ya da parçanın düşmesiyle boş kalmıştır. Deliğin etrafı daire motifi ile çevrelenmiştir. Daire motifinin içi, yarım daire şeklindeki ikili çizgilerle süslenmiştir. Bu çizgiler kazıma tekniği ile işlenmiştir. Merkezden başlayarak kolların uçlarına doğru uzanan çift çizgi ile oluşturulmuş üçgen motifleri göze çarpmaktadır. Bu üçgenlerin sivri uçları, üç yapraklı motiflerle sonlandırılmıştır. Üçgenlerin daire ile birleştiği noktalarda paralel çizgilerle oluşturulmuş desenler bulunmaktadır. Dikey kollarda, üçgenlerin tam ortasına kazıma tekniğiyle yapılmış küçük süslemeler yer almaktadır. Ancak		

	kırık parçada bu detaylar tahribat nedeniyle silikleşmiştir. Haç üzerindeki tüm bezemeler bir bütün olarak incelendiğinde, desenlerin bir yıldız motifini andırdığı fark edilmektedir. Kolların uç köşeleri paralel çizgilerle bezenmiştir. Ayrıca haçın dış kenarlarında bir şerit motifi oluşturulmuştur. Tüm bezemeler, kazıma tekniği kullanılarak işlenmiştir. Haçta görülen tahribat, özellikle bir kolun kırılması ve bezemelerin bazı bölgelerde silikleşmesi şeklinde kendini göstermektedir. Yine de haçın ana motifleri ve bezeme düzeni büyük ölçüde korunmuştur. Bu eser, merkezden çevreye yayılan geometrik desenleri ve simetrik düzeni ile dikkat çekmektedir. Kenar şeritleri ve paralel çizgi detayları, eserin estetik yapısını tamamlayan unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Eser döküm tekniğiyle yapılmıştır.
Karşılaştırma:	Amasya Müzesi, Envanter No: A-75-23-9, Katalog:30, Bronz Haç, 11-12. yy. (Yücetaş, 2023:131) (Krş. Resim 20) Aksaray Müzesi, Envanter No: A3594/5.2.06, Katalog No: 35, Bronz Haç, 8-10. yy. (Ünlüler, 2019:131) (Krş. Resim 21) Adana Müzesi, Envanter No: 14272, Katalog No: 45, Bronz Haç, 6-7. yy. (Yavuz, 2023:62) (Krş. Resim 22)

Resim 8.1

Çizim 7

Resim 8.2

Resim 8.3

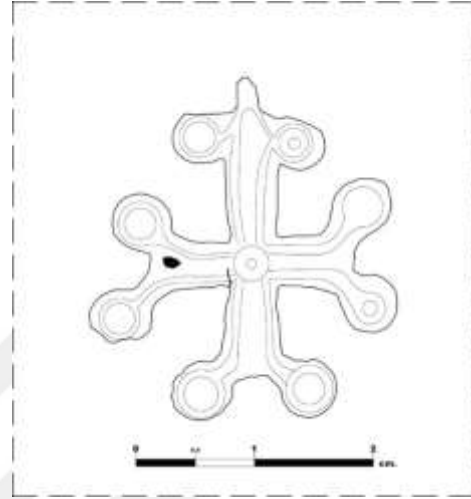
Katalog No:	9		
Müze Envanter No:	26-97-86		
Müzeye Geliş Şekli ve Tarihi:	Anadolu Medeniyetler Müzesi Devir – 26.07.1985		
Müzedeki Yeri:	Depo		
Türü:	Pendantif Haç		
Malzeme:	Bronz		
Yapım Tekniği:	Döküm		
Ölçüleri:	Uzunluk: 2,95 cm	Kalınlık: 0,29 cm	Genişlik: 2,6 cm
Süsleme:	Kabartma		
Tarihlendirme:	9-12. yy.		
Tanımlama:	Eser, tip II yassı kesitli Latin haçı formunda olup kollar, merkezden uçlara doğru genişleyerek iki büyük daire şeklinde sonlanmaktadır. Üst kol, diğerlerinden farklı olarak düz bir biçimde bitmektedir. Bu koldaki iki daire arasına yerleştirilmiş olan asma halkası kırıktır. Kollar, dışa doğru genişleyen bir tasarıma sahiptir. İki büyük daire arasındaki bağlantı, içbükey bir form oluşturmaktadır. Haçın yüzeyi, kalıba döküm kabartma tekniği kullanılarak süslenmiştir. Süslemeler, dış kenarlardan başlayarak sekiz dairenin içini de kapsayacak şekilde tüm yüzeyi çerçvelendiren kabartmalardan oluşmaktadır. Kabartmalar arasında kalan yüzeyler, içbükey bir şekilde çukur bırakılmıştır. Eserin yüzeyi zamanla korozyona uğramış ve bazı detaylar aşınmış durumdadır. Merkezi çok küçük bir kabara ile vurgulanmıştır.		

	Döküm tekniğı ile yapılmıştır.
Karşılaştırma:	Adana Müzesi, Envanter No: 11458, Katalog No: 32, Bronz Haç, 10-12. yy. (Yavuz, 2023:49) (Krş. Resim 23) Nevşehir Müzesi, Envanter No: 3950, Katalog No: 50, Bronz Haç, 9-12. yy. (Ünlüler, 2019:72) (Krş. Resim 24) Kırlareli Müzesi, Envanter No: 2019/2, Katalog No: 7, Bronz Haç, 9-12. yy. (Uygun Yazıcı, 2023) (Krş. Resim 25) British Museum, Envanter No: 1880,0501.8, Bronz Haç, 10-12. yy. (https://www.britishmuseum.org, Erişim Tarihi 05.01.2025) (Krş. Resim 26)

Resim 9.1

Çizim 8

Resim 9.2

Resim 9.3

Katalog No:	10		
Müze Envanter No:	26-99-86		
Müze Geliş Şekli ve Tarihi:	Anadolu Medeniyetler Müzesi Devir – 26.07.1985		
Müzedeki Yeri:	Depo		
Türü:	Pandantif Haç		
Malzeme:	Bronz		
Yapım Tekniği:	Döküm		
Ölçüleri:	Uzunluk: 3,75 cm	Kalınlık: 0,4 cm	Genişlik: 2,7 cm
Süsleme:	Kabartma		
Tarihlendirme:	9-12.yy.		
Tanımlama:	Eser, tip IV yassı kesitli Yunan haçı formunda olup, dikey kollar yatay kollardan daha uzundur. Yatay kollar, merkezden dışa doğru düz bir şekilde devam ederek üç topuzla sonlanmıştır. Bu topuzlu uçlar, palmet motifini andırır. Üst kolda, ortadaki topuzun üst kısmında bir asma halkası yer alırken, alt kol tek bir topuzla sonlanmıştır. Haçın merkezinde bir kabara bulunmaktadır. Merkezden kollara doğru uzanan, şerit biçiminde iki çizgisel kabartma yapılmıştır. Eserin yüzeyi korozyona uğramış olup, zamanın getirdiği aşınma izlerini taşımaktadır. Arka yüzü düz bırakılmış ve herhangi bir bezeme içermemektedir. Bu eser döküm tekniğiyle yapılmıştır.		

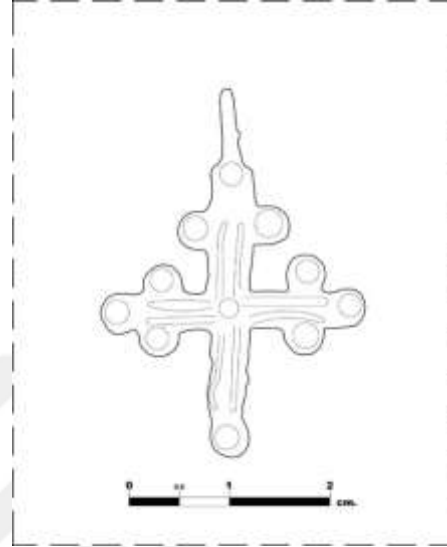
Karşılaştırma:	Adana Müzesi, Envanter No: 10011, Katalog No: 25, Bronz Haç, 9-12. yy. (Yavuz, 2023:42) (Krş. Resim 27) Adana Müzesi, Envanter No: 12509, Katalog No: 37, Bronz Haç, 9-12. yy. (Yavuz, 2023:54) (Krş. Resim 28) Kayseri Müzesi, Envanter No: 73/430, Katalog No: 59, Bronz Haç, 9-12. yy. (Ünlüler, 2019:81) (Krş. Resim 29)
-----------------------	---

Resim 10.1

Çizim 9

Resim 10.2

Resim 10.3

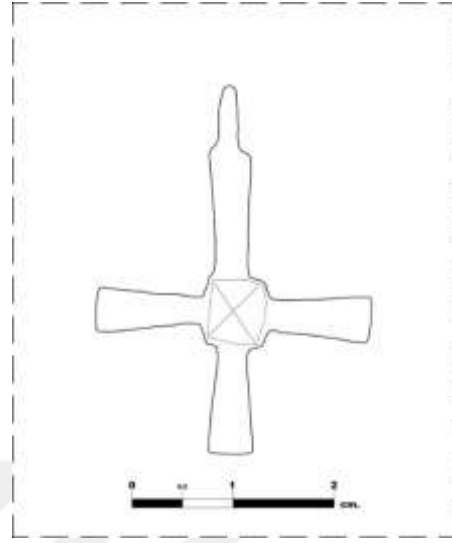
Katalog No:	11		
Müze Envanter No:	26-42-86		
Müze Geliş Şekli ve Tarihi:	Anadolu Medeniyetler Müzesi Devir – 26.07.1985		
Müzedeki Yeri:	Depo		
Türü:	Pendantif Haç		
Malzeme:	Bronz		
Yapım Tekniği:	Döküm		
Ölçüleri:	Uzunluk: 3,7 cm	Kalınlık: -	Genişlik: 2,7 cm
Süsleme:	Kazıma		
Tarihlendirme:	9-12. Yüzyıl		
Tanımlama:	Eser, tip III oval kesitli Yunan haçı formundadır. Dikey kollar yatay kollardan daha uzun olup, üst kol diğer üç koldan belirgin şekilde uzundur. Kollar merkezden uçlara doğru hafifçe genişleyerek devam etmekte ve düz bir biçimde sonlanmaktadır. Üst kolun ucunda, haçı asmak için kullanılan bir halka mevcuttur. Haçın merkezi kare şeklinde tasarlanmıştır. Bu kare kısmın her iki yüzünde kazıma tekniği ile yapılmış X işareti bezemesi bulunmaktadır. Bezemeler dışında haçın yüzeyi sadedir ve başka süsleme öğeleri taşımaz. Eserin yüzeyi yoğun bir şekilde korozyona uğramıştır. Zamanla oluşan bu aşınma, malzemenin dokusunu etkilemiş olsa da merkezi karedeki kazıma bezemelerin izleri hala görülebilmektedir.		

	Döküm tekniği ile yapılmış olan bu haç, sade tasarımı ve sınırlı bezemeleriyle dikkat çekmektedir.
Karşılaştırma:	Kayseri Müzesi, Envanter No: 2012/704, Katalog No: 87, Bronz Haç, 9-12. yy. (Ünlüler, 2019:109) (Krş. Resim 30) Adana Müzesi, Envanter No: 19545, Katalog No: 73, Bronz Haç, 9-12. yy. (Yavuz, 2023:90) (Krş. Resim 31) Niğde Müzesi, Envanter No: 2014-7, Katalog No: 91, Bronz Haç, 9-12. yy. (Ünlüler, 2019:113) (Krş. Resim 32) British Museum, Envanter No: 1902,0529.26, Bronz Haç, 6-7. yy. (https://www.britishmuseum.org, Erişim Tarihi 20.01.2025) (Krş. Resim 33)

Resim 11.1

Çizim 10

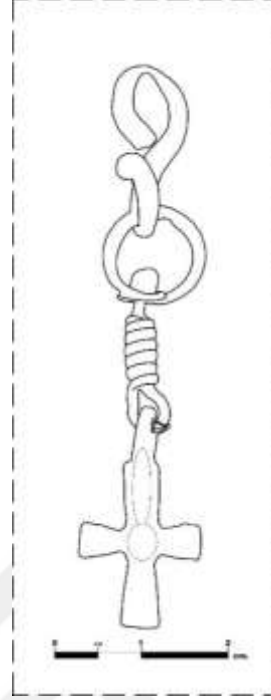
Katalog No:	12		
Müze Envanter No:	26-100-86		
Müzeye Geliş Şekli ve Tarihi:	Anadolu Medeniyetler Müzesi Devir – 26.07.1985		
Müzedeki Yeri:	Depo		
Türü:	Pendantif Haç		
Malzeme:	Bronz		
Yapım Tekniği:	Döküm		
Ölçüleri:	Uzunluk: 2,6 cm	Kalınlık: 0,4 cm	Genişlik: 1,4 cm
Süsleme:	-		
Tarihlendirme:	9-12. yy.		

Tanımlama:	Eser, tip IV oval kesitli Yunan haçı formunda olup, dikey kollar yatay kollardan daha uzundur. Kollar, merkezden uçlara doğru genişleyerek konik bir biçimde sonlanmaktadır. Haçın yüzeyi korozyona uğramış olup, zamanın getirdiği aşınma izlerini barındırmaktadır. Üst kolda bir asma halkası bulunmaktadır. Bu halkaya, boğumlu halat görünümünde bir bağlantı parçası geçirilmiştir. Söz konusu bağlantı parçası, başka bir asma kulpuna bağlanmıştır. Haçın yüzeyinde herhangi bir bezeme bulunmamaktadır. Korozyon nedeniyle detaylar belirginliğini yitirmiştir. Bu eser döküm tekniğiyle yapılmıştır.
Karşılaştırma:	Kayseri Müzesi, Envanter No: 2010/190, Katalog No: 96, Bronz Haç, 9-12. yy. (Ünlüler, 2019:118) (Krş. Resim 34) Badisches Landes Müzesi, Envanter No: 94/777, Demir Dışı Metal, 6-10. yy. (https://katalog.landesmuseum.de/object, Erişim Tarihi 01.01.2025) (Krş. Resim 35)

Resim 12.1

Çizim 11

Resim 12.2

Resim 12.3

Katalog No:	13		
Müze Envanter No:	26-101-86		
Müzeye Geliş Şekli ve Tarihi:	Anadolu Medeniyetler Müzesi Devir – 26.07.1985		
Müzedeki Yeri:	Depo		
Türü:	Pendantif Haç		
Malzeme:	Bronz		
Yapım Tekniği:	Döküm		
Ölçüleri:	Uzunluk: 2,9 cm	Kalınlık: 0,5 cm	Genişlik: 1,4 cm
Süsleme:	-		
Tarihlendirme:	9-12. yy.		
Tanımlama:	Eser, tip IV oval kesitli Yunan haçı formunda olup, dikey kollar yatay kollardan daha uzundur. Üst kolda, haçın asılmasını sağlayan bir asma halkası bulunmaktadır. Kollar merkezden uçlara doğru düz şekilde ilerleyip, düz bir biçimde sonlanmaktadır. Haçın kolları dairesel kesitlidir. Ön ve arka yüzler aynıdır. Haçın yüzeyi oldukça sadedir; üzerinde herhangi bir bezeme bulunmamaktadır. Korozyon belirtileri yoktur veya eserin sade tasarımı dolayısıyla bu durum dikkat çekmemektedir. Dairesel kesitli kollar ve asma halkası, eserin işlevselliğini artıran unsurlardır. Bu eserde döküm tekniği kullanılmıştır.		

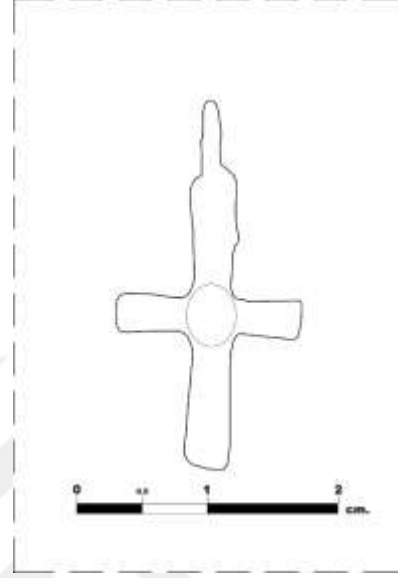
Karşılaştırma:	Niğde Müzesi, Envanter No: 2010-153, Katalog No: 97, Bronz Haç, 9-12. yy. (Ünlüler, 2019:119) (Krş. Resim 36) Malatya Arkeoloji Müzesi, Envanter No: 2014/09, Katalog No: 12, Bronz Haç, 9-11. yy. (Yaşar ve Yavuz, 2020) (Krş. Resim 37)
-----------------------	---

Resim 13.1

Çizim 12

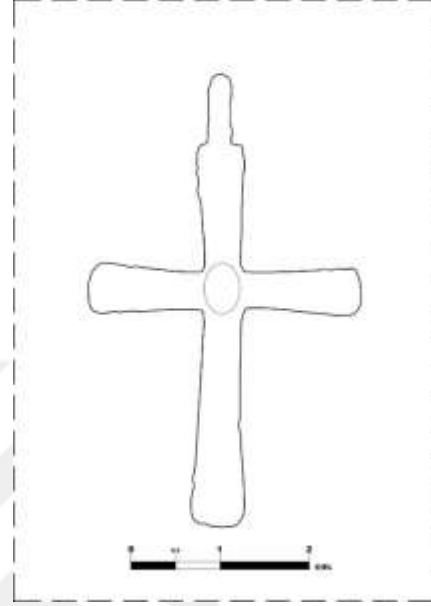
Katalog No:	14
Müze Envanter No:	26-43-86
Müze Geliş Şekli ve Tarihi:	Anadolu Medeniyetler Müzesi Devir- 26.07.1985
Müzedeki Yeri:	Depo
Türü:	Pendantif Haç
Malzeme:	Bronz
Yapım Tekniği:	Döküm
Ölçüleri:	Uzunluk: 5,1 cm Kalınlık: 0,3 cm Genişlik: 3,1 cm
Süsleme:	-

Tarihlendirme:	9-12.yy.
Tanımlama:	Eser, tip V oval kesitli Yunan haçı formundadır. Dikey kollar yatay kollardan daha uzun olup, özellikle alt kol diğer üç koldan belirgin şekilde uzundur. Kollar, merkezden uçlara doğru hafifçe genişleyerek düz bir biçimde sonlanmaktadır. Üst kolun ucunda, haçı asmak için kullanılan yuvarlak bir asma halkası yer almaktadır. Yüzey, yoğun korozyona uğramıştır. Bu aşınma nedeniyle haçın detayları büyük ölçüde kaybolmuş olup, yüzeyde herhangi bir bezeme ya da süsleme unsuru bulunmamaktadır. Sade tasarımı ve bezemesiz yüzeyi ile dikkat çeken bu haç, döküm tekniği kullanılarak yapılmıştır. Basit ve işlevsel bir şekilde tasarlanmıştır. Döküm tekniği ile yapılmıştır.
Karşılaştırma:	Niğde Müzesi, Envanter No: 2010-153, Katalog No: 97, Bronz Haç, 9-12. yy. (Ünlüler, 2019:119) (Krş. Resim 38) Kayseri Müzesi, Envanter No: 2010-190, Katalog No: 96, Bronz Haç, 9-12. yy. (Ünlüler, 2019:118) (Krş. Resim 39)

Resim 14.1

Çizim 13

Resim 14.2	Resim 14.3
	

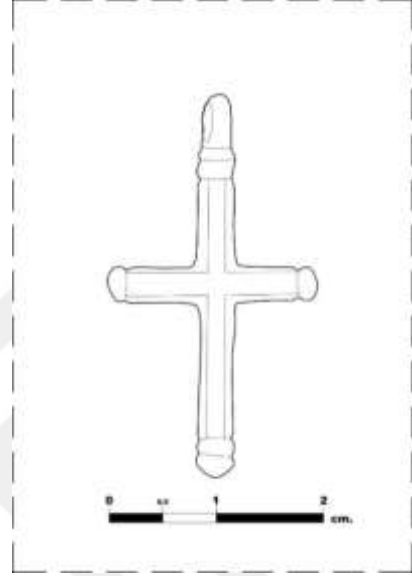
Katalog No:	15		
Müze Envanter No:	26-102-86		
Müzeye Geliş Şekli ve Tarihi:	Anadolu Medeniyetler Müzesi Devir – 26.07.1985		
Müzedeki Yeri:	Depo		
Türü:	Pendantif Haç		
Malzeme:	Bronz		
Yapım Tekniği:	Döküm		
Ölçüleri:	Uzunluk: 3,6 cm	Kalınlık: 0,5 cm	Genişlik: 2 cm
Süsleme:	Kabartma		
Tarihlendirme:	9-12. yy.		
Tanımlama:	Eser, tip VIII oval kesitli Yunan haçı formunda olup, dikey kollar yatay kollardan oldukça uzundur. Kollar, merkezden uçlara doğru genişlemeden düz bir şekilde ilerlemekte ve uçlar, boğumlu bir bitiş ile tamamlanmaktadır. Yatay kollar uçlarında tek boğumlu bir topuz ile sonlanırken, dikey kollar uçlarında iki boğumlu bir topuz bulunmaktadır. Kolların kesitleri daireseldir. Üst ucunda bir asma halkası yer almakta olup, bu halkaya zincir takılabilmektedir. Boğumlar, kalıba döküm yöntemiyle yapılmıştır. Haçın yüzeyinde başka herhangi bir bezeme bulunmamaktadır. Döküm tekniği ile yapılmıştır.		

Karşılaştırma:	Malatya Arkeoloji Müzesi, Envanter No: 2013/17, Katalog No: 4, Bronz Haç, 9-11. yy. (Yaşar ve Yavuz, 2020) (Krş. Resim 40) Aksaray Müzesi, Envanter No: A3743/24.5.07, Katalog No: 102, Bronz Haç, 9-12. yy. (Ünlüler, 2019:124) (Krş. Resim 41) Kırklareli Müzesi, Envanter No: 2013/146, Katalog No: 4, Bronz Haç, 9-12. yy. (Uygun Yazıcı, 2023) (Krş. Resim 42)
-----------------------	--

Resim 15.1

Çizim 14

Resim 15.2	Resim 15.3
	

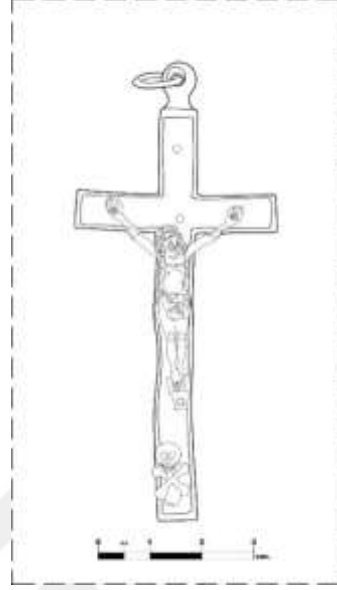
Katalog No:	16		
Müze Envanter No:	2-17-82		
Müze Geliş Şekli ve Tarihi:	Satın Alma- 06.08.1982		
Müzedeki Yeri:	Depo		
Türü:	Pendantif Haç		
Malzeme:	Demir		
Yapım Tekniği:	Döküm-Perçinleme		
Ölçüleri:	Uzunluk: 8,1 cm	Kalınlık: 0,5 cm	Genişlik: 4 cm
Süsleme:	Kabartma-Kazıma		
Tarihlendirme:	16. yy.		
Tanımlama:	Eser, Latin haçı formunda olup dikey kollar yatay kollardan daha uzundur. Alt kol, üst koldan belirgin şekilde daha uzundur. Üst kolun ucunda, ip veya zincir geçirilmesi için bir asma halkası bulunmaktadır ve bu halka içe doğru eğrilmiştir. Haç üzerinde, çarmıha gerilmiş bir İsa figürü yer almaktadır. İsa'nın kolları, haçın yatay kollarına ve yukarı yönde, ellerinin ortasından perçinlenerek sabitlenmiştir. Aynı şekilde, İsa'nın iki ayağı üst üste gelecek şekilde konumlandırılmış ve ayaklarının ortasından perçinle haça tutturulmuştur. Ayaklarının altında küçük bir kaide bulunmaktadır. İsa, belinde bir peştemalle betimlenmiş olup göğüs kemikleri belirgin şekilde işlenmiştir. Yüzü kederli bir ifadeye sahip olup başı hafif yana dönük tasvir edilmiştir. İsa'nın başının üzerinde bir perçin izi yer alırken, ayaklarının altında, alt kolun ucunda bir "X" sembolü		

	işlenmiştir. Bu sembolün üstünde ise kuru kafa şeklinde bir figür bulunmaktadır. Haç, içi boş olacak şekilde iç bükey formda döküm yöntemiyle üretilmiştir. Haç üzerinde bulunan İsa figürü ve diğer kabartma figürler ise kalıba döküm yöntemiyle hazırlanmış ve perçinle haça sabitlenmiştir. Bu grup eserler daha gösterişli olması ve dikkat çekmesi sebebiyle kolyeden çok dekoratif olarak kullanılmıştır. Asma aparatları bir yere veya duvara asmak için kullanıldığını göstermektedir.
Karşılaştırma:	Miami University Museum, Envanter No: 1204, 16. yy. (https://emuseum.miami.edu, Erişim Tarihi 20.01.2025) (Krş. Resim 43)

Resim 16.1

Çizim 15

Resim 16.2

Resim 16.3

Katalog No:	17		
Müze Envanter No:	22-36-02		
Müze Geliş Şekli ve Tarihi:	Müsadere – 31.10.2002		
Müzedeki Yeri:	Depo		
Türü:	Pendantif Haç		
Malzeme:	Gümüş		
Yapım Tekniği:	Döküm- Perçin		
Ölçüleri:	Uzunluk: 7 cm	Kalınlık: 0,5 cm	Genişlik: 3,5 cm
Süsleme:	Kaplama		
Tarihlendirme:	18-19. yy.		
Tanımlama:	Eser, Latin haçı formundadır ve alt kol diğer kollardan uzundur. Üst kolunda, haçın asılarak kullanılmasını sağlayan bir asma deliği bulunmaktadır. İsa figürü plakalar üzerine perçin yöntemiyle tutturulmuştur. İsa Figürü: İsa, kolları yana ve yukarıya doğru açılmış halde betimlenmiş ve ellerinden perçinlenerek haça sabitlenmiştir. Ayakları, bir kaide üzerinde üst üste konumlandırılmış ve yine perçinle tutturulmuştur. Figürde İsa'nın belinde bir peştamal yer almakta, başı sola eğik bir şekilde betimlenmiştir. İsa'nın başında bir hale bulunmaktadır. Haçın üst kısmında, bu tür eserlerde yaygın olarak görülen rulo ya da parşömen motifi yer alır ve perçinle haça sabitlenmiştir. Alt koldaki son plaka eksiktir; bu durum, perçin için açılan deliğin görünür olmasıyla anlaşılmaktadır.		

	Haçın kolları, merkezden uçlara doğru düz bir şekilde devam etmekte ve düz bir biçimde sonlanmaktadır. Üzerinde herhangi bir bezeme görülmez. Arka yüzeyde herhangi bir süsleme bulunmamakta, yalnızca İsa figürünün tutturulmasını sağlayan perçin izleri yer almaktadır. Bu haç, döküm tekniğiyle üretilmiş olup, İsa figürü sonradan plakalar üzerine haça perçinleme yöntemiyle monte edilmiştir. Teknik detayları ve sadeliğiyle, işlevselliğe odaklanmış bir örnek teşkil etmektedir. Üst kolundaki asma deliği ve eksik alt plaka, kullanım sürecindeki aşınma ve tahribatı gözler önüne sermektedir. Bu eser daha çok dekoratif amaçla kullanılmıştır.
Karşılaştırma:	Diyarbakır Müzesi, Envanter No: 2-17-82, Demir Haç, 16. yy. National WW1 Museum And Memorial, Envanter No: 2021.171.1 (https://collections.theworldwar.org, Erişim Tarihi 07.01.2025) (Krş. Resim 44)

Resim 17.1

Çizim 16

Resim 17.2

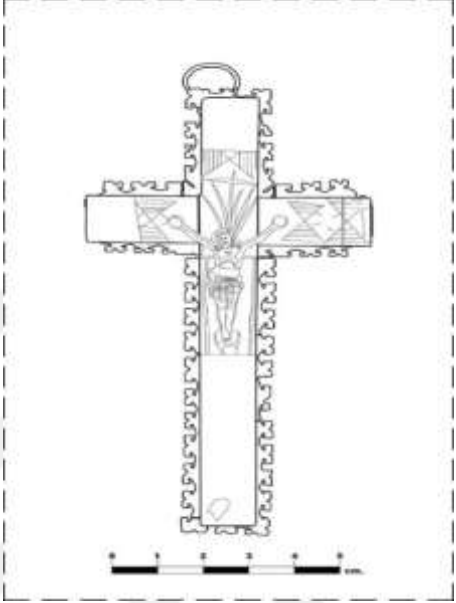

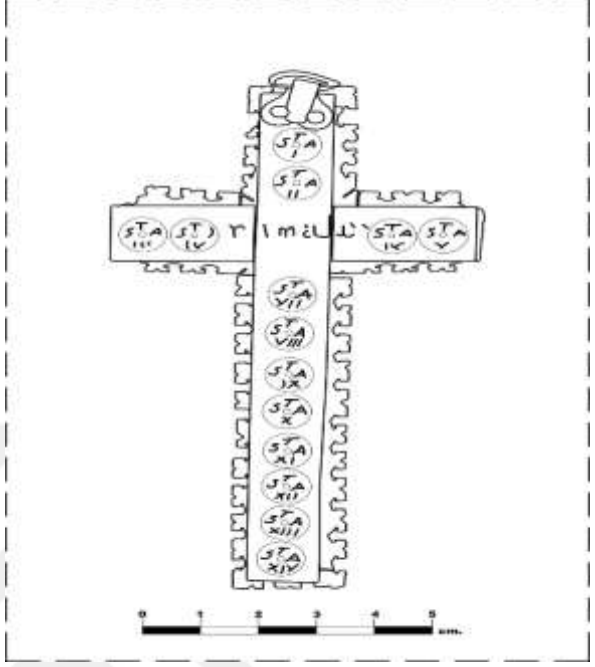
Resim 17.3

Katalog No:	18		
Müze Envanter No:	5-71-79		
Müze Geliş Şekli ve Tarihi:	Satın Alma- 08.10.1979		
Müzedeki Yeri:	Depo		
Türü:	Pendantif Haç		
Malzeme:	Ahşap-Sedef-Tunç		
Yapım Tekniği:	Döküm- Perçin		
Ölçüleri:	Uzunluk: 12 cm	Kalınlık: 1,1 cm	Genişlik: 6,5 cm
Süsleme:	Kaplama		
Tarihlendirme:	18-19. yy.		
Tanımlama:	Eser, Latin haçı formundadır; alt kol diğer kollardan oldukça uzun tasarlanmıştır. Haçın ana malzemesi ahşap olup yüzeyi sedef levhalarla kaplanmıştır. Ancak bu sedef levhaların çoğu dökülmüştür. Ahşap haçın kenarları, sedeften yapılan kenar süsleriyle bezenmiştir. Haçın üst yüzeyinde, tunçtan döküm tekniğiyle yapılmış çarmıha gerili İsa figürü perçin yoluyla levhalar üzerine sabitlenmiştir. Üst kolda, uç kısmının arka tarafına ahşabın üzerine perçinle çivilenmiş bir asma aparatı bulunmaktadır. Bu aparatlar sayesinde haçın, duvara ya da belirli bir yere asılarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu da bu ve benzeri haçların kolyeden çok dekoratif olarak kullanıldığını gösterir. Sedef levhaların üzerinde, kazıma yöntemiyle işlenmiş "X" şeklinde çizgiler yer alır. Bu çizgilerin her iki		

	yanında, iç kısmı dolduracak şekilde paralel çizgiler de kazıma tekniğiyle yapılmıştır. Haçın üst kısmında, İsa'nın başının üzerinden yukarıya doğru ışık huzmesi şeklinde betimlenmiş kazıma çizgiler bulunmaktadır. Haçın arka yüzeyinde dikey tarafta on adet, yatay tarafta ise dört adet daire bulunmaktadır. Bu dairelerin içinde "STA" harfleri kazınmış ve Roma rakamları ile numaralandırılmıştır. Ancak dikkat çekici bir şekilde, iki kez "dört" numarasının yazıldığı görülmektedir. Yatay kısımda bir yazı yer almakla birlikte, yazının tamamı okunaklı değildir. İsa Figürü: Tunçtan döküm tekniğiyle yapılmış İsa figürü, haçın yüzeyine perçin yöntemiyle sabitlenmiştir. Figürde, İsa'nın kolları yukarı ve yana doğru kaldırılmış; elleri ve ayakları perçin ile haça sabitlenmiştir. Ayakları bir kaide üzerinde birleştirilmiş biçimde tasvir edilmiştir. İsa'nın başında bir hale bulunmaktadır ve başı sola eğik bir şekilde betimlenmiştir. Belinde bir peştamal yer almakta, göğüs kemikleri belirgin şekilde verilerek zayıflığı vurgulanmıştır.
Karşılaştırma:	Ehingen Müzesi, Envanter No: 3601, Sedef Kaplama Ahşap Haç, 18-19. yy. https://bawue.museum-digital.de/object/4058, Erişim Tarihi 10.12.2024) (Krs. Resim 45) Diyarbakır Müzesi, Envanter No: 5-72-79, Sedef Kaplama Ahşap Haç, 18-19. yy.

Resim 18.1	Çizim 17.1
	

Resim 18.2	Çizim 18.2
	

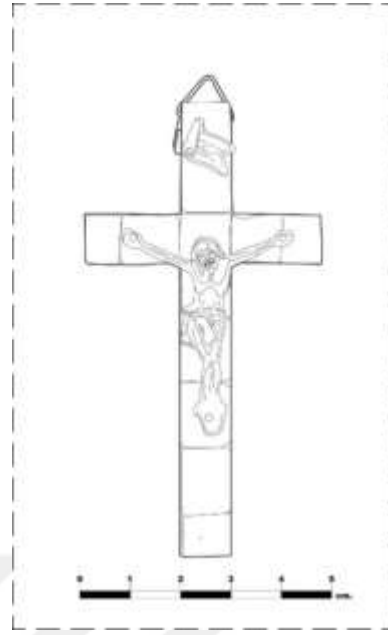
Katalog No:	19		
Müze Envanter No:	5-72-79		
Müzeye Geliş Şekli ve Tarihi:	Satın Alma- 8.10.79		
Müzedeki Yeri:	Depo		
Türü:	Pandantif Haç		
Malzeme:	Ahşap- Sedef- Tunç		
Yapım Tekniği:	Döküm- Perçin		
Ölçüleri:	Uzunluk: 9,1 cm	Kalınlık: 0,9 cm	Genişlik: 4,7 cm
Süsleme:	Kaplama		
Tarihlendirme:	18-19. yy.		
Tanım:	Konu edilen eser, tipik bir Latin haçı formuna sahiptir ve alt kol diğer kollara göre oldukça uzundur. Haç, ahşap bir temel üzerine sedef kaplama ile işlenmiş olup, tüm levhalar korunmuş durumdadır. Eserin asılabilmesi için üst kolun arka tarafına metal bir aparat perçinle sabitlenmiştir. Daha çok dekoratif amaçla kullanılmıştır. Haçın ön yüzeyinde, merkezde kalıba döküm yöntemiyle yapılmış tunçtan bir İsa figürü bulunmaktadır. Çarmıha gerilmiş İsa figürü, başı sol yana eğik ve gözleri yarı açık bir şekilde tasvir edilmiştir. Başının üzerinde ışık huzmesi şeklinde kazınmış çizgiler mevcuttur, ancak bir tarafı korozyondan dolayı net bir şekilde görülmemektedir. İsa'nın kolları, sedef levhaların üzerine perçinle tutturulmuş ve her iki elinin ortasına denk getirilerek çarmıh sahnesi sembolize edilmiştir. İsa'nın ayakları üst üste gelecek şekilde bir kaide üzerine		

	perçinlenmiştir. İsa, belinde sadece bir peştamal ile ve göğüs kemikleri belirgin olacak şekilde tasvir edilmiştir. Haçın üst kolunun uç kısmında, fermana benzer rulo bir parşömen kâğıdı da perçinle tutturulmuştur.
Karşılaştırma:	Diyarbakır Müzesi, Envanter No:5-71-79, Sedef Kaplama Ahşap Haç, 18-19. yy. Ehingen Müzesi, Envanter No: 3601, Sedef Kaplama Ahşap Haç, 18-19. yy. (https://bawue.museum-digital.de/object/4058, Erişim Tarihi 10.12.2024) (Krş. Resim 45)

Resim 19.1

Çizim 1918

Resim 19.2	Resim 19.3
 A photograph of a wooden cross-shaped artifact. The cross is made of two wooden beams joined at a central point. At the top of the vertical beam, there is a small metal ring or clasp. To the right of the cross is a vertical scale bar with alternating black and white segments, labeled 'cm' at the top and 'DIYARBAKIR MÜZESİ' vertically. Above the cross is a small white label with the text '5/72/79'. The background is white with a large, faint, stylized watermark in the center.	 A photograph of a long, narrow, rectangular artifact, possibly a piece of wood or metal. It has a rough, weathered appearance. To the right of the artifact is a vertical scale bar with alternating black and white segments, labeled 'cm' at the top and 'DIYARBAKIR MÜZESİ' vertically. Above the artifact is a small white label with the text '5/72/79'. The background is white with a large, faint, stylized watermark in the center.

Katalog No:	20		
Müze Envanter No:	5-73-79		
Müzeye Geliş Şekli ve Tarihi:	Satın Alma- 08.10.1979		
Müzedeki Yeri:	Depo		
Türü:	Pendantif Haç		
Malzeme:	Ahşap- Sedef- Tunç		
Yapım Tekniği:	Döküm- Perçin		
Ölçüleri:	Uzunluk: 12,1 cm	Kalınlık: 1,1 cm	Genişlik: 6,3 cm
Bezeme:	Kaplama		
Tarihlendirme:	18-19. yy.		
Tanım:	Bu eser, tipik bir Latin haçı formuna sahiptir ve alt kol diğer kollardan daha uzundur. Ahşap zemin üzerine sedef levhalar kullanılarak yapılmış ve döküm tekniği ile tunçtan yapılmış İsa figürü perçin ile sedef levhalara sabitlenmiştir. Bu haç, diğer iki örnekle uyumludur, özellikle 5-72-79 numaralı örneğe oldukça benzerdir. İsa'nın zayıflığı, başının bir tarafa eğik olması, başındaki hale ve belindeki peştamal detaylarını burada da görmekteyiz. Bu da dekoratif olarak kullanım gören haçlardandır. Aşınmadan dolayı İsa figürünün yüz detayları net seçilememektedir. Bu örneklerden farklı olarak, sedef levhaların etrafını çevreleyen bir sedef şerit görülmektedir. Üst koldaki rulo detayı burada da yer almakta ve haçın arka yüzü düz ahşap olup, diğer örneklerdeki bezemeler, rakamlar ve harfler bu eserde bulunmamaktadır.		

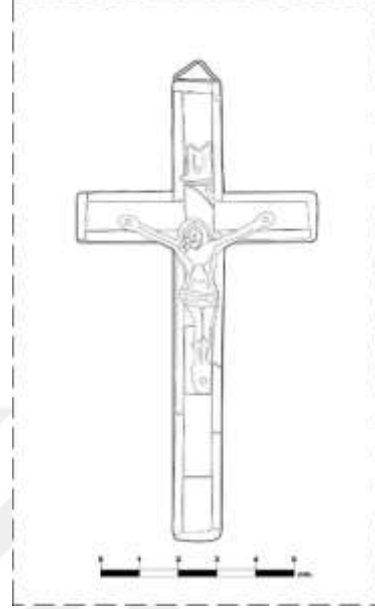
Karşılaştırma:	Diyarbakır Müzesi, Envanter No:5-72-79, Katalog No: 9 Ehingen Müzesi, Envanter No: 3601, Sedef Kaplama Ahşap Haç, 18-19 (https://bawue.museum-digital.de/object/4058, Erişim Tarihi 10.12.2024). (Krş. Resim 45)
-----------------------	--

Resim 20.1

Çizim 20

Resim 20.2

Resim 20.3

Katalog No:	21		
Müze Envanter No:	5-74-79		
Müzeye Geliş Şekli ve Tarihi:	Satın Alma- 08.10.1979		
Müzedeki Yeri:	Depo		
Türü:	Röliker Haç		
Malzeme:	Tunç		
Yapım Tekniği:	Döküm		
Ölçüleri:	Uzunluk: 10,4 cm	Kalınlık: 2,1 cm	Genişlik: 6,8 cm
Süsleme:	Kabartma- Kazıma		
Tarihlendirme:	9-12. Yüzyıl		
Tanımlama:	Eser, Latin haçı formundadır ve alt kol diğer kollardan daha uzundur. Kollar, merkezden uçlara doğru düz bir şekilde devam etmekte ve düz bir formda sonlanmaktadır. Üst kolda, iki parçanın birleşmesini sağlayan menteşe biçiminde bir parça bulunur. Bu menteşe kısmı, delikli ve oldukça büyük bir asma kulpla tamamlanmıştır; kulpun kalınlığı yaklaşık 1,5 cm'dir. Alt uçta da benzer şekilde menteşe mekanizması bulunmaktadır. Eserin her iki yüzü de kalıba döküm kabartma tekniği ile süslenmiştir. Kabartmalardaki detaylar, kazıma yöntemiyle belirgin hale getirilmiştir. Korozyona uğramış olan yüzeyde aşınma izleri bulunmaktadır.		

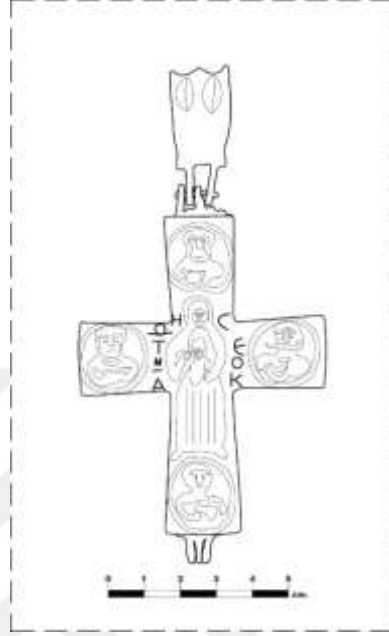
	Ön Yüz: Eserin ön yüzünde, çarmıha gerilmiş İsa figürü betimlenmiştir. İsa, kolları yana açık ve ayakları bir kaide üzerinde birleşmiş şekilde tasvir edilmiştir. Başı yana eğiktir; ancak korozyon nedeniyle yüz hatları net bir şekilde görülememektedir. Ellerin ortasındaki nokta betimlemeleri, çivileri işaret etmektedir. İsa, üzerindeki uzun elbise (colobium) ile tasvir edilmiş olup elbise, paralel dikey çizgiler şeklinde yivlendirilmiştir. Yatay kolların altında, Yunan harfleriyle yazılmış bir yazı yer alır: Sol tarafta ι δ (ετ) ον σον ("İşte Oğlun") Sağ tarafta η με τηρ σον ("İşte Annen") anlamına gelen yazılar bulunmaktadır (Ünlüler, 2019:125). Yatay kolların uçları spiral şeklinde yivlendirilmiş motiflerle süslenmiştir. İsa'nın başının üst kısmında bir kabartma vardır ve bu kabartma üzerinde kazıma yöntemiyle işlenmiş "X" şeklinde bir motif bulunur. Haçın köşe bitimlerinde ise iki adet yıldız kabartması görülmektedir. Arka Yüz: Arka yüzün merkezinde, tahtta oturan Meryem figürü, kucağında çocuk İsa ile birlikte betimlenmiştir. Meryem, başında bir hale ile tasvir edilmiştir. Haçın dört kolunun uçlarında, daire içinde birer madalyon biçiminde İncil'in dört yazarı betimlenmiştir. Meryem figürünün her iki yanında, yatay kolların başlangıç kısmında yukarıdan aşağıya doğru uzanan Yunan harfleriyle yazılmış yazılar yer alır: Solunda: M ve altında οτΑ Sağında: C ve altında ιεοκ yazılmaktadır.
--	---

	Eser, döküm tekniğiyle üretilmiştir. Zengin ikonografik öğeler ve yazılar, haçın hem dini hem de sanatsal önemine işaret etmektedir. Aşınmalara rağmen genel form ve süslemeler büyük ölçüde korunmuştur.
Karşılaştırma:	Ereğli Müzesi, Envanter No: 14.1.1973-142, Katalog No:103, Bronz Haç, 9-10. yy. (Ünlüler, 2019:125) (Krş. Resim 46) Aksaray Müzesi, Envanter No: 9.1.09, Katalog No:104, Bronz Haç, 10-11.yy. (Ünlüler, 2019:126) (Krş. Resim 47) Bursa Müzesi, Envanter No: 2017/73, Katalog No:4, Bronz Haç (Elyiğit, 2022) (Krş. Resim 48) Oxford Ashmolean Museum, Envanter No: AN1980.8, Bakır Haç, 10. yy. (https://collections.ashmolean.org, Erişim Tarihi 02.02.2025) (Krş. Resim 49) British Museum, Envanter No: 1981,0202.1, Bronz Haç, 9. yy. (https://www.britishmuseum.org/collection/object/H_1981-0202-1, Erişim Tarihi 12.02.2025) (Krş. Resim 50) British Museum, Envanter No: 1985,0305.1, Bronz Haç, 9-10. yy. (https://www.britishmuseum.org/collection/object/H_1985-0305-1_1, Erişim Tarihi 08.02.2025) (Krş. Resim 51)

Resim 21.1

Çizim 21.1

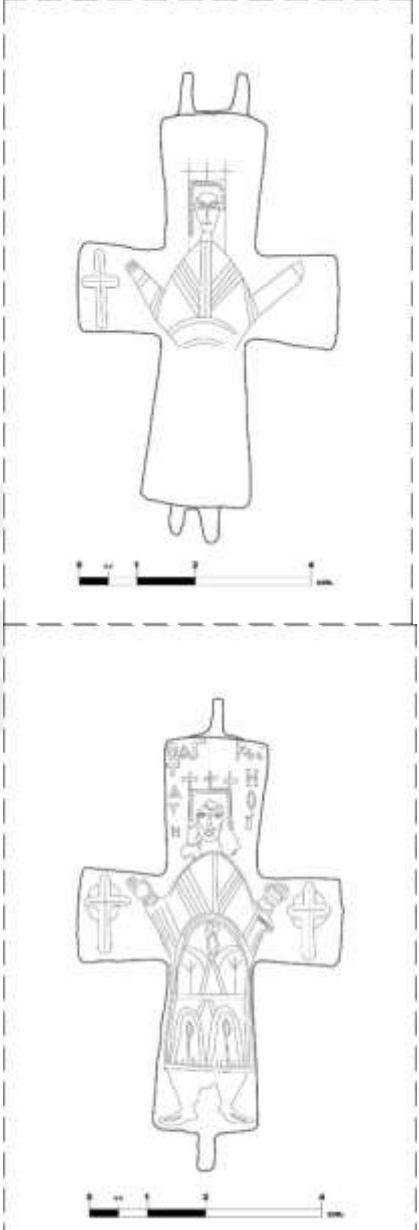

Resim 21.2	Çizim 21.2
	

Resim 21.3	
	

Katalog No:	22		
Müze Envanter No:	26-40-86		
Müzeye Geliş Şekli ve Tarihi:	Anadolu Medeniyetler Müzesi Devir – 26.07.1985		
Müzedeki Yeri:	Depo		
Türü:	Röliker Haç		
Malzeme:	Bronz		
Yapım Tekniği:	Döküm		
Ölçüleri:	Uzunluk: 7,5 cm	Kalınlık: 1 cm	Genişlik: 4,4 cm
Süsleme:	Kazıma		
Tarihlendirme:	9-12. Yüzyıl		
Tanımlama:	Eser, Latin haçı formunda bir çift haçtan oluşmaktadır. Dikey kollar yatay kollardan daha uzun olup, kollar merkezden uçlara doğru hafif genişleyerek düz sonlanmaktadır. Röliker haçlardaki menteşe mekanizması bu haçta da mevcuttur. Korozyon oldukça yoğundur ve yüzeyin bazı detaylarını seçmek zorlaşmıştır. Her iki haç üzerinde kazıma tekniği ile yapılmış birer figür yer almaktadır. Figürler simetrik; ancak aşırı korozyon nedeniyle zor seçilmektedir. Her iki figür de kollarını açmış, tahtta oturur pozisyonda ve orans duruşta tasvir edilmiştir. Figürlerin elbise detayları, paralel ve geometrik kazıma çizgilerle betimlenmiştir. Başın çevresinde noktasal bezemelerle oluşturulmuş bir çerçeve şeklinde hale görülmektedir. Haçlardan birindeki figürün başı üzerinde, korozyondan dolayı tam olarak okunamayan bir yazı yer almaktadır. Sol		

	tarafıta yukarıdan aşıağıya doğru MOTDTH, saę tarafıta ise KbNOP harfleri seğilebilmektedir. Bunlar çözümlenememiştir. Her iki haçın yatay kollarının bitiminde, kazıma tekniği ile yapılmış haç bezemeleri mevcuttur. Bu bezemeler, haçların simetrik tasarımı ile uyumlu bir şekilde yerleştirilmiştir. Kulplarla ilgili detaylar belirtilmese de haçların taşınabilir veya bir yere asılabilir nitelikte olduğu dūřünülebilir. Her iki parçada da yoğun bir korozyon gözlenmektedir. Bu durum, yüzeydeki yazıların ve figür detaylarının tam olarak anlaşılmasını engellemektedir. Ancak simetrik süsleme düzeni ve kazıma tekniğiyle işlenmiş figürler, dönemin sanatsal üslubunu ve haçların dini kullanım amacını ortaya koymaktadır.
Karşılaştırma:	Aksaray Müzesi, Envanter No:12.05.02, Katalog No: 120, Bronz Haç, 11. yy. (Ünlüler, 2019:142) (Krş. Resim 52) Kırşehir Müzesi, Envanter No:303, Katalog No:122, Bronz Haç 11.yy. (Ünlüler, 2019:144) (Krş. Resim 53) Aksaray Müzesi, Envanter No: 2.1.95, Katalog No: 124, Bronz Haç, 10-12. yy. (Ünlüler, 2019:146) (Krş. Resim 54) Adana Müzesi, Envanter :2239, Katalog No:77, Bronz Haç, 9-12.yy. (Yavuz, 2023:94) (Krş. Resim 55) Kanada Royal Ontanario Museum, Envanter No: 962.171.1, Bronz Haç, 8-12. yy. (https://collections.rom.on.ca, Erişim Tarihi 03.03.2025) (Krş. Resim 56)

Resim 22.1	Çizim 22
	

Resim 22.2	Resim 22.3
 26/40/86 cm DIYARBAKIR MÜZESİ	 26/40/86 cm DIYARBAKIR MÜZESİ

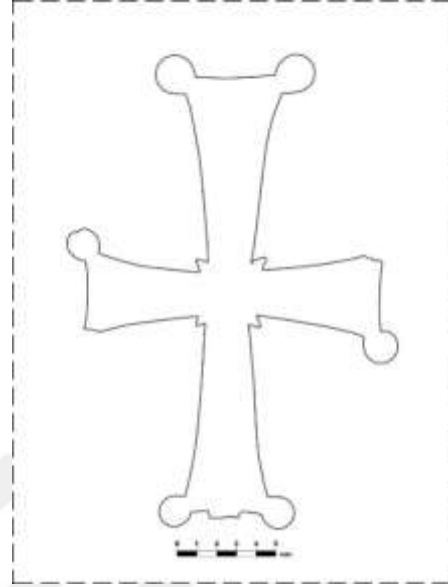
Katalog No:	23		
Müze Envanter No:	26-92-86		
Müze Geliş Şekli ve Tarihi:	Anadolu Medeniyetler Müzesi Devir- 26.07.1985		
Müzedeki Yeri:	Depo		
Türü:	Tören Haçı		
Malzeme:	Bronz		
Yapım Tekniği:	Döküm		
Ölçüleri:	Uzunluk: 24,3 cm	Kalınlık: 0,2 cm	Genişlik: 17 cm
Süsleme:	Kalıba Döküm Kabartma		
Tarihlendirme:	6-7. yy.		
Tanımlama:	Eser, Latin haçı formunda olup alt kol, diğer kollardan belirgin şekilde uzundur. Kollar merkezden uçlara doğru hafifçe genişleyerek devam etmekte ve iki daire ile sonlanmaktadır. Ancak yatay kollardan sol taraftaki dairenin üst ucu, sağ taraftaki dairenin ise alt ucu kırıktır. Alt kolun ucunda, haçı bir asaya geçirmek için kullanılan sap kısmı mevcuttur, ancak bu bölüm kırılmıştır. Haçın merkezi kare formunda tasarlanmıştır. Bu tasarım sebebiyle haçın kolları arasında üçgen formunda sivri çıkıntılar oluşmuştur. Söz konusu çıkıntılar, yaprak benzeri bir görünüme sahiptir. Eserin yüzeyi aşırı korozyona uğramış olup ciddi aşınma izleri taşımaktadır. Haçın yüzeyi tamamen düz bırakılmış ve herhangi bir bezeme ya da süsleme unsuru işlenmemiştir. Arka yüzü de ön yüzüyle aynı özellikleri taşımaktadır.		

	Düz ve sade tasarımıyla dikkat çeken bu haç, döküm tekniği kullanılarak üretilmiştir. Aşırı korozyon, eserin detaylarını kaybetmesine neden olmuş olsa da temel formu korunmuştur.
Karşılaştırma:	Uşak Müzesi, Envanter No: 7.36.71, Katalog No: 89, Bronz Haç, 6-7. yy. (Acar Eser, 2020:207) (Krş. Resim 57) Uşak Müzesi, Envanter No: 22.102.72, Katalog No: 94, Bronz Haç, 6-7. yy. (Acar Eser, 2020:209-210) (Krş. Resim 58) British Museum, Envanter No: 1998,1105.20, Bakır Haç, 9-12. yy. (https://www.britishmuseum.org, Erişim Tarihi 03.03.2025) (Krş. Resim 59) British Museum, Envanter No: 1939,0513.1, Bronz-Demir Haç, 10-11. yy. (https://www.britishmuseum.org, Erişim Tarihi 03.03.2025) (Krş. Resim 60)

Resim 23.1

Çizim 19

Resim 23.2	Resim 23.3
	

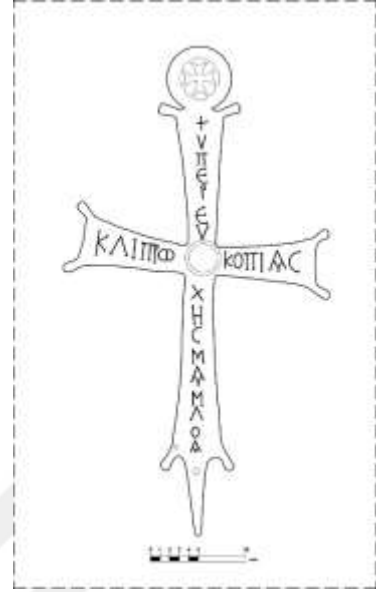
Katalog No:	24		
Müze Envanter No:	26-146-86		
Müzeye Geliş Şekli ve Tarihi:	Anadolu Medeniyetler Müzesi Devir – 26.07.1985		
Müzedeki Yeri:	Depo		
Türü:	Tören Haçı		
Malzeme:	Bronz		
Yapım Tekniği:	Döküm		
Ölçüleri:	Uzunluk: 50,2 cm	Kalınlık: 0,5 cm	Genişlik: 27,5 cm
Süsleme:	Kazıma		
Tarihlendirme:	10-12. yy.		
Tanımlama:	Eser, Latin haçı formunda olup, alt kol diğer kollardan oldukça uzundur. Büyük bir tören haçı olarak tasarlanmıştır. Alt kolun ucunda, asaya ya da sopaya monte edilebilmesi için yapılmış delikli bir sap bulunmaktadır.		

	Döküm tekniğinde yapılmış haçta kollar merkezden dışa doğru genişleyerek uçlarında ikişer çubuk şeklinde çıkıntıyla bitmektedir. Üst kolun tepesinde, bu iki çıkıntının arasında kalan kısımda, bir daire içinde yer alan Malta haçına benzeyen küçük bir haç motifi bulunmaktadır. Merkez kısmında yuvarlak bir yuva bulunmaktadır. Bu yuvanın içinde daha önce taş ya da cam bir süslemenin olduğu Ön yüz: Soldaki yatay kol: "καίπρω" Sağdaki yatay kol: "κοιλας" Üst kol: "ΡΥΠΕΡΕΥ" Alt kol: "ΥΗΜΑΜΛαΔ" Alt ucun sağdaki çıkıntısına yakın yatay bir yazı: "ος" Arka yüz: Soldaki yatay kol: "ΑΡΧΑΝ" Sağdaki yatay kol: "ΤΕΛΟΥΤ" Üst kol: "ΤΚΜΗ" Alt kol: "ΛΙΟΝΤα" anlaşılmaktadır. Yuva, her iki yüzde de mevcuttur. Yatay kolların alt kısımlarında süs asmak için yapılmış iki küçük delik bulunmaktadır. Eserde, her iki yüzünde de Yunanca yazılar bulunmaktadır:
Karşılaştırma:	Kütahya Müzesi, Envanter No: 352, Katalog No: 100, Bronz Haç (Acara Eser, 2020:212) (Krs. Resim 61) Kırşehir Müzesi, Envanter No: 2014-110, Katalog No: 155, Bronz Haç, 10-11. yy. (Ünlüler, 2019:177) (Krs. Resim 62) Phela Hazinesi, Washington D.C., Dumbarton Oaks Koleksiyonu, (Ross 1962: No. 14) (Acara Eser, 2020:2313) (Krs. Resim 63) Oxford AshmoleanMuseum, Envanter No: AN1980.3, Bakır Haç, 10-12.yy. (https://collections.ashmolean.org, Erişim Tarihi 02.02.2025) (Krs. Resim 64)

Resim 24.1

Çizim 24

Resim 24.2	Resim 24.3
	

Katalog No:	25		
Müze Envanter No:	26-91-86		
Müze Geliş Şekli ve Tarihi:	Anadolu Medeniyetler Müzesinden Devir. 26.07.1985		
Müzedeki Yeri:	Depo		
Türü:	Tören Haçı		
Malzeme:	Bronz		
Yapım Tekniği:	Döküm		
Ölçüleri:	Uzunluk: 28,5 cm	Kalınlık: 0,3 cm	Genişlik: 20,5 cm
Süsleme:	Yapıştırma- Kakma-Kazıma		
Tarihlendirme:	10-12. Yüzyıl		

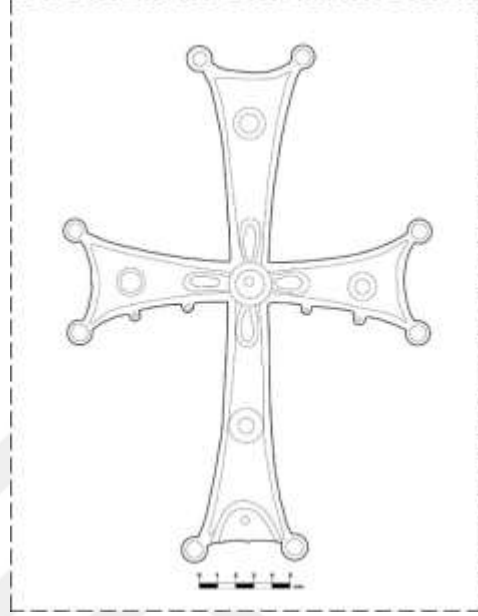
Tanımlama:	Eser, Latin haçı formundadır. Alt kol, üst koldan ve yan kollardan daha uzun tasarlanmıştır. Kollar, merkezden uçlara doğru genişleyen bir yapıya sahiptir ve her bir köşe küçük bir daire ile sonlanmıştır. Kolların uç kısımları ile bu daireler arasında kalan yüzey, hafif içbükey bir şekilde tasarlanmıştır. Yatay kolların alt kısmında ikişer adet asma deliği bulunmaktadır; bu deliklerin süs takmak amacıyla kullanıldığı düşünülmektedir. Alt kolun uç kısmında yarım daire şeklinde kazınmış bir alan yer alır. Bu bölüm, haçın bir sap ya da asaya tutturulması ya da geçirilmesi için tasarlanmıştır. Eser, yoğun korozyona uğramış olup aşınma izleri belirgindir. Haçın kenarları, şerit şeklinde bir çerçeve ile çevrelenmiştir. Haçın merkezinde, süsleme amacıyla kullanılan değerli bir taş veya renkli cam yerleştirilmiş bir delik bulunmaktadır; ancak bu süsleme düşmüştür. Merkezdeki bu deliği çevreleyen ve haçın her bir koluna denk gelen yaprak formunda motif izleri görülmektedir. Bu motifler, dört yapraklı bir yonca görünümü oluşturmaktadır. Kolların uç kısımlarına doğru yuvarlak bezeme izleri yer alır. Bu izler yapıştırma bir motif izinin olduğunu ortaya koymaktadır. Haç üzerinde başka bir bezeme bulunmamaktadır. Arka yüzü düz ve herhangi bir süsleme içermemektedir. Haç, döküm tekniğiyle üretilmiştir. Merkezi delik ve uç kısımlardaki yuvarlak bezemeler, eserin estetik yönünü ortaya koymaktadır. Aşırı korozyona rağmen, haçın genel formu ve temel süsleme özellikleri anlaşılabilir durumdadır.
Karşılaştırma:	Uşak Müzesi, Envanter No:3.15.81, Katalog No:102, Demir-bronz kaplama, 11-12. yy. (Acara Eser, 2020:213) (Krş. Resim 65)

	Amasra Müzesi, Envanter No: A78 G-1(537), Bronz haç, 10-12. yy. (Acara Eser, 2020:219) (Krş. Resim 66) Princeton University Art Museum, Envater No: y1962-51, Bronz, 11-13. yy. (https://artmuseum.princeton.edu, Erişim Tarihi 20.01.2025) (Krş. Resim 67) Oxford Ashmolean Museum, Envanter No: AN1952.437, Bakır Haç, 12. yy. (https://collections.ashmolean.org, Erişim Tarihi 02.02.2025) (Krş. Resim 68)
--	---

Resim 25.1

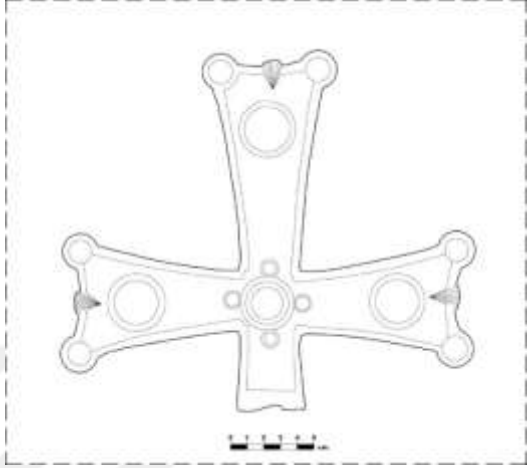
Çizim 25

Resim 25.2		Resim 25.3	
			
Katalog No:	26		
Müze Envanter No:	26-93-86		
Müze Geliş Şekli ve Tarihi:	Anadolu Medeniyetler Müzesi Devir – 26.07.1985		
Müzedeki Yeri:	Depo		
Türü:	Tören Haçı		
Malzeme:	Bronz		
Yapım Tekniği:	Döküm		

Ölçüleri:	Uzunluk: 21,1 cm	Kalınlık: 0,4 cm	Genişlik: 24,3 cm
Süsleme:	Yapıştırma- Kakma- Kazıma		
Tarihlendirme:	11-12. yy.		
Tanımlama:	Eser, Latin haçı formundadır. Alt kolu kırıktır, ancak üst kolun yatay kollardan uzun olması sayesinde formu net bir şekilde anlaşılmaktadır. Haçın kolları, merkezden uçlara doğru hafifçe genişleyerek devam etmekte ve iki daire ile sonlanmaktadır. İki daire arasında, çok belirgin olmayan içbükey bir geçişin tam ortasında, arkadan öne doğru sivrilmiş üçgen formunda bir süsleme yer almaktadır. Bu motif, sanki arkadan haçın üzerine kıvrılmış bir yaprak görünümündedir. Haçın merkezinde, yuvarlak bir bezeme izine rastlanmaktadır. Burada yapıştırma bir motif kullanılmış ancak düşmüştür. Yapıştırma izleri açıkça görülebilmektedir. Merkezdeki yuvarlak bezemenin etrafında, her bir kola denk gelecek şekilde daha küçük çapta üç daire bulunmaktadır. Bu küçük daireler, haçın her üç kolunun bitiminde de mevcuttur. Sağdaki yatay kol üzerindeki yapıştırma motif, yarısına kadar kalkmışken diğer iki kol üzerindeki motifler korunmuştur. Küçük daire şeklindeki bu yapıştırma motifler, sarı renkli metal malzemeden yapılmıştır. Haçın kenarları, kalın bir çizgi şerit şeklinde çerçevelenmiştir. Eserin alt kolu kırık olmasına rağmen, genel formu ve bezeme detayları büyük ölçüde korunmuştur. Sağdaki yatay kol üzerindeki yapıştırma motifin bir kısmı zarar görmüş ve kısmen kalkmıştır. Merkezdeki yapıştırma motifin kaybolduğu, yalnızca izi görülebildiği için zaman		

	içinde yaşanan aşınma ve malzeme kaybı dikkat çekmektedir. Haç, döküm tekniği ile yapılmış olup üzerindeki bezemelerde kazıma ve yapıştırma teknikleri birlikte kullanılmıştır.
Karşılaştırma:	Uşak Müzesi, Envanter No: 3.15.81, Katalog No: 102, Demir-Bronz Haç 11-12. yy. (Acara Eser, 2020:213-214) (Krş. Resim 65)

Resim 26.1	Çizim 26
	
Resim 26.2	Resim 26.3
	

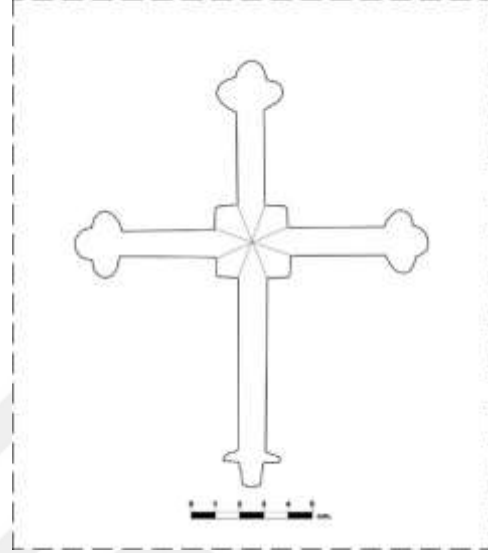
Katalog No:	27		
Müze Envanter No:	26-94-86		
Müzeye Geliş Şekli ve Tarihi:	Anadolu Medeniyetler Müzesi Devir – 26.07.1985		
Müzedeki Yeri:	Depo		
Türü:	Tören Haçı		
Malzeme:	Bronz		
Yapım Tekniği:	Döküm		
Ölçüleri:	Uzunluk: 17,5 cm	Kalınlık: 0,8 cm	Genişlik: 14,5 cm
Süsleme:	Kazıma		
Tarihlendirme:	11-12. yy.		
Tanımlama:	Eser, Latin haçı formundadır. Alt kol, diğer kollardan belirgin bir şekilde uzundur. Haçın kolları düz şekilde devam ederek uçlarda palmet motifi ile sonlanmaktadır. Haçın alt ucunda, bir asaya geçirilmek üzere yapılmış bir sap bulunmaktadır. Haçın uçlarındaki palmet motifleri kalıba döküm tekniğiyle yapılmıştır. Her bir motif, üç yapraktan oluşmakta ve her yaprak, yarım daire şeklinde yumuşak bir geçişle sonlanmaktadır. Haçın merkezi kare şeklinde yapılmış olup tamamen simetrik kazıma çizgilerle bölünerek süslenmiştir. Bu bezeme, dört yapraklı yonca motifini andırmakta, aynı zamanda bir rüzgâr gülü motifine de benzemektedir. Haçın ön ve arka yüzleri aynıdır. Her iki yüzeyde de kazıma ve döküm teknikleri kullanılarak bu bezemeler oluşturulmuştur. Eserin genel formu ve bezemeleri büyük ölçüde korunmuştur. Alt uça yer alan asa sapı işlevsel yapısını büyük		

	oranda muhafaza etmiştir. Bezeme detayları net bir şekilde seçilebilmektedir, bu durum eserin teknik kalitesinin ve korunma seviyesinin iyi olduğunu göstermektedir. Haçın yapımı sırasında döküm tekniği kullanılmış, palmet ve merkezdeki simetrik motiflerde kazıma detayları işlenmiştir. Bu teknikler, dönemin sanatsal anlayışını ve işçiliğini yansıtmaktadır.
Karşılaştırma:	Adana Müzesi, Envanter No: 12721, Katalog No: 94, Bronz Haç, 11-12. yy. (Yavuz, 2023:111) (Krş. Resim 69) Oxford Ashmolean Museum, Envanter No: AN1980.4, Bakır Haç, 10-13. yy. (https://collections.ashmolean.org, Erişim Tarihi 02.02.2025) (Krş. Resim 70)

Resim 27.1

Çizim 27

Resim 27.2

Resim 27.3

YEDİNCİ BÖLÜM

7. DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA

Bu kısma gelmeden önce çalışmanın konusu amacı kapsamı ve yöntemi açıklanmış bu doğrultuda ilgili bilgilere yer verilmiş olup Diyarbakır ili ve müzesi ile kısaca değinilerek tanıtılmıştır. Daha sonra haçın tanımı, tarihi, tipleri, formları, yapım şekilleri ve bezeme stilleri genel hatlarıyla anlatılmış çalışma konumuz olan haçlara zemin hazırlanmıştır. Devamında bir katalog oluşturulmuş olup eserler detaylı şekilde tanımlanmıştır. Bu bölümde ise eserlerin tür, form, bezeme ve teknik gibi açılardan daha kapsamlı bir çalışması yapılmış olup hem kendi içerisinde hem de başka müzelerdeki benzer örnekler ışığında bir tipolojisi oluşturulmaya ve tarihlendirilmeye çalışılmıştır.

7.1 Haçın Türleri

Diyarbakır arkeoloji müzesindeki çalışma konusu haçlar yirmi yedi tane olup bunlardan yirmi tanesi pendentif (sarkaç) haç, iki tanesi röliker haç, beş tanesi de tören/takdis haçıdır.

Tablo 1

Resim 1 	Resim 2 	Resim 3
Resim 4 	Resim 5 	Resim 6
Resim 7 	Resim 8 	Resim 9
Resim 1: Pandantif Tip I yassı kesitli haç, MS 4-6. yy., Bronz Resim 2: Pandantif Tip I yassı kesitli haç, MS 6-8. yy., Bakır Resim 3: Pandantif Tip I yassı kesitli haç, MS 6-12. yy., Bronz Resim 4: Pandantif Tip IX yassı kesitli haç, MS 9-12. yy., Bronz Resim 5: Pandantif Tip III yassı kesitli haç, MS9-12. yy., Bronz Resim 6: Pandantif Tip I yassı kesitli haç, MS 9-12. yy., Pirinç		

Resim 7: Pandantif Tip II yassı kesitli haç, MS 9-12. yy., Bronz

Resim 8: Pandantif Tip II yassı kesitli haç, MS 11-12. yy., Bronz

Resim 9: Pandantif Tip II yassı kesitli haç, MS 9-12. yy., Bronz

Tablo 2

Resim 10 	Resim 11 	Resim 12
Resim 13 	Resim 14 	Resim 15
Resim 16 	Resim 17 	Resim 18
Resim 10: Pendant Tip IV yassı kesitli haç, MS 9-12. yy., Bronz Resim 11: Pendant Tip III oval kesitli haç, MS 9-12. yy., Bronz Resim 12: Pendant Tip IV oval kesitli haç, MS9-12. yy., Bronz Resim 13: Pendant Tip IV oval kesitli haç, MS 9-12. yy., Bronz Resim 14: Pendant Tip V oval kesitli haç, MS9-12. yy., Bronz Resim 15: Pendant Tip VIII oval kesitli haç, MS 9-12. yy., Bronz		

Resim 16: Dekoratif Pendentif ha, MS 16. yy., Demir

Resim 17: Dekoratif Pendentif ha, MS 18-19. yy., Gümüş

Resim 18: Dekoratif Pendentif ha, MS 18-19. yy., Ahşap-Sedef-Tunç

Tablo 3

Resim 19 	Resim 20 	Resim 21
Resim 22 	Resim 23 	Resim 24
Resim 25 	Resim 26 	Resim 27
Resim 19: Dekoratif Pendentif haç, MS 18-19. yy., Ahşap-Sedef-Tunç Resim 20: Dekoratif Pendentif haç, MS 18-19. yy., Ahşap-Sedef-Tunç Resim 21: Röliker haç, MS 10-12. yy., Tunç Resim 22: Röliker haç, MS 9-12. yy., Bronz Resim 23: Tören haçı, MS6-7. yy., Bronz Resim 24: Tören haçı, MS10-11. yy., Bronz		

Resim 25: Tören haçı, MS10-12. yy., Bronz

Resim 26: Tören haçı, MS11-12. yy., Bronz

Resim 27: Tören haçı, MS6-7. yy., Bronz

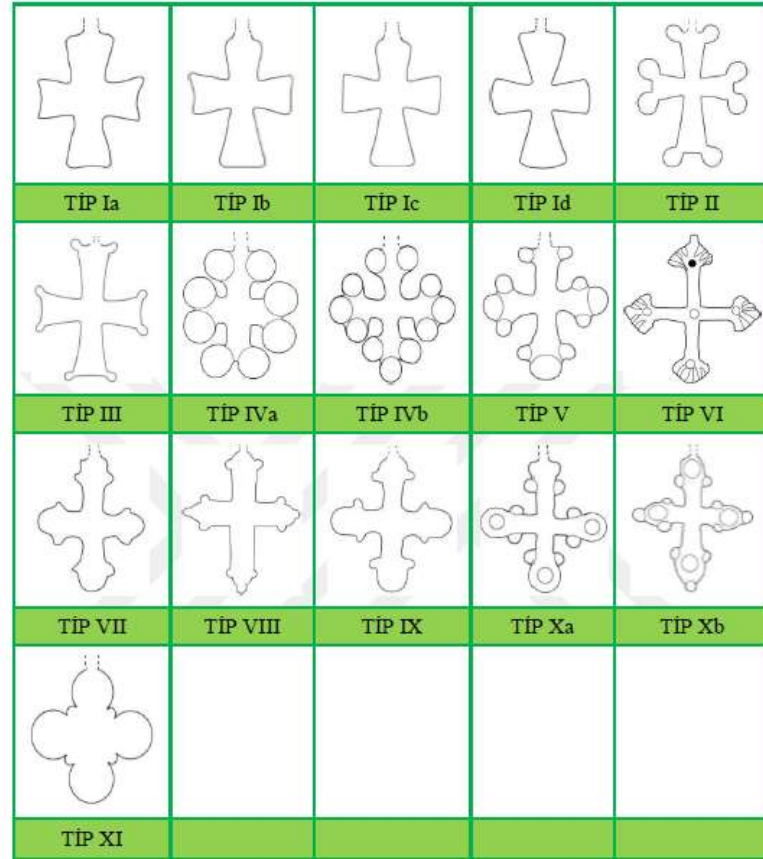
7.1.1 Pendantif Haçlar

Çalışmaya konu olan eserlerden yirmi tanesini pendantif haçlar oluşturmaktadır. Bu haçların tamamı döküm tekniği ile yapılmıştır. Form olarak Yunan ve Latin haçı formundadırlar. Süsleme çoğunlukla kabartma ve kazıma olmakla beraber renkli taş, kabara, yapıştırma gibi teknikler nadiren de olsa kullanılmıştır. Boyut olarak genelde küçük tercih edilmiş olup bu örneklerden bazıları dekoratif süs eşyası olarak kullanılmıştır. Pendantif haçlar dini ritüellerin yanı sıra günlük yaşamda da sıklıkla kullanılmıştır. Aksesuar olarak kolye, takı ve süs eşyası olarak ta kullanım görmüş, birçok işleve sahip olmuştur. (Katalog No: 1-20, Fotoğraf No: 1-20, Çizim No: 1-20)

Pendantif haçlar yassı ve oval kesitli haçlar olarak iki grupta incelenmiştir.

7.1.1.1 Yassı Kesitli Pendantif Haçlar

Pendantif haçlardan on tanesi yassı kesitli haç grubuna dahil edilmiştir. Bu haçlar biçim ve ölçü bakımından farklıdır. Genellikle kol uçlarının bitimlerine göre sınıflandırılmıştır. Kolları iç bükey, dış bükey, düz, damlalı ya da topuzla bitmektedir. Boyutları 2-6 cm arasında değişmekte olup katalog numarası 8 olan haç 9,4 cm boyutuyla diğerlerine oranla büyük yapıdadır. Bunlardan 3 numaralı katalogdaki eser bakırdan yapılmıştır. Katalog numarası 6 olan haç ise pirinç (bakır-çinko alaşımı) malzemesinden üretilmiştir. Geri kalan yassı kesitli tüm haçlar bronz malzemeden yapılmıştır ve haçların tümü döküm tekniği ile yapılmıştır.

Şekil 5.1 Yassı kesitli pendentif haçlar (Ünlüler, 2018:200)

TİP I: Kol uçları düz, iç bükey ve dış bükey biten yassı kesitli pendentif haçlar; Katalog No: 1, 2, 3, 6, 8.

TİP II: Kol uçları köşelerde ikişer yassı dairesel pendentif haçlar; Katalog No: 7, 9.

TİP III: Kol uçları köşelerde ikişer damlalı yassı pendentif haçlar; Katalog No: 5.

TİP IV: Kol uçları köşelerde ikişer ve üçer topuzlu yassı pendentif haçlar; Katalog No: 10.

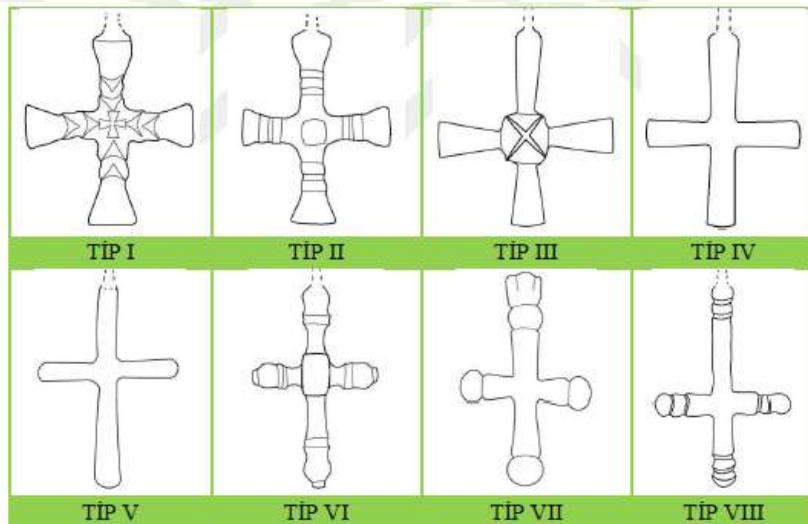
TİP IX: Kol uçları dışa taşkın kabara dairesel/yuvarlaklı ve yanlardan ikişer ve üçer küçük topuzlu pendentif haçlar; Katalog No: 4.

Bu haçlardan 1 numaralı olanı oldukça farklı bir formda olup kulpu oldukça büyük yapılmıştır. Boyutunun küçüklüğü aksesuar olarak kullanıldığını

düşündürmektedir. Hristiyanlığın ilk dönemlerinde henüz dini serbestliğin tam hüküm sürmediği bu zaman dilimlerinde dini ibadet özgürce yapılamamış ve bu yüzden liturjik nesneler daha sade, gösterişsiz, dikkat çekmeyen türde yapılmış olmalıdır. Haç görüntüsünü kırmak için bazı eklemeler ya da değişiklikler yapılmış, formlar bu sebeple değişikliğe uğramış olabilir. Bu örnek de erken döneme ait olduğundan kulpun büyük yapılması veya üst tarafında yeşil bir cam süslemenin oluşu bu sebepten olmalıdır (Benson, 1934:40).

7.1.1.2 Oval Kesitli Pendentif Haçlar

Bu haçlar da yassı kesitli haçlar gibi farklı biçim ve ölçülere sahiptir. Bu grupta beş tane haç ele alınmıştır.

Şekil 5.2 Oval kesitli pendentif haçlar (Ünlüler, 2018:207)

TİP III: Kolları birbirine eşit, merkezi kare biçimli pendentif haçlar; Katalog No: 11.

TİP IV: Kolları birbirine eşit ve kol uç kenarları sade, yivli bezemeli pendentif haçlar; Katalog No: 12, 13.

TİP V: Dikey kolları yatay kollardan uzun, üst kolun alt koldan daha kısa ve kolların sade olduğu pendentif haçlar; Katalog No: 14.

TİP VIII: Üst kolu alt ve yatay kollardan daha uzun, kol uçları boğumlu pendentif haçlar; Katalog No: 15.

7.1.1.3 Dekoratif pendentif haçlar

Çalışma konusu içerisindeki ahşap sedef tunç karışımı olan ve dekoratif haç olarak değerlendirilen pendentif haçların boyutları birbirine yakın olup bezeme ve teknik açıdan da ortak özellikler göstermektedir. Bu haçlar dini mekânları, kiliseleri veya evleri süslemek için kullanılan genelde de bir yere veya duvara monte etmek için kullanılmış ve bu amaçla asma halkası bir çiviye geçirilmek üzere tasarlanmıştır. Yine bu haçların mekânı güzelleştirmesi, gelenlerin dikkatini çekebilmesi ve daha iyi göze çarpması ve görünebilmesi sebebiyle süslemeler dikkat çekici ve çarpıcı yapılmış olmalıdır. Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere sedef kaplama ve kenar süsleri ince detaylar ve ince işçilikler olup bunu destekler niteliktedir. Benzer örneklerin ışığında bu eserleri geç Bizans dönemine tarihlendirmek mümkündür.

Katalog No: 16, bu haç tamamen demirden olup iç bükey formda döküm tekniği ile yapılmıştır. Üzerindeki İsa figürü kalıba dökme yoluyla yapılmış olup perçinleme yoluyla birleştirilmiştir. Yuvarlak bir asma halkası bulunmaktadır. Uzunluğu 8,1 cm'dir.

Katalog No: 17, gümüşten yapılan bu haç döküm tekniği kullanılarak yapılmıştır. Kalıba döküm tekniği ile yapılan İsa figürü haç üzerine yerleştirilen plakalar üzerine perçin ile tutturulmuştur. Plakaların bir kısmı dökülmüştür. Kalın yuvarlak bir asma halkası bulunmaktadır. Uzunluğu 7 cm'dir.

Katalog No: 18, bu haç döküm tekniği ile yapılmış olup aynı zamanda perçin ve kaplama da kullanılmıştır. Haç tamamen ahşaptan olup sedef levhalarla kaplanmış kalıba döküm tekniği ile yapılan İsa figürü perçinle bu sedef levhalara tutturulmuştur. Bu haçın çok benzer örnekleri katalog numarası 19 ve 20 olan örneklerdir. Kaplamaların bir kısmı düşmüştür. Uzunluğu 12 cm'dir.

Katalog No: 19, bu haçlar içinde en iyi korunmuş olanıdır. 20 numaralı örnekle çok benzerdir. Ahşap sedef ve tunç yapımında kullanılan malzemelerdir. Döküm ve birleştirme ile yapılmıştır. Buradaki sedef levhalar tamamen korunmuştur. Üst kolda üçgen şeklindeki asma aparatı perçinle arkasına tutturulmuştur. Oldukça iyi korunmuş olan bu eserin uzunluğu 9,1 cm'dir.

Katalog No: 20, numaralı haç 18 ve 19 numaralı örnekler ile çok benzerdir. Döküm ve birleştirme tekniği kullanılmış olup yapımında ahşap, sedef ve tunç kullanılmıştır. Farklı olarak haçın kenarlarında bir şerit görülmektedir. Plakaların bazıları dökülmüştür. İsa figürü perçinle tutturulmuştur. Üçgen şeklinde asma aparatı perçinle tutturulmuştur. Uzunluğu 12,1 cm'dir.

7.1.2. Röliker Haçlar

Diyarbakır müzesinde çalışmaya konu olan yirmi yedi adet eserden iki tanesi röliker haç grubuna girmektedir.

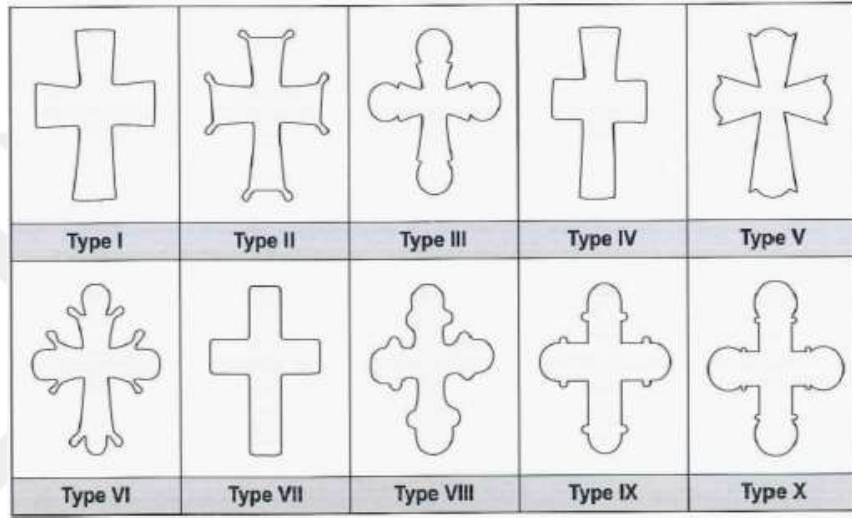

Şekil 5.3 Röliker Taş Kalıplar (Pitarakis, 2006: 46)

Katalog No: 21, bu eser tamamen korunmuş olup her iki yüzündeki süslemeler net bir şekilde görülebilmektedir. Her iki yüzünde farklı süslemeler görülmektedir. Uzunluğu 10,4 cm genişliği ise 6,8 cm'dir. İki kapak ve menteşesi de bulunmaktadır.

Katalog No: 22 olan eser fazla korozyona uğramıştır. Üzerindeki yazılar aşınmadan ötürü tam seçilebilir durumda değildir. Diğer örneğin aksine bu röliker sadece kazıma yöntemiyle bezenmiş olup her iki yüzde aynı betim yapılmıştır.

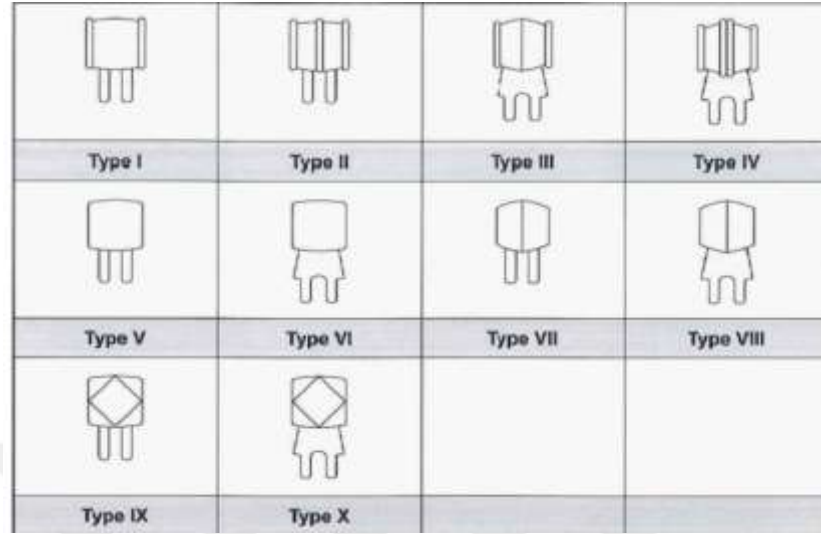
Pitarakis'in yaptığı tipolojiye göre katalog numarası 21 olan röliker haç tip 7 içerisinde değerlendirilirken 22 numaralı röliker haç tip 4 içerisinde ele alınarak incelenmiştir.

Şekil 5.4 Röliker haç tipleri (Pitarakis, 2006:30, Fig.12)

TİP VII: Latin haçı formundadır alt kol üst ve yatay kollardan daha uzundur. Üst kol yatay kollardan hafifçe daha uzundur. Kollar merkezden uçlara düz iner ve düz biter; Katalog No: 21.

TİP IV: Genel hatları ile tip 1'e benzemekte olup farklı olarak yatay kollar burada üst koldan biraz daha kısadır; Katalog No: 22.

Şekil 5.5 Röliker Askı Halkası Tipleri (Pitarakis, 2006:28, Fig 10)

TİP II: Silindirik halkanın kenarları be ortası hafif yükseltilmiştir. 21 numaralı katalog numaralı eser bu tip içerisinde değerlendirilmiştir.

Yirmi iki katalog numaralı eserin asma halkası bulunmadığından değerlendirmeye alınmamıştır.

7.1.3 Tören Haçları

Bu çalışmaya konu olan haçlar içerisinde 5 adet haç, tören haçı olarak değerlendirilmiştir. Bu haçların hepsi Latin haçı formunda olup büyük boyutlu ve yassı formdadır. Dini ritüellerin ve imparatorluk seremonilerinin vazgeçilmez objesi haline gelen tören haçları (Okuyucu, 2023) bu sebeple görkemli, süslü ve çoğunlukla büyük boyutlarda yapılmıştır. Boyutlarının büyüklüğü ve süsleme detayları ile tören haçı grubuna dahil olan bu haçlardan biri oldukça büyük olup uzunluğu 50,2 cm'dir. Eserler biçimsel özellikler açısından farklılıklar göstermektedir.

Katalog No: 23, bu tören haçının uzunluğu 24,3 cm'dir. Kollar iki daire ile bitirilmiş, yatay sol kolun alt ucundaki daire ile sağ yatay kolun üst ucundaki daire

eksiktir. Haçın merkezi kare kesitlidir. Bu da kolların arasında üçgen şeklinde bir görüntü yaratmıştır.

Katalog No: 24, tören haçlarının içindeki en büyük boyutlu eserdir. Uzunluğu 50,2 cm'dir. Alt kolun ucunda bir asa veya sopaya monte edilmek üzere yapılmış bir sap bulunmaktadır. Kollar iki çıkıntıyla bitmektedir. Merkezinde bir yuva bulunmaktadır fakat boştur.

Katalog No: 25, bu haçın kolları uçlarda iki küçük daire ile sonlanmaktadır. Uzunluğu 28,5 cm olan bu haçın alt kolunda yapıştırma izi görülmektedir. Bu bir asaya yapıştırılarak kullanıldığını göstermektedir. Merkezinde bir yuva bulunmaktadır. Süsleme için kullanılan taş veya cam düşmüştür.

Katalog No: 26, bu haçın alt kolu kırıktır. Fakat üst kolun yatay kollardan uzun oluşu süsleme yöntemi ve boyutları sebebiyle tören haçı olduğu anlaşılmaktadır. Kollar iki daire ile bitirilmiştir. Haçın merkezinde de bir yapıştırma motif izi görülür. Alt kol kırık olduğu haliyle uzunluğu 21,1 cm'dir.

Katalog No: 27, tören haçlarının son eseri olan bu haç oldukça farklı bir görünüme sahip olan bir tören haçıdır. Haçın kolları düz devam ederek uçlarda palmet motifleri ile bitmektedir. Dört yapraklı yonca veya rüzgârgülü motifini andırmaktadır. Eser oldukça iyi korunmuştur. Alt kolun ucunda bir sap bulunmaktadır.

7.2. Haçın Formları

Hristiyanlık dünyasının en önemli sembolik ögesi ve inanç materyali olan haç ilk dönemlerden itibaren birçok formda kullanılmıştır. Özü genel olarak paralel olsa da halka, coğrafyaya ve kitleye göre bazı farklılıklar göstermiş ve kullanıldığı kitle kendi özünden bir şeyler katmıştır. Maneviyat ve inanç sanat, kültür, ekonomi, mimari gibi alanlarda nasıl yerel özellikler taşıyıp bu alanlarda varlığını hissettiriyorsa dini ritüellerin bir parçası olan haçlarda da bu durum benzer şekildedir. Her kitle kendi değerleri çerçevesinde kullandığı taptığı, inandığı veya sevdiği nesnelere özünü, bakış açısını ve ruhunu farkında olarak ya da olmayarak aktarır.

Dünya üzerinde en çok kullanımı olan haç formu Latin haçıdır. Bu formun bu kadar kullanılmasının nedeni muhtemelen insanda yarattığı manevi hissiyattır. Çünkü Latin haçı görsel olarak insan anatomisine uygun olup ayakta duran kollarını iki yana açmış bir insan görünümündedir. İsa'nın böyle bir haç üzerinde öldüğüne olan inanç bunu belki de daha çok perçinlemektedir. Latin haçını özel kılan sebeplerden birinin bu olması güçlü bir sebeptir. Latin haçı bu sebeple imparatorluk seremonilerinin de vazgeçilmez bir unsuru olmuştur. Dini ritüeller, resmî törenlerde ve günlerde İsa'nın hayat hikayesinden oluşan ya da bunu temel alan kompozisyonlar anılmış ve saygı gösterilmiştir. Latin haçı ruhban sınıfının da temsil ettiği bir ritüel olmuştur. Herhangi bir haçı değerlendirdiğimizde tanımsal olarak Yunan haçı dört kolu eşit olan haç manasına gelmesine rağmen dikey kolların yatay kollardan belirgin olmayan derecede uzun olması eseri Latin formuna itmemiştir. Çünkü burada asıl mesele birkaç cm'lik fark değil, bakarken haçın formunun insanda uyandırdığı izlenimdir. Karşıdan bakıldığında insan formunu andırıyorsa eser Latin haçı formu olarak geçerli kabul edilmektedir. Elbette coğrafik etkiler kültürel sebepler göz ardı edilemez fakat bu bahsi geçen konu da etkisini hissettiren manevi bir unsurdur. Bu sebeple bir eserin Latin haçı sayılabilmesi için insan vücudunda olduğu gibi proporsiyon olarak üçte birlik kısım yatay kollardan yukarıda üçte ikilik kısım ise alt uçta olması gerekmektedir.

Diyarbakır Arkeoloji Müzesindeki 27 eser Yunan haçı ve Latin haçı formunda olup sadece bu iki form altında değerlendirilmiştir.

7.2.1 Yunan haçı

Diyarbakır Arkeoloji Müzesindeki çalışma konusu olan 27 haçtan 8 tanesi Yunan haçı olarak değerlendirilmiştir.

Katalog No: 3, erken dönem örneklerden olan bu küçük boyutlu haç 3,6 cm boyunda ve 2,35 cm genişliğindedir. Eserin formu aşınmadan ötürü bozulmuştur. Özellikle sol kolun uç kısmı epey aşındığından daha ince görünmektedir. Kollar düz bir formda devam ederek oval bir şekilde bitirilmiştir.

Katalog No: 4, bu eserde kollar uçlarda iki yanda dışa çıkıntılı yarım daireli mantar biçimindedir. Eserin uzunluğu 4,7 cm genişliği 2,8 cm'dir.

Katalog No: 10, bu eserin uzunluğu 3,75 cm genişliği ise 2,7 cm'dir. Eserin yan kolları ve üst kolu üç topuzla bitirilmiş fakat alt kol düz bırakılıp topuz görülmemektedir.

Katalog No: 11, bu haçın uzunluğu 3,7 cm iken genişliği 2,7 cm'dir. Oval kesitli bu haçın kolları merkezden uçlara doğru hafifçe genişleyerek düz bitmektedir. Merkez kare kesitlidir.

Katalog No: 12 oval kesitli bir haçtır. Kollar merkezden uçlara genişleyerek konik bir biçimde sonlanır. Üst kolda bir asma halkası mevcuttur ve buna da spiral şeklinde olan bir ara bağlantı parçası geçirilmiştir. Uzunluğu 2,6 genişliği 1,4 cm'dir.

Katalog No: 13, oval kesitli bu haçın uzunluğu 2,9 genişliği ise 1,4 cm'dir. Kollar düz bir şekilde yapılmıştır. Korozyona uğramıştır ve sade bir yapıdadır.

Katalog No: 14, bu haçın uzunluğu 5,1 cm genişliği 3,1 cm'dir. Dikey kollar yatay kollardan biraz uzun olsa da uzunluklar birbirine yakındır ve hafif genişleyerek devam eder.

Katalog No: 15, uzunluğu 3,6 cm genişliği 2 cm olan bu haçın Kolları düz bir biçimde ilerleyip uçlarda boğumlu bitirilmiştir. Dikey kollarda ikişer yatay kollarda ise tek boğumlu yapılmıştır.

7.2.2 Latin haçı

Çalışma konusuna dahil olan haçlardan on ikisi pendentif haç, 2'si röliker haç ve 5'i de tören haçı olmak üzere toplamda 19 haç Latin haçı formunda değerlendirilmiştir.

Katalog No: 1, bu haç 3,2 cm uzunlukta ve 2,15 cm genişliğe sahiptir. Alt kol diğer kollardan uzun olduğu gibi daha geniştir. Kollar merkezden uçlara genişleyen bir formda yapılmış olup yatay kollarda iç bükey bir formda, alt kolda ise düz sonlandırılmıştır.

Katalog No: 2, bu ha 2,6 cm uzunluk ve 1,4 cm genişliğe sahiptir. Kollar merkezden uçlara doğru genişleyerek bitmektedir. Yatay kollar hafif i bükey olarak bitirilmiştir.

Katalog No: 5, eserin uzunluğu 11 cm, genişliği 8,1 cm'dir. Kollar merkezden uçlara doğru genişleyerek devam eder. Yatay kolların st kısmı daire ile sonlanmaktadır. Bu daire motifi st kolun sol tarafında da görülmektedir sağdaki ise kırılmıştır. Alt taraf ise düz bırakılmıştır.

Katalog No: 6, n yüzü hafif bombelidir. Uzunluğu 6 cm, genişliği 4,9 cm olan bu haçta kollar merkezden uçlara doğru genişleyerek i bükey şeklinde bitirilmiştir. st kolda bu daha az belirgin yapılarak uçlara sivri bir görünüm verilmiştir.

Katalog No: 7, Uzunluk 6 cm, genişlik ise 4,6 cm olan bu ha, kol bitimlerinde oval çıkıntılarla son bulmaktadır. Bu oval dairelerin arası i bükey bir form almıştır. Kollar merkezden uçlara doğru genişleyerek devam etmektedir.

Katalog No: 8, alt kolu kopmuştur. Kollar merkezden uçlara doğru genişleyerek düz sonlanmaktadır. Uzunluğu 9,4 cm ve genişliği 6,4 cm olan eserin merkezinde bir delik bulunmaktadır. Buraya yerleştirilen taş veya cam süsleme düşmüştür.

Katalog No: 9, bu haçın kolları merkezden uçlara doğru genişleyerek iki büyük daire sonlanmaktadır. Eserin uzunluğu 2,95 cm, genişliği ise 2,6 cm'dir.

Katalog No: 16, duvara veya bir yere asmak için kullanılan bu ha 8,1 cm uzunluğa sahipken eni 4 cm'dir. Kollar genişlemeden düz devam eder. st kolda asma aparatının geçtiği halkası mevcuttur.

Katalog No: 17, 7 cm uzunluk ve 3,5 cm genişliktedir. Alt kol diğer kollardan oldukça uzundur. Kollar merkezden uçlara doğru düz bir şekilde devam eder ve düz şekilde sonlanır. st kolda asma halkası mevcuttur.

Katalog No: 18, 12 cm uzunluğunda ve 6,5 cm genişliğindedir. Kollar düz devam eder. st kolun ucunda asma aparatı perçinle tutturulmuştur.

Katalog No: 19, 9,1 cm uzunluğu ve 4,7 cm genişliğindedir. Üst kolda üçgen şeklindeki asma aparatı perçinle tutturulmuştur. Plakaları oldukça iyi korunan bu örnekte kollar merkezden dışa düz devam ederek sonlanmaktadır.

Katalog No: 20, 12,1 cm uzunluğunda ve 6,3 cm genişliğindedir. Üst kolun üst tarafında üçgen şeklindeki asma aparatı yine perçinle tutturulmuştur. Kollar merkezden uçlara doğru düz devam edip düz sonlanmaktadır.

Katalog No: 21, bu röliker haç 10,4 cm uzunluğunda, 6,8 cm genişliğindedir. Röliker haç; röliklerin içine konarak boyuna asılan liturjik eserlerdir. Kollar merkezden dışa düz bir şekilde ilerlemekte ve düz sonlanmaktadır. Alt kol diğer üç koldan daha uzundur. Üst kolda iki parçanın birleşmesini sağlayan bir menteşe bulunmaktadır.

Katalog No: 22, bu röliker haç, 7,5 cm uzunluğunda 4,4 cm genişliğindedir. Aşırı korozyondan ötürü bazı kısımlar silinmiş ve net okunamamaktadır. Form olarak diğer haçtan farkı üst kolun yatay kollardan daha belirgin biçimde uzun olması ve kolların merkezden uçlara doğru hafifçe genişlemesidir.

Katalog No: 23, bu tören haçı 24,3 cm boyunda 17 cm genişliğindedir. Dikey kollar yatay kollardan uzundur. Kollar merkezden uçlara genişleyerek devam edip iki daire ile sonlanır.

Katalog No: 24, bu tören haçı 50,2 cm uzunluğu ve 27,5 cm genişliği ile oldukça büyük bir haç olup eserler içindeki en büyük boyutlu objedir. Haçın kolları merkezden uçlara doğru genişleyerek ikiyeşer çubuk şeklinde çıkıntı ile biter. Alt ucunda bir sopa veya asaya geçirmek için yapılmış bir sap bulunmaktadır.

Katalog No: 25, bu tören haçı 28,5 cm uzunluğunda ve 20,5 cm genişliğindedir. Kollar merkezden uçlara doğru genişleyerek köşe bitimlerinde iki daire ile biter. Alt kolun ucunda sapın takıldığı yapıştırma izi görülmektedir.

Katalog No: 26, bu haçın alt kolu kırık ve kayıptır. Eserin alt kolunun küçük bir kısmı mevcuttur. Uzunluğu bu kırık parça dahil 21,1 cm iken genişliği 24,3 cm'dir.

Eserin üst kol ve kırık parçanın toplamının nerdeyse yatay kolların genişliğinde olması dikey kolların yatay kollardan oldukça uzun olduğunun göstergesidir.

Katalog No: 27, bu eser 17,5 cm uzunluğunda ve 14,5 cm genişliğindedir. Alt kolun uç kısmında bir sap bulunmaktadır. Bu tören haçı diğer örneklerden kolların bitimindeki biçim özelliğiyle ayrılır. Kollar merkezden düz devam ederek üç palmet şeklindeki bir motif ile bitirilmiştir.

7.3 Malzeme ve Teknik

Erken Bizans döneminde gümüş ve altın kullanımı yaygınken orta Bizans döneminde ekonomik sebeplerden ötürü yerini daha uygun olan ve döküm tekniğine çok uygun olan bronz bırakmıştır (Acara Eser, 2020:85). Bu sebeple bronz eserler kalıba döküm tekniği ile yapılmış bir kerede hem eserin şekli hem de süslemesi hazırlanarak aynı kalıpla elde edilmiştir (Acara Eser, 2020:88).

7.3.1 Malzeme

Diyarbakır müzesindeki çalışmamıza konu olan eserlerin büyük çoğunluğu bronzdan üretilmiştir. Bunlardan on dokuz eser bronzdan, bir eser tamamen tunçtan, biri gümüş, biri demir, biri bakır, biri pirinç, 3 tanesi ise ahşap-sedef-tunç birleşiminden oluşmaktadır.

7.3.1.1 Bronz

Bizans döneminde en sık kullanılan malzeme bronzdur. Bronz; sağlam, ucuz, yaygın ve döküm tekniğine çok uygun olması nedeniyle eserlerin yapımında sıklıkla tercih edilmiştir. Anadolu’da ilk bronz atölyeleri MÖ 4000 başlarında ortaya çıkmıştır. Elâzığ, Malatya civarındaki kazılardan çok sayıda bronz eserin bulunmuş olması Doğu Anadolu’daki bronz üretimi ve kullanımının göstergesidir (Acara Eser, 2020:48-49). Artuklular zamanında Diyarbakır’da bronz eşya atölyelerinin varlığı da bilinmektedir (Belli, 1992).

Katalog No: 1, 3, 4, 5, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27 olan haçların tümü bronz malzemeden döküm tekniği ile yapılmıştır.

7.3.1.2 Bakır

Bakır, doğada hem doğal maden hem de cevher olarak bulunur. Sıcak ve soğukken dövülmez. Bakır kalayla birleştirilerek bronz elde edilir. Bizans dönemi

liturjik eserlerinde 10. yy.' dan itibaren sıklıkla kullanılmıştır. Bunun nedeni gümüş madenlerinin azalmasıdır (Acara Eser, 2020:51).

Katalog No: 2, bu eser bakırdan yapılmıştır.

7.3.1.3 Demir

Demir doğada hem maden hem de cevher olarak bulunur. Demir cevheri parlak ve metalik görünümü olan demir oksitleridir. İşlenebilmesi için bakır ve gümüş gibi arıtılması gerekmektedir. Sonrasında ısıtılıp çekiçleyerek elde edilir. Bizans dönemi liturjik eşyalarında az sayıdaki buhurdan ve haç örneklerinde kullanılmıştır (Acara Eser, 2020:52).

Katalog No: 16, demir malzemeden döküm tekniği ile içi boş olarak iç bükey biçimde yapılmıştır.

7.3.1.4 Gümüş

Gümüş doğal ve cevher olarak bulunur. Altın gibi yumuşaktır ve soğukken çekiçlenmektedir. Erken Bizans döneminde paten, kalıs, kaşık ve haç gibi eserlerde sıklıkla kullanılmıştır (Acara Eser, 2020:51).

Katalog No: 17, bu haç gümüşten döküm tekniği ile yapılmıştır.

7.3.1.5 Ahşap-Sedef-Tunç

Bizans dönemi haçlarda genellikle demir veya ahşap haçların üzeri bronz veya gümüş levhalarla kaplanmıştır. Bu yöntem daha ekonomik olduğu için tercih edilmiştir (Acara Eser, 2020:52). Ahşap, metal veya taş üzerine sedef levhaların kaplanması ve detaylı bir figürün bunun üzerine eklenmesiyle oluşturulmuştur ve bunlar çoğunlukla dini metin, sembol gibi öğelerle süslenmiştir. Ahşap genellikle haçın ana yapısında muhtemelen işlenmesi ve bulunması kolay olduğundan tercih edilmiştir. Sedef ise süslü ve zarif bir görünüm yaratmak ve haçın estetik yönünü güçlendirmek, dolayısıyla bu kutsal objelere saygıyı da arttırmak için kullanılmış olmalıdır.

Katalog No: 18, bu eser ahşap sedef ve tunçtan yapılmıştır. Haçın temeli ahşaptan yapılmıştır. Üzeri sedef levhalar ile kaplanmıştır. Çoğu düştür. Tunçtan kalıba döküm tekniği ile yapılan İsa heykeli bu sedef levhaların üzerine elleri ve

ayaklarından perçin ile monte edilmiştir. Üst koldaki asma aparatı yine perçinle tutturulmuştur.

Katalog No: 19, bu eser de yine ahşap-sedef-tunç birleşiminden oluşmaktadır. Ahşap bir temel üzerine sedef levha kaplamalar yapılmıştır. Bu kaplamaların tümü korunaklı şekilde günümüze ulaşmıştır. Bu plakalar üzerine el ayak kısmından perçinlenerek tutturulan İsa heykelciği de tunçtan yapılmıştır.

Katalog No: 20, son pendentif haçımız da yine diğer örneklerde olduğu gibi ahşap sedef ve tunçtan yapılmıştır. Ahşap temel üzerine sedef kaplama yapılmış olup İsa heykelinin yapımında da tunç kullanılmıştır. Bazı plakalar düşmüştür.

7.3.1.6 Pirinç

Pirinç altın gibi sarı renkli ve parlak bir madendir ve içinde çinko olan bir bakır alaşımıdır. İçindeki çinko oranı arttıkça rengi beyaza döner ve parlaklığını yitirir. Bronz gibi sağlam ve serttir. Tavlanarak işlenir (Erginsoy, 1978:13,14).

Katalog No: 6 numaralı pendentif haç pirinç alaşımından döküm tekniği ile üretilmiştir.

7.3.2 Teknik

Çalışmaya konu olan yirmi yedi eserin tümü döküm tekniği ile üretilmiştir. Bunlardan katalog 16, 17, 18, 19 ve 20 numaralı haçlarda aynı zamanda maden birleştirme tekniklerinden perçinleme yöntemi kullanılarak tunçtan yapılmış İsa figürleri haçın üzerine tutturulmuştur. Bu figürler de kalıba döküm tekniği ile yapılmıştır. Haçın genel kalıbı hazırlanırken bu süslemeler de belirlenerek bir kerede yapılmış olur.

7.4 Süsleme Teknikleri

Madeni eserlerde kullanılan birçok süsleme yöntemi bulunmaktadır. Bunlardan bazıları kazıma, çalma, kabartma, kalıpla kabartma, delik işi, kesme, değerli taş, mine veya cam takma, kaplama, yaldız ve kakmadır. Diyarbakır Arkeoloji müzesinde çalışma konusu olan eserlerde ise, kazıma, kalıpla kabartma, değerli taş /cam takma, kaplama ve kakma yöntemleri kullanılmıştır.

7.4.1 Kazıma Tekniği

Çalışma konusu eserlerden katalog numarası 2, 3, 5, 7, 8, 11, 22, 24 ve 27 olan eserlerde süsleme tekniği olarak kazıma kullanılmıştır. Bu eserlerden 27 numaralı olan katalog eserinde kazıma ile birlikte aynı zamanda kalıba döküm tekniği ile kabartma da kullanılmıştır. Katalog numarası 8 olan eser aynı zamanda renkli taş dolgu tekniğini kullanarak süslenmiştir fakat kazıma ile yapılan süsleme daha yoğunlukta olduğundan bu kategoride ele alınmıştır. Katalog numarası 24 olan tören haçının merkezinde de taş ya da cam dolgu kullanılmış fakat kazıma tekniği ağır bastığından bu kategoride değerlendirilmiştir.

Katalog No: 2, bu haçın yüzeyinde korozyondan ötürü bozulmalar görölmektedir. Buna rağmen üzerindeki kazıma tekniği ile yapılmış iç içe geçen daire motifi kolaylıkla seçilebilmektedir. Bu bezeme haçın merkezinde ve kolların orta kısmında sade ama dekoratif olarak yapılmıştır. İç içe geçmiş iki daire motifinin birçok örnekte karşımıza çıkması dönemine özgü geometrik süsleme tarzını yansıtmaktadır. Bu eserin birçok benzer örneği mevcuttur. Arka yüz düz bırakılmıştır. Eserin fiziksel özellikleri, süsleme tarzı ve üretim tekniği ayrıntılı bir değerlendirme sunarak, bilimsel analiz, tarihlendirme ve karşılaştırmalar için zemin oluşturmaktadır. Karşılaştırma örnekleri:

Adana müzesindeki 3206 envanter numaralı bronz ha, iç içe geçen dairesel bezemeleri ve merkezden uçlara doğru genişleyen formuyla bu örneğe olduğa yakındır.

Erzurum müzesinden 290 envanter numaralı bakır ha yine Latin formunda olup ortasında ve kollardaki halka bezeme ile buna benzerlik göstermektedir.

Aksaray müzesinden A2972/13.12.03 envanter numaralı ha yine form, bezeme ve biçim açısından neredeyse aynı özelliklere sahiptir.

Katalog No: 3, katalog 2 örneğine benzer bir süslemesi olan bu haçın yatay kollarından soldaki aşınmıştır. Dikey kollar yatay kollardan hem uzun hem daha geniştir. Bu eserde kollar oval bir şekilde sonlanmaktadır. Haçın merkezinde ve kolların bitimine doğru iç içe geçen iki daire motifi bulunmaktadır. Yüzeyde başka süsleme görölmez. Eserin arka tarafı düzdür. Karşılaştırma örnekleri:

Adana müzesinden 14791 envanter numaralı bronz haçın kolları oval değil düze yakın bitirilmiş olsa da form ve bezeme açısından oldukça benzerdir. Merkezde ve kollarda kazıma yöntemiyle yapılmış iç içe geçen iki dairesel motif, eserlerin ortak yönleridir.

Niğde müzesi 2014-4 envanter numaralı bronz Latin haçı alt kolda düz yatay kollarda hafif iç bükey sonlanmaktadır. Merkezde ve haçın kollarında kazıma tekniği ile yapılan iç içe geçen iki daire motifi benzer özelliklerdendir. Korozyona uğramıştır.

Katalog No: 5, Latin haçı formundaki bu eserde kollar merkezde uçlara doğru genişlemektedir. Yatay kollar üst köşe bitimlerinde iki daire ile sonlanmaktadır. Üst kolun sağ köşesi kırık durumdadır. Sol köşe ise daire sonlanır. Yatay kollardan soldakinin köşesi kırıktır. Yatay sağ alt köşede ve alt kolun köşe bitimlerinde ise bu daireler görülmez. Bu daire süslemeleri üst kolda ve yatay kolların sadece üst tarafında simetrik bir şekilde uygulanarak vurgu üst tarafa yapılmıştır. Bu haç bezeme bakımından oldukça zengindir. Eser korozyona uğramasına rağmen dekoratif görüntü göze çarpmaktadır. Eserdeki bütün süslemeler kazıma tekniği ile verilmiştir. Haçın dış konturları şerit şeklinde yiv çizgilerle belirginleştirilmiştir. Merkezinde bezeme görülmez. Motifler dört kolda simetrik olacak şekilde kolların bitimine doğru yapılmıştır. Geometrik şekiller, noktasal bezekler ve paralel çizgiler kullanılmıştır. Kol bitimlerinde kral tacına benzer bir motif paralel çizgilerle verilmiş içi de noktasal bezeklerle doldurulmuştur. Tacın sivri olan üst kısmı da üç yaprak şeklinde bir motifle tamamlanmıştır. Yine tacın alt kısımlarının kenarında yanı kolların köşe bitimlerinde paralel çizgiler kullanılarak desen oluşturulmuştur. Haçın arka yüzeyi düz bırakılmıştır. Asma kulpu kırık durumdadır. Karşılaştırma örnekleri:

Ereğli müzesinde 580 envanter numaralı bronz haç, bu eser bezeme yönünden ortak özellikler göstermese de form açısından neredeyse aynıdır. Latin haçı formundaki bu haçta da kollar merkezden dışa doğru genişleyerek köşelerde daire motifi ile bitmektedir.

Adana müzesinden 146-46 envanter numaralı bronz haç, Latin formunda olup kollar merkezden dışa doğru genişleyerek iki daire ile bitmektedir. Kollar iç bükey değil düz bir şekilde sonlanmaktadır. Ayrıca kazıma tekniği ile Meryem figürü ve

birçok çizgisel bezek yapılmıştır. Bir diğer benzerlik ise haç kollarının köşelerindeki üç sıra paralel çizgi bezemesidir.

Muğla Fethiye Arkeoloji müzesi 4359 envanter numaralı bronz örnek yine Latin haçı formunda kolların merkezden dışa genişlediği ve köşelerde iki daire ile bittiği formu ile söz konusu eser ile benzer özellikler taşımaktadır.

Katalog No: 7, Latin haçı formundaki bu eser sade bir yapıdadır. Merkezden uçlara doğru genişleyen kollar köşelerde oval dairelerle son bulur. Bunların arasındaki kısım içbükeydir. Üst kolu kırık olan haçın sağ kolundaki daire de kırıktır. Dikey kolların sonuna doğru ikişer daire şeklinde bezeme yer almaktadır. Yatay kollarda ise tek daire bulunmaktadır. Bu kazıma dairesel bezekler derin görünüp yuvaya ya da yapıştırma izine benzese de yoğun korozyondan dolayı net anlaşılamamaktadır. Yüzeyde başka bezeme görülmez arka yüzey düz bırakılmıştır. Karşılaştırma örnekleri:

Adana müzesinde 18371 envanter numaralı bronz haç merkezden dışa doğru genişleyerek kol bitimlerinde damla motifi ile bitmesi bakımından benzerlik taşır. Ayrıca haçın yüzeyinde kazıma tekniği ile yapılmış dairesel bezemeler de yer almaktadır. Fakat farklı olarak merkezde renkli taş yapıştırma ile süslenmiştir.

Aksaray müzesinden A2977/14.1.03 envanter numaralı bronz haç örneği de yine kolların bitimindeki dairesel motif ve haç yüzeyindeki dairesel bezekler bakımından benzerlik göstermektedir.

Katalog No: 8, kolların merkezden uçlara doğru genişleyerek devam edip düz bir şekilde biten bu Latin haçının bir kolu kırık ve tamamen kopmuştur. Haçın merkezinde bir delik bulunmaktadır. Değerli bir taş ve cam ile süsleme yapılmıştır fakat bu taş günümüzde mevcut değildir. Bu deliğin etrafındaki daire motifi ve iç kısımda daireyi saran çizgisel bezeme dikkati çeker. Hem taş süslemenin etrafı hem de kollarda kazıma tekniği ile desenler yapıldığı görülmektedir. Kollarda çift çizgilerle üçgen şeklinde motifler oluşturulmuştur. Bu süslemelerin sivri olan uçları üç yaprak veya damlaya benzer bir bezekle bitirilmiştir. Üçgenlerin haçın merkezi ile birleşim yerinde paralel çizgisel bezeme yapılmıştır. Haça karşıdan bakıldığında tüm bu desenler dekoratif olarak bir yıldız motifini oluşturmaktadır. Bu bakımdan estetik ön

planda tutulmuştur. Kazıma tekniğiyle işlenmiş bezemeler, dönemin ince işçilik geleneğini yansıtır. Özellikle üçgen ve üç yapraklı motiflerin yıldız formunda bir düzen oluşturarak bütünleşmesi, dönemin süsleme anlayışında geometrik ve bitkisel motiflerin uyumlu kullanımını yansıtmaktadır. Karşılaştırma örnekleri:

Amasya müzesi A-75-23-9 envanter numaralı bronz haç aslında form açısından benzer olmayıp tarihlendirme açısından da çağdaş değildir fakat bu haçın her bir kolunda üçgen motifi ile oluşturulmuş yıldız motifi bu haçla benzer özellik taşımakta olup kazıma yöntemi ile yapılmıştır. Yıldız motifinin içi de yatay kazıma çizgilerle doldurulmuştur. Ortasında delik vardır. Taş ya da cam süslemesi kayıptır.

Aksaray müzesi A3594/5.2.06 envanter numaralı bronz haç Latin formunda olup kollar merkezden uçlara doğru genişleyerek düz sonlanmaktadır. Haçta kazıma tekniği ile çizgisel bezemeler yapılmıştır. Haçın merkezinde X işareti ve kollarda iki sıra çizgi bezeme bulunmaktadır.

Adana müzesi 14272 numaralı envanter bronz haç ta yine Latin formda olup kollar merkezden uçlara doğru genişleyerek devam etmekte ve düz sonlanmaktadır. Merkezinde bir delik bulunur. Kazıma tekniği ile geometrik bezemeler görülmektedir.

Katalog No: 11, oval kesitli bu Yunan haçının kolları merkezden dışa doğru genişleyerek devam etmekte ve konik bir biçimde sonlanmaktadır. Haçın merkezi kare kesitlidir. Haçın bu oval formu, merkezinin kare kesitli oluşu kalıba döküm tekniği ile verilmiştir. Haçın merkezindeki kare kesitte ise kazıma tekniği kullanılarak X bezemesi yapılmıştır. Arka yüzde de aynı bezeme bulunmaktadır. Yüzeyde başka bezeme bulunmayan sade tasarımlı bir haçtır. Kazıma tekniğiyle yapılan X işareti hem estetik bir öge hem de sembolik bir anlam taşımaktadır. Bu tür sade haçlar, dini ritüellerde veya kişisel kullanımlarda genellikle işlevsel bir amaçla üretilmiştir. Karşılaştırma örnekleri:

Kayseri müzesi 2012/704 envanter numaralı bu haç örneğimizle çok benzer olup döküm tekniğinde yapılmış bir Latin haçıdır. Merkezi kare kesitlidir ve kazıma tekniği ile yapılmış X bezemesi bulunmaktadır. Kollar merkezden dışa konik şekilde genişleyerek düz bitmektedir.

Adana müzesi 19545 envanter numaralı örnek yine oldukça benzerdir. Yunan haçı formunda oval kesitli bu haçın merkezi de kare kesitli olup üzerinde kazıma tekniği ile X bezemesi yapılmıştır.

Niğde müzesi 2014-7 envanter numaralı bu örnek de döküm tekniğinde yapılmış Latin haçı formundadır ve örneğimizle de neredeyse aynıdır. Kollar merkezden dışa hafif genişleyerek yuvarlak forma devam ederek düz biter. Kare olan merkezinde kazıma tekniği ile X bezemesi görülür. Her iki yüzde bu mevcuttur.

British müzesi 1902,0529.26 envanter numaralı örnek de benzer özellikler gösterirken bazı farklılıklar da bulunmaktadır. Oval kesitli bu haçın merkezi kare değil yuvarlak tasarımlıdır. Disk şeklinde olan bu bölümde küçük bir haç betimi bulunmaktadır.

Katalog No: 22, iki parçanın birleşmesini sağlayan menteşe mekanizması bulunmaktadır. Asma kulpu bulunmamaktadır. Yüzeyde kazıma tekniği ile yapılmış figür simetrik bir düzende her iki yüzde verilmiştir. Fakat aşırı korozyondan ötürü bazı yerlerde betimler net seçilemez durumdadır. Buna rağmen ikiz betim olduğu görünen yerlerden anlaşılabilmektedir. Bu betim tahtta oturur vaziyette kollarını açmış bir figürdür. Rölikerlerin genel kompozisyonlarından yola çıkarak ve figürün başında hale olmasından ötürü bunun orans duruştaki Meryem, İsa veya bir aziz olduğunu söylemek mümkündür. Figürlerdeki elbise detayları paralel çizgisel bezeme ile verilmiştir. Noktasal bezemeler kullanılmıştır. Yatay kolların bitiminde birer küçük haça benzer bir motif çizilmiştir. Üst tarafındaki yan kısımlarda ise tam okunaklı olmayan yunanca harfler bulunmaktadır. Bu bir yazıt veya monogram olabilir. Özellikle Bizans ve erken Hristiyanlık döneminde dua metni, imparator isimleri veya kutsal kişilere ait isimler sık kullanılan betimler arasındadır. Burada seçilebilen harfler soldan sağa doğru HTATOMΓKOHOP şeklindedir. Bazı yerler korozyondan dolayı silik ve tamamen aşınmış olduğundan okunamaz durumdadır bu sebeple anlamlı bir bütünlük oluşturmamakta ve çözümleme için yetersiz kalmaktadır. Bu harfler dikkate alındığında röliker haçlarda sıkça karşımıza çıkan MPOV (tanrı anası) (Ünlüler, 2019:125). ΧΡΙΣΤΟΣ (Christos, mesih) veya ΚΥΡΙΟΣ (kyrios,rab) yazılarından bazı harflere benzemekle birlikte bunlar elimizdeki verilerle tahminden öteye geçmemektedir. Karşılaştırma örnekleri:

Aksaray müzesindeki 12.05.02 envanter numaralı röliker haçta menteşe parçaları görülmektedir. Eserde kazıma tekniği ile yapılmış Meryem ve çocuk İsa tasviri bulunmaktadır. Meryem'in başının üstünde MPOV (Meter Theou) yani tanrı anası monogramı bulunmaktadır.

Kırşehir Müzesinde 303 envanter numaralı bu röliker haç örneğimizdeki gibi iki parçadır. Yine örnek haçımızdaki gibi kazıma ile her iki yüze figürler yapılmış fakat burada her iki yüzde farklı figürler çizilmiştir. Burada da ayrıntılar geometrik çizgisel bezemelerle verilmiştir.

Aksaray müzesi 2.1.95. envanter numaralı haçta da yine kazıma tekniği ile Meryem figürü ayakta uzun elbisesi ile ve başında halesi ile betimlenmiştir. Başının üstünde yine rölikerlerin belirleyici kalıplarından olan MPOV monogramı bulunmaktadır.

Adana müzesi 2239 envanter numaralı bu Latin röliker haç da diğer örneklerle benzerdir. Merkezde orans duruşta bir figür kazıma yöntemiyle yapılmış ve yatay kolların kenarında bir ağaç motifi bulunur. Ayrıca başının üzerinde bir yazıt bulunmaktadır.

Kanada Royal Ontanario müzesi 962.171.1 envanter numaralı röliker haç bronzdan yapılmıştır. Genel röliker kompozisyonu burada da görülmektedir.

Katalog No: 24, çalışmamıza konu olan 27 eser içinde 50 cm uzunluğuyla oldukça büyük boyutlu, görkemli olan bu haç törenler için tasarlanmıştır. Alt kolunun uç kısmında bir asaya monte etmek veya geçirmek amacıyla yapılmış uzunca delikli bir sap bulunmaktadır. Kollar merkezden uçlara doğru genişleyip uçlarda çubuk şeklinde iki çıkıntıyla bitmektedir. Bunların arası yatay kollarda iç bükeyken üst kolda bu iki çıkıntının arasında bir daire içinde yer alan Malta haçı betimli bir detay bulunmaktadır. Haçın merkezinde yuvarlak bir yuva bulunmaktadır. Burada büyük olasılıkla değerli bir taş, metal veya cam süsleme olduğu anlaşılmaktadır. Bu taş süsleme eserin her arka yüzünde de tercih edilmiştir. Süsleme detaylarından biri de yatay kolların alt kısmında süs takmak veya asmak için kullanılan deliklerdir. Tören haçlarında tercih edilen bir süsleme ögesidir. Tüm bunların yanında bu tören haçının en dikkat çekici yönü kazıma ile yapılan yazıtlardır. Eserin tüm yüzeyi, arka ve ön olmak üzere tüm kollarda ayrı ayrı yunanca yazıtlar olmasıdır. Eser, bu yazılı

bölmeleri ve süsleme unsurlarıyla daha fazla dikkat çekmektedir. Bu yazıtlar okutulamamıştır. Özellikle Malta haçına benzeyen küçük motif ve Yunanca yazılar, haçın dini ve törensel bir anlam taşıdığına işaret etmektedir. Yazıların ve motiflerin sembolik bir anlamı olduğu düşünülebilir. Aşırı korozyon ve taş eksikliği nedeniyle bazı detayları zarar görmüş olsa da haçın dini ve sanatsal değeri yüksektir. Karşılaştırma örnekleri:

Kütahya müzesi 352 envanter numaralı Latin haçı döküm yöntemiyle yapılmıştır. 50 cm boyutundadır. Kollar merkezden uçlara doğru genişleyerek uçlarda iki daire ile bitmektedir. Kazıma yöntemiyle ile tüm kollarda yazı yazılmıştır fakat çözülememiştir. Alt kolda sapın yapıştırıldığı bir iz görülmektedir.

Kırşehir müzesi 2014-110(A) envanter numaralı haç örneği yine 56,5 cm uzunluğuyla oldukça büyük boyutludur. Kollar merkezden uçlara genişleyerek hafif iç bükey sonlanır. Yatay kolların altında süs asmak için kullanılan delikler bulunmaktadır. Haçın tüm yüzeyinde yunanca yazılar bulunmaktadır.

Phela Hazinesi, Washington D.C. Dumberton Oaks Koleksiyonu bu örnek çalışma konusu eserle oldukça benzer olup kollar uçlarda çubuk şeklinde iki çıkıntı ile bitmektedir. Eserin tüm yüzeyinde kollarında yunanca yazılar mevcuttur. Alt kolunda da bir sap mevcuttur.

Oxford Ashmolean müzesinden AN1980.3 envanter numaralı tören haçı bakırdan yapılmıştır. 38 cm uzunluğundadır. Merkezinde taş veya renkli cam süsleme koymak için bir yuva bulunmaktadır. Kollar merkezden uçlara doğru genişleyerek devam eder fakat iki çubuk şeklinde değil de daire şeklinde sonlanmaktadır. Alt kolunda yine uzun bir sap bulunmaktadır. Bu haçın da yüzeyinde yunanca yazılar bulunmaktadır.

Katalog No: 27, Latin haçı formunda olan bu haçın alt kolu oldukça uzundur ve altta bir sap bulunmaktadır. Bir yere monte etmek için ya da çubuğa takmak için düzenlenmiş bu sap bu hacın tören haçı olduğunu gösterir. Çünkü tören haçları genelde bir çubuğa takılarak kullanıldığından alt uçta buna uygun bir sap bulunur. Haçın merkezi kare kesitli yapılmıştır. Kollar merkezden uçlara doğru düz bir şekilde devam ederek üç yaprak veya palmet dediğimiz motifle bitmektedir. Palmetlerin her bir yaprağı oval bir formda tasarlanmış ve yumuşak bir geçiş sağlanmıştır. Haçın en

önemli süsleme ögesi olan bu palmet motifi ve haçın merkezindeki kare kesit kalıba döküm tekniği ile yapılmıştır. Bu haç, bezeme açısından çok sade olmasına rağmen çok farklı bir görünüme sahip haç uçlarının palmet motifi ile bittiği nadir örneklerdendir. Oldukça estetik ve zarif bir görüntü oluşturmuş tasarımı işlevselliğinin yanında estetiği de ön planda tutmuştur. Eser oldukça iyi korumuş olup kalkerli bir yapı görülmez. Eserde süsleme tekniği olarak kullanılan bir başka yöntem ise kazıma tekniğidir. Merkezdeki kare kesit kazıma çizgilerle simetrik olarak bölünmüş ve ortaya rüzgârgülünü veya dört yapraklı yonca motifini andıran bir betim çıkmıştır. Eserin her iki yüzü tamamen aynıdır. Yüzeyinde başka motif görülmez. Palmet motiflerinin tercih edilmesi, klasik süsleme üslubunun bir örneği olarak değerlendirilebilir. Merkezdeki kare formunda yer alan simetrik bezemeler, geometrik düzeni ve estetiği vurgulamakta, dönemin sanatında önemli olan uyum ve denge anlayışını yansıtmaktadır. Benzer örnekler;

Adana müzesi 12721 envanter numaralı bu takdis haçı form olarak farklı olmasına karşın haçın kollarının genişleyerek devam edip uçlarda üç yapraklı palmet motifi ile bitirilmesi eserimizle ortak yönüdür. Palmet motifinin kullanıldığı bir örnektir.

Oxford Ashmolean müzesinde AN1980.4 envanter numaralı bakır haç yine bir takdis haçıdır. Fakat bunda da haçın kolları uçlarda ikiye ayrılıp birer palmet motifi ile son bulmuştur.

7.4.2 Kabartma

Çalışma konusu olan eserlerden katalog numarası 4, 6, 9, 10, 15, 16 ve 21 olan eserlerde kabartma tekniği kullanılmıştır. Bunlardan 6 ve 21 numaralı eserin bazı detaylarında kazıma da kullanılmıştır fakat genel görüntü ve estetik görünüm değerlendirildiğinde kabartma tekniği ağır bastığından bu grupta değerlendirilmiştir.

Katalog No: 4, bu Yunan haçının kolları, yanlarda ikişer küçük topuzla vurgulanmış dışa taşkın daire ile bitirilmiştir. Bu topuz süslemeler ve eserin bombeli görünümü kalıba döküm kabartma tekniği ile yapılmıştır. Kolların bitimi bu şekilde mantarı andırmaktadır. Kollardan uçlara doğru haçın yüzeyinin çizgisel bir yiv ile süslendiği seçilmektedir. Merkezi ise ufak bir kabara ile vurgulanmıştır. Eser

korozyona uğramakla beraber başka bir betim görülmez. Arka yüzeyi düz bırakılmıştır. Karşılaştırma örnekleri:

Ereğli müzesinden 2160 envanter numaralı haçın kolları uçlarda yarım daire ve yan taraflarında ikişer küçük topuzla vurgulanmış merkezinde de küçük bir kabara bulunmaktadır. Ayrıca Yunan haçı formunda olup çizgisel bezeme görülmektedir.

Kayseri müzesinden 2012/705 envanter numaralı bronz haç yine form ve bezeme açısından benzer özellikler taşır. Kolların yarım daire kabartmalı ve köşelerinde küçük yassı topuzla bitmesi, haçın merkezinin küçük bir kabara ile vurgulanması ve haçın yüzeyinin çizgisel yivlerle süslenmesi ortak özelliklerdendir.

Adana müzesindeki 2126 envanter numaralı haç bu örneklerle oldukça benzerdir. Yunan haçı formundaki haçın kolları yarım daire ve bunun her iki yanında küçük topuzla bitirilmiştir.

British müzesinde AF.357 envanter numaralı gümüş haç da güzel bir örnek oluşturmaktadır. Kolların bitiminde her iki yanında küçük çıkıntısı olan mantar biçimli topuz bulunmaktadır. Bu eser de Yunan haçı formunda olup üzerinde bir yazıt bulunmaktadır.

Katalog No: 6, Latin formunda olan bu haçın ön yüzü hafif bombeli yapılmıştır. Farklı bir örnek olup üst kolda gülümseyen bir insan yüzü mask şeklinde tasvir edilmiştir. Gözler çizgi formda kazıma ile belirtilmiştir. Üst kolun bitimleri de sivri kulak veya bir taç şeklinde tasarlanmıştır. Haçın diğer kolları iç bükey olarak kırlangıç kuyruğuna benzer şekilde bitirilmiştir. Korozyondan ötürü tam net olmasa da mask tasviri ve yatay kollardaki el tasvirinden bunların insan betimi olabileceği düşüncesi ağır basmaktadır. Üst kolun mask olarak betimlendiği düşünülürse esrin alt ucunun da insan formuna benzetilmeye çalışılmasından ötürü da ayak olabileceği düşünülebilir. Bu insan betimi kabartma el ayak ve göz detayı ise kazıma ile verilmiştir. Karşılaştırma örnekleri:

Louvre müzesindeki AC114 envanter numaralı bronz haç en yakın örneğidir. Üst koldaki mask tasviri ile üst kolun köşe bitimlerindeki kulağa benzer sivri görüntü nerdeyse aynı denebilecek şekilde tasvir edilmiştir. Yatay kollarda da kollarını açmış figür alt uçta yine ayak tasviri ile sonlandırılmıştır. Sadece haçın kollarının düz bitirilmesi bakımından ayrılır.

British müzesi 1929,0713.5 envanter numaralı demir haç örneği ise bezeme açısından benzerlik göstermese de kolların kırlangıç kuyruğu veya balık kuyruğu gibi bitirilmesi bakımından benzerlik gösteren yapıdadır.

Katalog No: 9, Latin haçı formundaki bu eserin kolları merkezden uçlara doğru genişleyerek iki büyük daire ile sonlanmaktadır. Eser, kabartma detayları ve geometrik formuyla öne çıkmakta olup, sade fakat etkileyici bir süsleme tarzını temsil etmektedir. Korozyon izleri, eserin tarihsel sürecini ortaya koyarken, teknik açıdan başarılı bir döküm işçiliği ile üretildiği anlaşılmaktadır. Eserin yüzeyinde görülen kabartma çerçeveleme tekniği, haçın tasarımına bir dinamizm katmakta ve dikkat çekici bir estetik sunmaktadır. Dış kenarlardan başlayan ve tüm yüzeyi kapsayarak devam eden sekiz daire motifi, bu tür eserlerde sıklıkla karşılaşılan geometrik bir düzenlemedir. Düz biten üst kolda kırık bir asma halkası izi vardır. Karşılaştırma örnekleri:

Adana Müzesi 11458 envanter numaralı bronz haçta kollar merkezden uçlara doğru genişleyip iki belirgin daire ile bitmektedir. Bunda da haçın yüzeyi kabartma tekniği ile süslenmiştir.

Nevşehir müzesi 3950 envanter numaralı haç örneğinde döküm tekniğiyle yapılan haçın kolları merkezden dışa doğru genişleyip iki daireyle bitmektedir, haçın dış kenarları kabartma tekniğinde çevrelenmiştir.

Kırklareli müzesi 2019/2 envanter numaralı bronz haç örneğinde de diğer örneklerdeki gibi kollar uç kısımlarda sekiz daire ile bitirilmiş ve yüzeyi kabartma ile çevrelenmiştir.

British müzesinde 1880,0501.8 envanter numaralı kolye haç form açısından tamamen farklı olsa da haçın ön yüzündeki süsleme tekniği olarak kabartma motifi kullanılması teknik işçiliğin benzerliğini ortaya koymaktadır.

Katalog No: 10, bu eser, haç tasarımında detaylı ve estetik bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Özellikle topuz motifleri ve çizgisel kabartma bezemeler hem estetik hem de işlevsel bir bütünlük sunmaktadır. Korozyona uğrayan haçın uçlarındaki topuz detayları, tasarımın karakteristik bir özelliği olarak öne çıkmaktadır. Merkez bir kabara

ile vurgulanmıştır ve kollara doğru uzanan çizgisel kabartmalar, geometrik bir düzen sunmaktadır. Karşılaştırma örnekleri:

Adana müzesi 10011 envanter numaralı haçın merkezinde bir, üst kolda iki, diğer üç kolda ise üç topuz bulunmaktadır. Merkezden kollara doğru yine yiv şeklinde çizgisel kabartma bulunmaktadır.

Adana müzesinden 12509 envanter numaralı bu haç üst kolda iki, diğer kollarda üçer kabarık topuzla bitirilmiştir. Kabartma tekniği kullanılmıştır.

Kayseri müzesinde 73/430 envanter numaralı haç bütün kolların ikişer topuzla bittiği örneklerden biridir. Haç merkezi kabara ile süslenmiş haçın yüzeyi de yine çizgisel kabartma ile belirtilmiştir.

Katalog No: 15, Yunan haçı formundaki bu haç, sade formu ve boğum detaylarıyla öne çıkmaktadır. Dairesel kesitli kollar ve boğumlu uçlar, eserin hem işlevsel hem de dekoratif yönünü ortaya koymaktadır. Kollar merkezden uçlara silindirik bir biçimde inip bitime yakın yatay kollarda bir boğum, dikey kollarda ise ikişer boğumla süslenmiş ve yuvarlak formda sonlandırılmıştır. Boğumlar kalıpla döküm tekniği ile verilmiştir. Karşılaştırma örnekleri:

Malatya arkeoloji müzesi 2013/17 envanter numaralı haç döküm tekniğinde yapılmış ve dairese kesitlidir. Bu örneğe oldukça yakın olan haçta kollar silindirik olup yatay kollarda bir, dikey kollarda ise iki boğumla bitirilmiştir.

Aksaray müzesi A3743/24.5.07 envanter numaralı haçında kolları silindiriktir ve uçlarda iki boğumlu yapılmıştır.

Kırklareli müzesi 2013/146 envanter numaralı dairese kesitli bu haçın kolları uçlarda iki boğumlu ve yuvarlak şekilde bitirilmiştir.

Katalog No: 16, bu eser döküm yöntemiyle iç bükey olarak elde edilmiştir. Haçın üzerinde kalıba döküm yöntemi ile yapıp sonradan perçinle tutturulmuş çarmıha gerili İsa figürü oldukça detaylı işlenmiştir. Başı sola eğik ve başında hale ile verilmiştir. Ellerin ortasından perçinlenmesi aslında çiviye sembolize ederek gerçekte İsa'nın çektiği eziyeti ve çarmıha gerilmesini ifade etmektedir. Göğüs kemiklerinin belirgin verilmesi, zayıflığı ve yüzündeki ifade çektiği eziyeti ve acıyı göstermektedir. Başının üzerinde de bir perçin izi bulunmaktadır. Bu ve benzeri

örneklerde İsa'nın başının üstünde yer alan güneş ve ay sembolü bu kompozisyonun vazgeçilmez öğelerindendir. Güneş ve ay İsa'nın gece ve gündüz üzerindeki hakimiyetini temsil etmektedir (Benson, 1934:174). İsa belinde bir peştamal ile verilmiştir. Ayakları bir kaide üstünde üst üste verilmiştir. Haçın alt kısmında X işaretine benzeyen çapraz kemikler üstünde bir kafatası ölümün üzerindeki zaferini simgelemektedir (Benson, 1934:196). Hristiyan sanatında ölümün geçici olduğu ve dirilişi temsil ettiği manasına gelmektedir. Bu tür haçlar Hristiyanlık sembolizminin karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır. Üst koldaki asma aparatı duvara ya da benzeri bir eşyaya asılarak kullanıldığını göstermektedir. Karşılaştırma örneği:

Miami üniversitesindeki 1204 envanter numaralı örnek teknik, süsleme ve yapım açısından oldukça benzer yapıdadır. Güneş ve ay sembolü burada karşımıza çıkar. Bu eserde haçın açıklaması olarak dört kolunun güneşin dört özelliği ile bağdaştırıldığı söylenmektedir. Doğum yaşam ölüm ve yenilenme. İsa'nın da tüm bunlarla özdeşleştiği düşünülürse bu simgelerin niçin bu haçların vazgeçilmez bir parçası olduğu anlaşılmaktadır. Bu bakımdan yapım tekniği ve işçilik, eserlerin ikonografik, dini, tarihi ve sanatsal özelliklerini detaylı bir şekilde yansıtmaktadır.

Katalog No: 21, iki parçadan oluşmaktadır. Üst tarafta menteşe kısmı büyük bir asma halkası ile tamamlanmıştır. Süsleme ögesi de röliker haçların belirleyici ve ayırıcı özelliklerinden olan kendine has kompozisyonlarındandır.

Eserin ön yüzü: Röliker haçlarla karakterize olan çarpmıha gerilmiş bir İsa figürü bulunmaktadır. İsa kolları yana açılmış şekilde ayakları ise bir kaide üzerinde üst üste gelecek biçimde betimlenmiştir. Parmak detayları belirgin verilmiştir. İsa'nın üzerindeki giysi paralel çizgilerle detaylandırılmıştır. Bu detay için kazıma tekniği kullanılmıştır. Korozyondan ötürü yüz detayları net anlaşılmamaktadır. İsa'nın başının üzerinde kazıma ile işlenmiş bir X betimi bulunmaktadır. Bu betimin üzerinde de iki yıldız motifi bulunmaktadır. Bu yıldız beş köşelidir ve Tanrının oğlu İsa'nın doğumunu sembolize eden Beytullahim yıldızını temsil eder (Benson, 1934:196). Yatay kolların altında Yunan harfleri ile yazılmış bir yazıt bulunmaktadır.

Arka yüz: Tahtta oturan Meryem kucağında çocuk İsa ile betimlenmiştir. Meryem başında hale ile betimlenmiştir. Hale, İsa ve Meryem betimlerinin vazgeçilmez bir unsurudur. Bu hem onların kutsallığını sembolize etmektedir hem de

statü veya önem derecesini belirtirken onları diğer insanlardan ayırıcı bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Hale betiminin sadece belli kişilere yapılması veya bir zümreye ait olması üstünlük göstergesi de sayılabilir (Benson, 1934:174). Meryem'in oturur vaziyeti tahttan sarkıttığı bacak detayından anlaşılmaktadır. Meryem'in sağında ve solunda yine yunanca harfler yer almaktadır. Haçın dört kolunda Meryem'in etrafında incilin dört yazarı madalyon şeklinde büst olarak verilmiştir. Tüm bu detaylar için kabartma ve kazıma yöntemi kullanılmıştır. Röliker haçlardaki bu zengin tasarım ve ikonografi eserin dini boyuttaki önemini gözler önüne sermektedir.

Ereğli müzesi 14.1.1973-1422 envanter numaralı röliker haç gerek boyut gerek teknik ve bezeme açısından neredeyse örneğimizle aynıdır. Bu örnekte de ön yüzde çarmıha gerili İsa kollarının altında aynı yunanca yazı ile betimlenmiştir. Yine arka yüzde kucağında çocuk İsa ile Meryem verilmiş haçın dört kolunda da madalyon içinde incilin dört yazarı betimlenmiştir.

Aksaray müzesinden 9.1.09 envanter numaralı döküm tekniğinde yapılan bu röliker haçın iki yüzü kabartma ile süslenmiştir. Bir yüzde çarmıhtaki İsa başının üstünde ay ve güneş sembolü arka yüzde ise bu eserden farklı olarak orans pozisyonunda Meryem figürü incilin dört yazarı ile beraber betimlenmiştir. Yine aynı şekilde yunanca yazılar bulunmaktadır.

Bursa müzesindeki 2017/73 envanter numaralı bir diğer örnek röliker haç gerek kompozisyon gerek teknik açıdan yine aynı benzerliği gösteren örneklerden biridir.

Oxford Ashmolean müzesi AN1980.8 envanter numaralı röliker haç bakırdan yapılmış bir röliker haçtır. Burada da yine ön yüzde çarmıha gerilmiş İsa figürü kabartma tekniğinde verilmiştir.

British müzesinden 1981,0202.1 envanter numaralı röliker haç yine benzer özellikler taşıyarak ön yüzde çarmıha gerilmiş İsa kolları yanda kollarının altında ise 'işte annen işte oğlun' şeklindeki yazıtlar ve arka yüzünde Meryem figürü ile betimlenmiştir.

British müzesinden 1985,0305.1 envanter numaralı örnekte aynı kompozisyonu görmekteyiz. Ön yüzde çarmıha gerilmiş İsa, başının üstünde güneş ve ay sembolü ile arka yüzde Meryem ana ve Aziz Yuhanna figürü verilmiştir. Ön yüzde İsa'nın kolları altındaki yazıt da aynıdır. Tüm bunlar göz önüne alındığında röliker haçların bu kompozisyonla karakterize olduğunu söylemek mümkündür. 9-12.

yy.'larda kullanımı yaygın olan rölikerlerde bu betimin kalıplaşması aynı zamanda dönemin sanat anlayışını ve dini inancını da sembolize etmektedir.

7.4.3 Kalıba Döküm

Katalog No: 23, bu tören haçında kollar merkezlerden uçlara doğru genişleyerek devam edip uçlarda iki daire ile bitmektedir. Bu iki dairenin arası tamamen düzdür. Dairelerde yatay kolların sol altındaki ve sağ üstündeki daire kırıktır. Eserin yüzeyinde herhangi bir bezeme veya figür yoktur. Ön ve arka yüzü aynıdır. Eserin merkezi kare kesitli tasarlanmış, haçın kolları arasında kalan kısımlar da sivri bir üçgen çıkıntı oluşturmuştur. Eserin uçlarındaki daireler ve bu kare kesitin oluşturduğu estetik görünüm haçın tek süsleme detaylarıdır. Sivri, üçgen çıkıntılar tasarıma estetik bir özellik kazandırmıştır. Alt kolunda asa veya sopaya geçirmek için kullanılan sapın kırıldığı görülmektedir. Bu eserde süsleme tekniklerinden sadece kalıba döküm tekniği tercih edilmiştir. Karşılaştırma örnekleri:

Uşak müzesi 7.36.71 envanter numaralı tören haçındaki kollar merkezden dışa doğru genişleyerek ikişer daire ile sonlanmaktadır. Merkezi kare şeklinde yapılmış olup kolların arası sivri çıkıntılı bir görünüm almıştır. Yüzeyinde kazıma yöntemiyle dairesel motifler bulunmaktadır.

Uşak müzesinden başka bir örnek olan 22.102.72 envanter numaralı haçta da kollar merkezden uçlara genişleyerek iki daire ile sonlanmaktadır. Merkez kare olduğu için üçgen dilimler oluşturmuştur. Yüzeyinde bir yazıt vardır. Ayrıca kazıma ile yapılmış dairesel süslemeler görülmektedir. Üst kolun üstünde ise küçük bir Latin haçı vardır. Alt kolda yine bir sap görülmektedir.

British müzesinde 1998,1105.20 envanter numaralı bakır haçta merkezden uçlara doğru genişleyen kollar iki daire sonlanmaktadır. Haçın merkezi bu eserde de kare kesitli tasarlanmıştır.

British müzesinden başka bir haç örneği 1939,0513.1 envanter numaralı eserde kollar merkezden dışa doğru genişleyip iki daire ile bitmektedir. Haçın merkezinde düğme şeklinde bir obje perçin tekniği ile sabitlenmiştir. Ayrıca bu süslemenin iki kenarında yazıtlar bulunmaktadır. Bu esere kıyasla daha detaylı bir işçilik olduğunu söylemek mümkündür.

7.4.4 Kaplama

Çalışma konusu eserlerden katalog numarası 17, 18, 19 ve 20 olan eserlerde haçın yüzeyi maden levhalarla kaplanmış, tunçtan yapılan İsa heykelciği bu kaplamaların üzerine monte edilmiştir.

Katalog No: 17, tamamı gümüşten yapılmış bu haç üst kolda asmak için yapılmış bir halka taşımaktadır. İsa figürü haçın üzerine döşenen levhaların üzerine perçinle monte edilmiştir. Bu gruptaki diğer haçlarda olduğu gibi İsa başı sola eğik, belinde peştamal elleri yana ve yukarıda, ayakları ise bir kaide üzerinde üst üste çivilenmiş şekilde betimlenmiştir. Perçin izleri arka tarafta görülmektedir. Başında halesi bulunmaktadır. Bu örnekte İsa'nın başının üstündeki parşömen rulo korunmuştur. Alt kolda bir plaka eksiktir. Karşılaştırma örnekleri:

National WW1 Museum and Memorial'da 2021.171.1 envanter numaralı örnek oldukça benzer özellikte ve görünümündedir. Haç kolye olarak geçen eser kalay ve kurşundan döküm tekniği ile yapılmış olup İsa figürü plakalar üzerine perçinle tutturulmuştur.

Diyarbakır müzesindeki 2-17-82 envanter numaralı haç da benzer özelliklere sahiptir. Söz konusu haç çalışma konumuzda olup detaylı incelemesi yapılmıştır. Teknik, kompozisyon ve süsleme açısından aynı eser grubundandır. Demirden döküm yöntemiyle yapılmış ve figürler haçın üzerine perçin ile sabitlenmiştir.

Katalog No: 18, bu haç oldukça zarif işçilikle yapılmış gösterişli bir haçtır. Haça ahşap bir yapı temel olarak kullanılmış ve onun üzeri de sedef levhalarla kaplanmıştır. Tunçtan kalıba döküm tekniği ile yapılan İsa figürü perçinle sedef levhaların üzerine sabitlenmiştir. İsa elleri yukarı ve yanda, ayakları bir kaide üzerinde birleşik şekilde çivilenmiştir. İsa'nın belindeki peştamal, göğüs kemiklerinin belirginliği ve yüzündeki keder ifadesi gibi detaylar bu grup eserlerde sıkça görülür. Plakalar üzerinde kazıma çizgilerle bezemeler yapılmıştır. Plakalardan bazıları dökülmüştür. Sedef levhalar haçın daha ihtişamlı görünmesini sağlamıştır. Ayrıca haçın dış kenarları oldukça estetik bir görünüme sahiptir. Kiliselerde veya evlerde duvara asılmak için de tasarlanmış olan bu haçlar gösterişi ve işçiliğiyle dikkat çekici olmuştur. Burada hem kutsallık hem de dini yayma düşüncesi vardır. Bu tür görkemli

haçlar ince detayları, kullanılan materyalleri ve figürün bu materyal üzerine yerleştirilmesi bakımından hem bir dini sembol hem de bir sanat eseri olarak görülebilir.

Haçın arka yüzünde asma aparatının çivilendiği görülmektedir. Diğer örneklerde bulunmayan bir özellik olarak dikey kolda on tane yatay kolda ise dört tane daire çizilmiştir. Bu daireler numaralandırılmış ve içlerinde STA harfleri yazmaktadır. Her yuvarlakta STA yazısı ve bir harf bulunmaktadır. Bunlar çözümlenememiştir. Bu harfler Saint (aziz) ya da sancta (kutsal) kelimelerinin kısaltılmışı olabilir. Sonuç olarak bu harf ve rakam kombinasyonları dini bir liste ya da sıralamayı ifade etmektedir. Yatay kollar üzerinde okunaklı olmayan bir tür yazı bulunmaktadır. Karşılaştırma örnekleri:

Diyarbakır müzesi 5-72-79 envanter numaralı haç bu eserle aynı niteliklerdedir. Sedef levhalarla kaplanan ahşap haç üzerine İsa figürü perçinle sabitlenmiştir. Buradaki plakaların hepsi korunmuştur. Ayrıca üst kolda İsa'nın başının üstünde rulo parşömen betimi bulunmaktadır. Bu haçın arka yüzünde betim yoktur.

Ehingen müzesi 3601 stok numaralı örnek bu esere oldukça benzerdir. Zeytin ağacından yapılmış ve sedef levhalarla kaplanmış haçın üzerine İsa heykelciği sabitlenmiştir. Ön tarafında kakma süslemeler kullanılan haçın arka yüzünde bu örnekteki gibi on dört daire çizimi mevcuttur. Bu haçın açıklama kısmında bunların kutsal emanetleri korumak için yapıldığı belirtilmektedir.

Katalog No: 19, eserde ahşap-sedef-tunç kullanılmıştır. 5-71-79 haç örneğine çok benzerdir. Fakat bu daha iyi korunmuştur. Kazıma çizgiler bunda görülmez. Ayakları daha belirsiz olmakla birlikte peştemali daha net betimlenmiştir. 5-71-79 numaralı örnekten farkı İsa'nın saçındaki halenin çok net olmamasıdır. İsa'nın başının arkasından çıkan ışık huzmeleri kazıma çizgilerle yapılmıştır. Başının üzerinde rulo bulunmaktadır. Üst kolda üçgen bir asma aparatı bulunmaktadır. Arkasında veya kenarlarında herhangi bir süsleme detayı bulunmamaktadır. Karşılaştırma örnekleri:

Diyarbakır müzesindeki 5-71-79 örneği ile çok yakındır.

Ehingen müzesi 3601 envanter numaralı haç örneği bu eserimizle de benzerlikler taşımaktadır. Ahşap haç üzerine kaplanan sedef levhalar ve bu levhaların üzerine perçinle tutturulmuş İsa heykelciği tüm bu eserlerin ortak özelliğidir.

Katalog No: 20, bu grup haçların son örneği olan bu haç yine ahşap bir haç temel alınarak üzeri sedef levhalarla kaplanmıştır. Tunçtan kalıba döküm tekniği ile yapılmış İsa figürü yine perçin yöntemi ile sedef levhaların üzerine monte edilmiştir. Bu gruptaki eserlerin genel kompozisyonuna uymaktadır. Fakat İsa'nın duruşu, vücut hatlarının belirgin verilişi, belindeki peştamal, el ve ayaklarının yerleşimi gibi detaylar aynıdır. Buradaki İsa figürünün yüz detayları silikleşmiştir. Diğer bir farklı ayrıntı da levhaların etrafı ve haçın dış kenarları yine sedeften bir şerit ile bezenmiştir. Üst kolda yine bir asma aparatı bulunmaktadır. Plakalardan bazıları dökülmüştür. Arka taraf düz bırakılmıştır. Karşılaştırma örnekleri:

Bu eser Diyarbakır müzesinde bulunan ve çalışma konumuz olan 5-71-79 ve 5-72-79 envanter numaralı örneklerle neredeyse aynı olup karşılaştırması bu örneklerin açıklamasında detaylı yapılmıştır. Ayrıca 22-36-02 ve 2-17-82 envanter numaralı bu grubun diğer örnekleri ile de teknik ve süsleme öğeleri açısından benzer özellikler taşımaktadır.

Katalog 18, katalog 19 da karşılatırma örneği olarak gösterilen Ehingen müzesi 3601 envanter numaralı haç için verilen bilgiler ve karşılaştırmalar, bu haç için de geçerlidir.

7.4.5 Değerli Taş/Cam Dolgu

Çalışma konusu eserlerden katalog numarası 1 olan eserde tek süsleme öğesi olarak değerli bir taş veya cam dolgu kullanılmıştır.

Katalog No: 1, bu küçük boyutlu haç yapısal özellikleri ve oldukça geniş halkasıyla normal haç görüntüsünden biraz farklıdır. Üst ucundaki elips şeklindeki halkası nerdeyse eserin kendi boyutuna yakındır. Bu anlamda eser adeta bir kapı tokmağını da andırmaktadır. Bu durum erken döneme tarihlendirilmesi ile ilişkilendirilebilir.

Hristiyanlığın erken dönemlerinde ibadetin serbestçe yapılamaması gizlilik içinde olması böyle liturjik eserlerin dikkat çekmeyen, haç görüntüsü vermeyen formlarda veya biçimlerde yapılmış olmasına neden olmuştur. Tedbir amacıyla haçlar çok dikkat çekmeyen belirgin olmayan semboller taşımıştır (Benson, 1934:40). Eserde süsleme olarak betim görülmez ancak üst kolda yuvarlak bir yuva içinde yeşil renkte saydam bir taş bulunmaktadır. Sade ve bezemesiz yüzeyiyle dikkat çeken haç, minimalist bir tasarıma sahiptir. Eserin arka yüzü bezemesizdir. Eserin formu oldukça farklı olduğundan çok fazla benzer örneği bulunmamakla beraber yabancı ulusal müzelerde benzer örneklerle rastlanmıştır. Karşılaştırma örnekleri:

Princeton üniversitesi müzesinde bulunan y1930-439 numaralı kolye haçtır. Bu haç boyut olarak küçüktür ve form olarak da bu örnekle yakındır. Kollar merkezden dışa doğru genişleyerek bitmektedir. Gümüşten yapılan bu haçın merkezinde renkli bir taş süsleme kullanılmıştır.

Princeton üniversitesinden bir başka kolye haç örneği y1932-29 numaralı haçtır. Gümüşten yapılmış bu haç erken Bizans dönemine tarihlenir. Alt kol diğer kollardan daha uzun ve geniş bir şekilde yapılmıştır. Merkezinde renkli taş süsleme bulunmaktadır. Süsleme teknikleri ve formun benzerliği erken dönem eserlerinde görülen ortak özelliktir.

British müzesinde bulunan OA.11002 numaralı bakır haç örneği de küçük boyutu ve form bakımından benzer özellikler taşımaktadır.

7.4.6 Yapıştırma- Kakma

Çalışma konusu eserlerden katalog numarası 25 ve 26 olan haçlarda kazıma tekniği de kullanılmasına rağmen, haçın tüm yüzeyinde yapıştırma tekniği ile yapılan süslemeler ön planda olduğundan bu iki eser bu kategoride değerlendirilmiştir.

Katalog No: 25, bu eser oldukça özenli bir işçiliğe sahip gösterişli bir haçtır. Haçın yüzeyinde kazıma ve yapıştırma teknikleri kullanılarak birtakım süslemeler yapılmıştır. Merkezden uçlara doğru genişleyen kollar iki daire ile bitmektedir. Tören haçlarının birçoğunda karşımıza çıkmaktadır.

Bu dairelerin arası iç bükey formdadır. Haçın merkezinde bir delik izi bulunmaktadır. Değerli bir taş veya süsleme objesinin takıldığı ya da yapıştırıldığı

anlaşılmaktadır. Bunun etrafında her biri bir kola denk gelecek yaprak motifine benzer bir kazıma izi görülmektedir. Yine aynı şekilde dört kolun sonunda yuvarlak yapıştırma izleri bulunmaktadır. Yatay kolların alt tarafında ikişer asma deliği yapılmıştır. Bu tören ve takdis haçlarında çokça kullanılan bir süsleme şeklidir. Haçın kenarları yani dış konturları şerit şeklinde çerçevelenmiştir. Bu da haçın keskin hatlarını daha da belirginleştirmiştir. Kazıma yöntemi ile yapılmış gibi görünse de yoğun korozyondan ötürü net olarak bilinmemektedir. Alt kolda da yine bir asaya yapıştırmak için oyulmuş yapıştırma izi mevcuttur. Arka yüzü düz ve bezemesizdir. Karşılaştırma örnekleri:

Uşak müzesinde 3.15.81 envanter numaralı haç demirden yapılmış olup kenarları bronz şeritlerle kaplanmıştır. Buradan yola çıkılarak bizim eserimizdeki şeritler ve dairelerin de benzer bir metal ile kaplanmış olabileceğini söylemek mümkündür. Bu haç bizim örneğimize form ve teknik açıdan benzerdir. Kollar merkezden uçlara doğru genişleyip iki daire ile bitirilmiştir. Ayrıca kollar ve merkezde şu an olmayan dairesel süslemelerin izi görülmektedir. Merkezde yine bir yuva bulunmaktadır.

Amasra müzesi A78 G-1(537) envanter numaralı ikinci örnekte de aynı teknik ve süsleme öğelerini görmekteyiz. Kolların merkezden dışa doğru genişleyip iki daire ile bitmesi, haçın dış kenarlarının şerit şeklinde çerçevelendirilmiş olması, kollardaki dairesel motifler ve merkezde sonradan yapıştırılmış dört yapraklı yonca motifinin izi ortak olan özelliklerdendir. Bu tip haçlar dönemin dini objelerinde ileri gelen sanatsal anlayışı da ortaya koymaktadır.

Princeton Üniversitesi sanat müzesinde y1962-51 envanter numaralı bronz haç yine bu eserlerle paralel özellikler göstermektedir. Kollar merkezden uçlara doğru genişleyerek devam eder, iki daire betimiyle sonlanır ve haçın merkezinde bir yuva bulunmaktadır. Süsleme için kullanılan taş düşmüştür. Haçın kollarında yine yapıştırma yeri olan dairesel şekiller görülür.

Oxford Ashmolean müzesi AN1952.437 envanter numaralı bakır haç takdis haçıdır. Fakat form açısından benzerlikler taşımaktadır. Merkezden uçlara doğru genişleyerek uçlarda iki daire ile sonlandığı görülmektedir.

Katalog No: 26, alt kolu tamamen kırık ve kayıp olan bu haç tören haçlarının genel özelliklerini taşımaktadır. Oldukça güzel ve zarif bir işçilik görülmektedir. Kollar merkezden uçlara doğru genişlemekte, uçlarda çok fazla çıkıntılı olmayan dairelerle sonlanmaktadır. Diğer tören haçlarından farklı bir süsleme detayı ile dikkat çekmektedir. İki daire arasında kalan kısmın tam ortasında, haçın arkasından ön yüzüne kıvrılmış zarif bir yaprak süslemesi vardır. Kazıma tekniği ile çizgisel yivler yapılmıştır. Haçın merkezinde yuvarlak bir bezeme izi bulunmaktadır. Yapıştırma bir süs kullanılmış fakat bu düşmüştür. Diğer üç kolda ise yine diğer eserlerden ayrılan oldukça farklı ve estetik bir süsleme detayı göze çarpmaktadır. Dairesel bezemeler üzerine başka renkte bir metal ile süsleme yapıştirılmıştır. Burada kullanılan kakma tekniği bir metal üzerine kazıma ile açılan çukurlara başka cins ve renkteki madenlerin kakılarak elde edildiği, ek bir malzeme ile kontrast etki yaratan yöntemdir (Yücetaş, 2023:21). Bu gibi yapıştırma motiflerde sarı renkli metal malzemenin tercih edilmesi, haçın estetik ve sanatsal değerini artırmakta, aynı zamanda dönemin işçiliği hakkında önemli ipuçları sunmaktadır.

Sol taraftaki sarı renkli kakma detayı biraz aşınmış ve ana zeminden ayrılmıştır. Bu sayede tekniği anlamak kolaylaşmıştır. Haçın dış kenarları 26-91-86 örneğindeki gibi şerit şeklinde çerçevelendirilmiştir. Tüm bu detaylar haçı oldukça estetik göstermiş özenli ve zarif işçiliği de tören haçlarının Hristiyanlık inancındaki yerini ve önemini gözler önüne sermektedir. Karşılaştırma örnekleri:

Uşak müzesinde 3.15.81 envanter numaralı Latin formundaki tören haçının kenarları da bronz şeritlerle kaplıdır. Bu izlerden anlaşılmaktadır. Merkezden uçlara doğru genişleyen kollar uçlarda iki daireyle bitmektedir. Haçın kollarında daire motifli bezemeler vardır. Daireler bronz bir levha ile kaplıdır.

7.4.7 Bezemesiz Örnekler

Katalog 12, 13 ve 14 numaralı eserler oval kesitli olup kalıba döküm tekniği ile şekillendirilmiştir. Tümü bezemesiz yapılmış olup sade bir yapıdadır.

Katalog No: 12, eserin yüzeyinde bezeme tercih edilmemiştir. Kollar merkezden uçlara doğru genişleyerek konik bir biçimde sonlanmaktadır. Üst kolda bulunan asma halkasına boğumlu spiral şeklinde bir başka asma aparatı takılmıştır.

Aslında bir ara bağlantı gibi görünmektedir. Bu sebeple ilk bakışta bu haç bir polikandelon⁶ haç izlenimi vermektedir. Fakat boyutunun çok küçük olması ve sadece bir ucunda asma halkası olması polikandelon olmadığını göstermektedir. Asma halkası ve bağlantı sistemi, haçın farklı bir yere asılarak sergilendiğini veya taşındığını düşündürmektedir.

Kayseri müzesi 2010/190 envanter numaralı bronz haç döküm tekniğinde yapılmıştır. Oval kesitli olup kollar merkezden dışa çok hafif genişleyerek bitirilmiştir. Yüzeyinde bezeme yoktur.

Washington Badisches Landes Müzesi Dumbarton Oaks koleksiyonundan 94/777 envanter numaralı polikandelon haçı, diğer bir deyişle süspansiyon kısmı ilk bakışta bizim örneğimizle olan benzerlikle dikkat çekmektedir. Latin haçı formundaki bu haç da buhurdanlıkta kullanılmak için tasarlanmış bir zincir uzatmaya sahiptir. Haçın bir ucu tutma zinciri olan sapa, bir ucu da buhurdanlığı taşıyan zincire takılmaktadır. Fakat bu örnekten farklı olarak bu haçın her iki ucunda halka bulunmaktadır.

Katalog No: 13, oval kesitli bu eserde kollar merkezden uçlara doğru düz bir şekilde devam ederek düz sonlanmaktadır. Yüzeyinde bezeme görülmez. Karşılaştırma örnekleri:

Niğde müzesi 2010-153 envanter numaralı haç düz, bezemesiz ve dairesel kesitlidir. Kollar düz sonlanır, üst kolda bir asma halkası bulunur.

Malatya arkeoloji müzesinde yer alan 2014/09 envanter numaralı eser de bezemesizdir. Ayrıca kollar merkezden uçlara doğru düz inmektedir.

Katalog No: 14, oval kesitli bu haçta kollar merkezden uçlara doğru genişleyerek devam eder, yüzeyinde herhangi bir bezeme bulunmamaktadır. Eser yoğun korozyona uğramıştır. Karşılaştırma örnekleri:

Niğde müzesindeki 2010-153 numaralı bronz haç da sade ve bezemesiz oval kesitli haçlardandır.

⁶ Buhurdanlıklarda tütsüyü taşımak için kullanılan iki ucunda delik bulunan ara bağlantı haçı

Kayseri müzesinden 2010-190 envanter numaralı eser de oval kesitli olup kollar merkezden uçlara hafif genişleyerek devam eder. Bu eser de bezemesiz ve sade yapıdadır.

7.5 Haçların Tarihlendirilmesi

Diyarbakır Müzesinde bulunan ve çalışmamıza konu edilen 27 tane haçın tarihlendirilmesi belli kriterlere göre yapılmaya çalışılmıştır. Bu haçlar pandantif, röliker ve tören haçlarıdır. Genellikle satın alma yolu ile müzeye kazandırılmış bu eserleri tarihendirme açısından değerlendirmek için; lisans üstü tezler, bilimsel makaleler, kitaplar, müzelerdeki koleksiyonlar, yurt dışı müzeleri ve yabancı bilimsel kitap ve kaynaklardaki benzer eser örnekleriyle form, biçim, süsleme, malzeme ve yapım tekniği, üslup gibi açılardan karşılaştırılarak olabilecek en doğru tarihleme yapılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın son bölümünde bu eserler form, tür, malzeme ve teknik ile süsleme açısından oldukça detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bir önceki bölümde özellikle süsleme teknikleri bölümünde eserlerin birden çok örnekle kıyaslaması yapılmış ve bu bahsettiğimiz açılardan detaylı bir analizi yapılmıştır. Bu bakımdan bu bölümde bunlara tekrar bu denli uzun değinilmeyip kısaca tarihlendirmesi yapılmıştır.

7.5.1 Pandantif Haçlarda Tarihlendirme

Katalog No: 1, numaralı eser form ve bezeme açısından benzer örneklerine göre 4-6. yy.'a tarihendirilmiştir. Princeton University Art müzesindeki y1930-439 d envanter numaralı haç 6. yy.'a tarihlenmiştir. Yine aynı müzeden y1932-29 envanter numaralı haç 7-10. yy.'a tarihlenir. British müzesinde OA.11002 envanter numaralı haç da 5-6. yy.'a tarihlenmiştir. Bu eserler form ve süsleme açısından benzer örneklerdir.

Katalog No: 2, birçok benzer örneği mevcuttur. Bu eser grubu 6-7. yy.' a tarihlenir. Bunun da tarihini biçim form ve bezeme açısından değerlendirdiğimizde benzer örneklerden yola çıkılarak 6-8. yy.'a tarihlendirmek mümkündür. Bu eserin tarihini benzer örneklerden yola çıkılarak 6-8. yy' a tarihlendirmek mümkündür.

Kazıma tekniği ile yapılmış iç içe geçmiş iki daire motifinin birçok örnekte karşımıza çıkması Bizans sanatının erken dönemine özgü geometrik süsleme tarzını yansıtmaktadır. Adana müzesinde 3206 envanter numaralı örnek 6-7. yy.'a tarihlenir. Aksaray müzesi A2972/13.12.03 envanter numaralı haçın tarihi 6-10. yy.'dır.

Katalog No: 3, 2 numaralı Latin haçına benzer olmakla beraber bu haç Yunan haçıdır ve uçlar oval şeklinde bitirilmiştir. İç içe geçen daire motifini bunda da görülmektedir. Benzer örneklerine bakıldığında eser 6-12. yy.'a tarihlendirilmektedir. Bu motif erken Bizans dönemine işaret eder demiştik fakat bu bezeme ve form 12. yy.'a kadar uzanan örnekleri de bünyesinde barındırmaktadır. Uzun süre kullanımı devam etmiş bir motif olduğunu anlamaktayız.

Katalog No: 4, eser kol uçları dışa taşkın, kabarık ve yanlardan ikişer veya üçer topuzla biten haç örneğine dahildir. Benzer örnekleri Ereğli müzesi 2160 envanter numaralı haç ve Adana müzesi 2126 envanter numaralı eserler olup 9-12. yy.'a tarihlenmektedir. British müzesindeki örnek ise 10. yy. 'a tarihlenir. Bu örneklerden yola çıkılarak bu haç da 9-12. yy.'a tarihlendirilmiştir.

Katalog No: 5, kolların merkezden uçlara doğru genişleyip uçların ikişer damla ile sonlandığı haçlarındandır. Benzer örneklerinden yola çıkılarak bu haç da 9-12. yy.'a tarihlendirilebilir. Ereğli müzesinde 580 envanter numaralı haçın tarihi 9-12. yy.'dır. Muğla Fethiye Arkeoloji müzesindeki 4359 envanter numaralı haç da 9-12. yy. 'a tarihlenmektedir. Adana müzesinden 146-46 envanter numaralı örnek ise 10-12. yy.'a tarihlenmiştir.

Katalog No: 6, kolları iç bükey biten yassı ve bombeli bir haçtır. Niğde müzesinde katalog No: 51 örneği kolların iç bükey oluşuyla benzerdir. British müzesindeki örnek kolların bitimi ile benzer olup iç bükey, kırlangıç kuyruğu şeklinde bitmiş ve 12-14. yy.'a tarihlenmiştir. En önemli ve en yakın benzeri Louvre müzesindeki bombeli ve üzerinde mask betimi olan haçtır. Orta Bizans dönemine (8-12. yy.) tarihlenir. Bu eseri de bu örnekler ışığında 9-12. yy.'a tarihlemek mümkündür. Bu örnek Orta Bizans dönemine tarihlendirilmektedir. Bu eserimizle boyut bezeme ve

yöntem açısından olan benzerliğinden ötürü tarihlendirmemizi de kolaylaştırmaktadır. Bu bakımdan bizim eserimiz de 8-12. Yy. aralığına tarihlenmektedir.

Katalog No: 7, numaralı haç kolların uçlarda iki yassı daire ile bittiği bir örnektir. Benzerleri Adana müzesinden Katalog No: 62 olan haç 6-12. Yy.'a tarihlenirken Aksaray müzesinden Katalog No: 40 olan haç 9-12. yy.'a tarihlenir. Bunlara bakılarak bu eser de 9-12. yy.'a tarihlendirilebilir.

Katalog No: 8, kolların merkezden uçlara doğru genişlediği ve uçlarda düz bittiği bir örnek olup üzerinde kazıma tekniği ile yıldıza benzer bir motif kullanılan bir haçtır. Benzerleri Amasya müzesindeki Katalog No: 30 olan örnek, form ve bezeme açısından benzerlik gösterip 11-12. yy.'a tarihlendirilmiştir. Bu eseri de 11-12. yy.'a tarihlendirebiliriz.

Katalog No: 9, kolları uçlarda yassı ikişer daire ile biten haçlardandır. Benzer örnekleri Nevşehir müzesinden Katalog No: 50 ile Kırklareli müzesinde Katalog No: 7 olan haç 9-12. yy.'a tarihlenmiştir. Yine Adana müzesinde Katalog No: 32 ile British müzesinde 1880,0501.8 envanter numaralı haç 10-12. yy.'a tarihlenmektedir. Bunlara göre bu eser de 9-12. yy.'a tarihlenebilir.

Katalog No: 10, kolların uçlarda ikişer veya üçer topuzla bitirildiği kabaralı haçlardandır. Benzer örnekleri Adana müzesi Katalog No: 25 ile 37, Kayseri müzesi Katalog No: 59 olan örnekler 9-12. yy.'a tarihlenmiştir. Bu eser de bunlara göre 9-12. yy.'a tarihlendirilmiştir.

Katalog No: 11, merkezden uçlara genişleyen kolların düz bittiği merkezi kare kesitli olan ve kazıma ile X bezemesi yapılmış oval kesitli haçlardandır. Kayseri müzesi Katalog No: 87, Niğde müzesi Katalog No: 92 olan haçlar çok yakın örnekler olup 9-12. yy.'a tarihlenmiştir. Bir başka benzer örnek British müzesinde 1902,0529.26 olan haç, kolların formu açısından benzerlik gösteren oval kesitli bir haçtır fakat merkez kare kesitli değil oval bir disk şeklindedir ayrıca merkezde bezeme

görölmeyen erken dönemlere ait bir eserdir. 6-7. yy.'a tarihlenir. Bu eser de çok yakın örnekler göz önüne alınarak 9-12. yy.'a tarihlendirilebilir.

Katalog No: 12 ve 13 numaralı eserler kolların birbirine eşit olduğu, kol uçlarının sade ve haçın bezemesiz olduğu örneklerdir. Benzer örnekleri Kayseri müzesi Katalog No: 96 ve Niğde müzesi Katalog No: 97 olan haçlar 9-12. yy.'a tarihlenirken Malatya arkeoloji müzesi Katalog No: 12 olan eser de 9-11. yy.'a tarihlenir. Washington Oaks müzesi koleksiyonundan bir parça olan 94/777 envanter numaralı eserdeki haç da form olarak benzer nitelikler taşısa da buhurdanlık için kullanılan bir zincir haçı olduğundan işlevsellik bakımından ayrı bir kategoriye aittir ve daha erken bir döneme yani 6-10. yy.'a tarihlenmiştir. Bu eser de tüm bu bilgiler ışığında 9-12. yy. ya tarihlendirilebilir.

Katalog No: 14, dikey kolların yatay kollardan uzun olduğu ve üst kolun da alt koldan kısa olduğu oval kesitli haçlardan olup 9-12. yy.'a tarihlenmektedir. Benzer örneklere gelince, Niğde müzesi Katalog No: 97 ile Kayseri müzesi Katalog No: 96 olan haçlar da bu formda olup 9-12. yy.'a tarihlenmektedir. Bu eser de bu tarih içerisinde dahil edilmiştir.

Katalog No: 15, üst kolun yatay kollardan ve alt koldan uzun olduğu, kol uçlarının boğumlu bir şekilde bittiği örneklerdendir. Benzer örnekleri; Aksaray müzesi Katalog No: 102, Kırklareli müzesi Katalog No: 4 örnekleri 9-12. yy.'a tarihlenirken Malatya arkeoloji müzesinde Katalog No: 4 olan haç 9-11. yy.'a tarihlenmektedir. Bu haç örneği de bu durumda 9-12. yy.'a tarihlendirilebilir.

Katalog No: 16, iç bükey biçimde dökümle elde edilmiş ve üzerine döküm tekniği kullanılarak yapılmış olan İsa heykelciğinin perçin ile monte edildiği Latin formundaki bu haç benzer örnekler ışığında 16. yy.'a tarihlendirilmiştir. Miami üniversitesindeki örnek teknik ve bezeme açısından en yakın örneği olup 16. yy.'a tarihlenmektedir.

Katalog No: 17, haç gümüşten yapılmıştır ve maden birleştirme tekniklerinden perçinleme yoluyla oluşturulmuş bir haçtır. Diyarbakır müzesinde çalışmamıza konu olan bu şekildeki beş haçtan ikincisidir. Fakat ilk örnekten farklı olarak ana haçın üzerine levha döşenmiş ve İsa figürü bu levhaların üzerine monte edilmiştir. Buna çok yakın bir örnek olan National WW1 Museum and Memorial’da 2021.171.1 envanter numaralı haç kalaydan yapılmış olup heykel plakalar üzerine perçinlenmiştir. Diyarbakır müzesinde bulunan 5-71-79, 5-72-79 ve 5-73-79 envanter numaralı haçlar ile de oldukça yakındır. Bu eser 18-19. yy’a tarihlendirilmiştir.

Katalog No: 18-19-20 numaralı haçlar ahşap bir temel, bu temel üzerine döşenmiş sedef levhalar ve bu levhalar üzerine perçin ile tutturulmuş tunçtan İsa figüründen oluşmaktadır. Diyarbakır müzesindeki bu haçlar neredeyse aynı özelliklere sahip olup aynı yöntem, teknik ve malzemeden yapılmıştır. Süsleme detaylarındaki ufak ayrıntılar dışında her bakımdan çok yakındır. Bu gösterişli haçlar genellikle dini yapılar ve mabetlerde duvar süslemesi veya aksesuarı olarak kullanım görmüş olmalıdırlar. Bu haçlara en yakın örnek ise Ehingen müzesi 3601 stok numaralı haçtır. Bu örneklerle oldukça yakın olup 18-19. yy.’a tarihlenmektedir. Söz konusu örnekler de bunlardan yola çıkılarak bu tarih içerisinde değerlendirilmiştir.

7.5.2 Röliker Haçlarda Tarihlendirme

Katalog No: 21, Latin formunda olan röliker haç Orta Bizans dönemi ile karakterizedir. Rölikerler, Hıristiyanlığın erken dönemlerinde dinsel sembollerden en dikkat çekici örnekler arasındadır. Bunlar tarihsel olarak Bizans’ın belli dönemini temsil etmektedir, sanatsal üslupları belli bir kalıbın dışına pek çıkmamıştır. Bizans döneminde farklı tür ve boyutlarda üretilen bu objelerin asıl kullanımı MS 9. yüzyılı bulmakla beraber 12. yüzyılda kullanımları yaygınlaşmıştır (Metin, 2019). Benzer örnekleri incelendiğinde Ereğli müzesindeki 14.1.1973-1422 envanter numaralı haç 9-10. yy., Aksaray müzesinde 9.1.09 envanter numaralı haç 10-11. yy., Oxford Ashmolean müzesinde AN1980.8 envanter numaralı haç 10. yy., British müzesinden 1981,0202.1 örneği 9. yy.’a tarihlenirken, yine bu müzeden 1985,0305.1 envanter

numaralı bir diğer röliker haç örneği 9-10. yy.'a tarihlenmektedir. Bunlara bakılarak bu eser de 9-12. yy.'a tarihlendirilmiştir.

Katalog No: 22, olan haç yine Latin formunda olup benzer örnekler ışığında ve rölikerlerin tarihsel sürecine göre 9-12. yy. 'a tarihlendirilmiştir. Benzer örnekleri; Aksaray müzesinden 12.05.02 envanter numaralı haç 11. yy., Kırşehir müzesinden 303 envanter numaralı haç 11. yy. Aksaray müzesinden yine 2.1.95 envanter numaralı haç 10-12. yy., Adana müzesinden 2239 envanter numaralı haç 9-12. yy. ve Kanada Royal Ontario müzesindeki 962.171.1 envanter numaralı röliker haç 8-12. yy. 'a tarihlenmektedir.

7.5.3 Tören Haçlarının Tarihlendirilmesi

Katalog No: 23, olan tören haçı Latin formundadır ve kollar iki daire ile bitmektedir. Merkezi kare kesitli olan bu haç bezemesiz ve sade yapıdadır. Benzer örnekler ışığında bu haç teknik bezeme açısından 6-7. yy. 'a tarihlendirilmiştir. Uşak müzesinden 7.36.71 envanter numaralı bronz haç genel formu ve kare kesitli oluşu bakımından benzer olup 6-7. yy. 'a tarihlenmiştir. Yine aynı müzeden merkezdeki kare kesit ve uçlardaki daireler bakımından benzer özellikler taşıyan bu haç da 6-7. yy.'a tarihlenmektedir. British müzesinden 1998,1105.20 envanter numaralı bakır haç 9-12. yy. 'a tarihlenmekte ve kare kesitli merkez ve daire ile sonlanan kollar ortak yönlerdir. Yine bu müzeden 1939,0513.1 envanter numaralı bronz-demir haç ise 10-11. yy.'a tarihlenmektedir. Form açısından yakın olmasına rağmen haçın merkezinde düğme şeklindeki süsleme parçası ve bunun her iki yanındaki yazıt detayları daha ince işçilikli ve detaylı olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan bu eser ilk iki örneğe daha yakın olduğundan tarihleme açısından 6-7. yy. 'a tarihlendirilmesi daha uygun olmuştur.

Katalog No: 24, çalışma kapsamındaki en büyük haç olup 50 cm boyundadır. Her iki yüzde her bir kolda ayrı ayrı yazıtlar bulunan bu haçın kolları iki çıkıntı ile son bulmakta ve her iki yüzün merkezinde de süsleme ögesi düşmüş bir yuva bulunmaktadır. Sanatsal değeri yüksek olan bu eserin benzer örnekleri 10-12. yy. aralığına tarihlendirildiğinden bu eser de bu tarih aralığında değerlendirilmiştir. Kütahya müzesinden 352 envanter numaralı tören haçı örneğimizle oldukça yakındır.

Kırşehir müzesinden 2014-110(A) envanter numaralı haç da gerek boyutu gerek bezeme açısından bu eserle oldukça benzer olup 10-11. yy. 'a tarihlenmektedir. Phela Hazinesi, Washington D.C. Dumberton Oaks Koleksiyonundaki tören haçı da bu esere çok yakındır. Oxford Ashmolean müzesinden AN1980.3 envanter numaralı haç 10-12. yy. 'a tarihlenmektedir.

Katalog No: 25, olan haç ince ve özenli bir işçiliği yansıtmaktadır. Yapıştırma motiflerin kullanıldığı bu örnek benzer örneklerle dayanarak 10-12. yy. 'a tarihlendirilmiştir. Uşak müzesinden 3.15.81 envanter numaralı haç eserimizdeki gibi bronz şeritlerle kaplı olup kollar iki daire ile bitmektedir. Dairesel süslemelerin izi bulunmaktadır. Form ve teknik bakımından benzerlik gösteren bu eser 11-12. yy. 'a tarihlenmektedir. Amasra müzesinden A78 G-1(537) envanter numaralı örnek teknik ve bezeme açısından benzer olup 10-12. yy. 'a tarihlenmektedir. Princeton üniversitesi sanat müzesinden y1962-51 envanter numaralı haç da yine gerek merkezden uçlara genişleyip iki daire ile biten kollar, gerek merkezinde bulunan süsleme detayı açısından benzer özellikler gösterip 11-13. yy. 'a tarihlenmektedir. Oxford Ashmolean müzesinden AN1952.437 envanter numaralı bakır haç takdis haçı olmasına karşın form açısından ve bezeme açısından benzerlik gösterip 12. yy. 'a tarihlenmektedir.

Katalog No: 26, zarif ve ince işçiliğiyle oldukça gösterişli olan bu haçın en dikkat çekici yönü kolların uç kısımlarına yakın yerde sarı renkli estetik bir yapıştırma motifi bulundurmasıdır. Görsel kompozisyon bakımından zengin bu haç benzer örnekler dahilinde 11-12. yy. 'a tarihlendirilmiştir. Uşak müzesinden 3.15.81 envanter numaralı örnek 11-12. yy. 'a tarihlenmektedir. Yine bu müzeden 23.1.71 envanter numaralı örnek benzer örneklerden olup tarihi belirtilmemiştir.

Katalog No: 27, oldukça iyi korunmuş bu haç sade fakat zarif ve estetik yapısıyla dikkat çeken bir özellikte olup benzer örneğine çok rastlanılmamış ancak başka formdaki haçların uç kısımlarında bulunan palmet motifi ile benzerlik göstermektedir. Bu haç palmet motifinin kullanıldığı örnekler baz alınarak 11-12. yy. 'a tarihlendirilmiştir. Benzer örnekleri; Adana müzesindeki 12721 envanter numaralı takdis haçının kolları uçlarda palmet motifi ile bitirilip 11-12. yy. 'a tarihlenmektedir.

Oxford Ashmolean müzesindeki AN1980.4 envanter numaralı bakır takdis haçı uçlarda ikiye ayrılıp palmet motifi ile sonlanmakta ve 10-13. yy. 'a tarihlenmektedir.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

8. SONUÇ

Diyarbakır arkeoloji Müzesinde bulunan Bizans dönemine ait 27 tane haç eserin Anadolu Medeniyetler Müzesi'nden devir (16), satın alma (10) ve müsadere (1) ile müzeye kazandırıldığı; tür olarak Pandantif Haçlar (20), Röliker Haçlar (2), Tören Haçlarından (5) oluştuğu; form olarak ise Latin (22) ve Yunan (8) haçı formunda oldukları anlaşılmıştır. Bu haçların tanımlaması, tarihçesi, bezemesi ve teknik özelliklerine detaylı olarak değinilmiş ve yerli-yabancı çeşitli müzelerden benzer örneklerle karşılaştırılarak kapsamlı bir temele oturtulmaya çalışılmıştır.

Bizans dönemine ait 27 eserin yapımında en çok kullanılan malzeme; kolay bulunması, döküm tekniğine uygun olması, rahat işlenebilmesi ve sağlamlığı bakımından bronz olmuştur. Bunun yanı sıra gümüş, pirinç, demir ve ahşap-sedef-tunç ve bakır kullanılan diğer malzemelerdir. Eserlerin 22 tanesinin farklı boyutlarda kalıplar kullanılarak sadece döküm tekniğinde yapıldığı anlaşılmıştır. Pandantif haçlardan beş tanesinde ise döküm tekniğine ek olarak maden birleştirme tekniklerinden perçinleme de kullanılmıştır.

27 haç eser içerisinde Latin ve Yunan haç formlarının ağırlıkta olduğu, pandantif haçların boyut olarak küçük olanlarının kolay taşınması, dini ritüellerin yanı sıra günlük yaşamda da sıklıkla kullanılması ayrıca daha çok işlevsel oluşu nedeniyle genellikle Yunan formunda, dekoratif özellikler taşıyan daha büyük boyutlu, süslü ve dikkat çekici olan pandantif haçlar, röliker ve tören haçlarının tamamının Latin formunda tercih edildiği anlaşılmıştır. Bu eserler içerisinde tür olarak pandantif haçlar, form olarak ise Latin haçı çoğunluktadır.

27 eserde süsleme tekniği olarak daha çok kazıma ve kabartma tercih edilmiştir, süsleme ögesi olarak ise çeşitlilik barındırmaktadır. Yüzeylerinde bitkisel, geometrik ve simgesel süslemeler kazıma ve kabartma tekniğinde yapılmış, ayrıca bazı örneklerde renkli taş dolgu, kakma ve kaplama tekniklerinin de kullanılmış olduğu tespit edilmiştir.

İç içe geçen daire motifleri erken Bizans dönemi pandantif haçlarında tercih edilmiştir. Pandantif haçlardan katalog numarası 12, 13, 14 olan eserler sade ve bezemesiz tercih edilirken 16, 17, 18, 19 ve 20 numaralı dekoratif haçlar ise oldukça gösterişli ve dikkat çekici tasarlanmıştır. Bunlardan ahşap üzerine sedef levhaların

kaplandığı, tunçtan İsa heykelciğinin de perçin yoluyla levhalar üzerine sabitlendiği örneklere yerel müzelerde benzerlerine rastlanılmamış, yabancı müzelerdeki örnekleri bulunarak Geç Bizans döneminde bu tekniğin kullanıldığı kanaatine varılmıştır.

Pendantif haçların küçük boyutlu olanları ve iç içe geçen daire motifinin kullanıldığı birçok örnek Bizans sanatının erken döneminde geometrik süslemenin ağır bastığını göstermektedir. Benzer örnekler temel alınarak 4- 10. yy. aralığında değerlendirilmiştir. Katalog numarası 6 olan haç oldukça farklı bir örnek olup bombeli bir yapıdadır. Yüzeyde bir mask tasviri bulunan haçın yerel müzelerde örneği bulunamamış tek benzer örneği yabancı bir müzedeki benzerinin tarihine bakılarak 9-12. yy.'a tarihlendirilmeye çalışılmıştır. Oval kesitli olan örneklerin, uçları dışa taşkın ikişer, üçer topuzlarla ve uçları iki daire biten örneklerin, yerel ve yabancı örnekler ışığında 9-12. yy.'a tarihlendirilebileceği kanaatine varılmıştır. Dekoratif pendantif haçlardan katalog numarası 16 olan örnek iç bükey formu ve perçin ile tutturulan İsa heykelciği ile Miami üniversitesindeki örnekle çok yakındır bundan dolayı 16. yy.'a tarihlendirilmiştir. 17, 18, 19, 20 numaralı haçlar da yabancı müzelerdeki benzer teknik ve üsluptaki eserlerden yola çıkılarak 18-19. yy.'a tarihlendirilmiştir.

Röliker haçlar üzerindeki İsa ve Meryem kompozisyonları Orta Bizans döneminin karakteristik özelliği olmuş ve orans Meryem, çocuk İsa, vaftizci Yahya, incilin dört yazarı veya meleklerin Rölikerler haçlarda 9-12. yy.'da sıkça kullanılan bir kompozisyon olduğu başka müzelerdeki örnekler ışığında tespit edilmiştir.

Tören haçlarında genellikle merkezden uçlara genişleyerek devam edip iki daire sonlanan kol bitimleri kullanılmış, erken döneme tarihlenen 23 numaralı eser dışındaki tören haçlarının bezeme yönünden daha zengin olduğu anlaşılmıştır. 23 numaralı tören haçı bezeme yönünden daha yalın ve iddiasızdır. Benzer örneklerine bakılarak Erken Bizans dönemine tarihlendirilmesi uygun bulunmuştur. Dönemin dini ritüellerinin sembolü olan tören haçlarından 24, 25 ve 26 numaralı haçlar benzer örnekler dikkate alınarak 9-12. yy. aralığına tarihlendirilmiştir. Bu tören haçları yazıt, taş dolgu kakma ve yapıştırma gibi süsleme öğeleri ile zenginleştirilmiştir. 27 numaralı eser bu tören haçlarından farklı olarak sade fakat dikkat çekici bir özellik taşımaktadır. Kollar bitimde palmet motifi ile sonlanmaktadır. Haçın kare kesitli merkezinde de kazıma çizgilerle rüzgârgülünü andıran bir motif yapılmıştır. Oldukça zarif görünen bu haçın yerel ve yabancı müzelerde benzerine rastlanılamamıştır. Bu

tarıhlendirmesini zorlaştırmış ancak özenli işşiliği ve takdis haçlarda kullanılan palmet detaylarına göre tahmini bir tarihlendirme yapılarak 11-12. yy.'a dahil edilmesi uygun bulunmuştur. Dini ritüellerdeki önemi, yüksek mevkiyi temsil etmesi, imparatorluk seremonilerinin bir geleneği haline gelmesi, din adamlarının giysilerinin bir parçası haline gelmesi tören haçlarının önemini arttırmış, görkemli ve süslü yapılmasını sağlamıştır.

İsa'nın çarmıha gerilişini sembolize eden ha, Hristiyan sanatında dini simgeler arasında en yaygın kullanılan motif olmuştur.

Diyarbakır müzesindeki bu haçlar değerlendirildiğinde bu alışma; Hristiyanların dini ritüellerini, bu inancın en önemli sembolü olan haçın Bizans döneminin sanat anlayışına yansımasını, dini objelere verilen değeri, dönemin işşiliği hakkında bilgi vererek bu verilerin bilimsel zemine oturtulmasını sağlamaya çalıştığını söylemek mümkündür. Bu topraklardaki zengin mozaiği, kültürel etkileşimi gözler önüne sermektedir. Farklı zamanların ve halkların geniş bir sanat zevki, sembolik düşünce yapısı ve işşiliklerinin çeşitliliğinin bir incelemesi yapılmıştır.

Hristiyan dünyasında ikonografik, teolojik ve dogmatik açıdan çok önemli ve güçlü olan haçın Diyarbakır Müzesinde bulunan biçimsel çeşitliliğini ve anlamlarının ortaya koyarak tanıtılması; bilim dünyasına bir katkı sağlaması bakımından bu çalışmanın öncelikli hedefi olmuştur.

KAYNAKÇA

- Acara, E. M. (2007'a). Bizans Ortodoks Kilisesinde Liturji ve Liturjik Eserler, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Cilt: 15 / 1*, Ankara, 183-201.
- Acara E. M. (2007 b). 'Litürjide ve Günlük Kullanımda Maden Sanatı', *Kalanlar: 12-13*. (Ed. A. Ödekan), *Yüzyıllarda Türkiye'de Bizans*, (178-189) İstanbul: Vehbi Koç Vakfı
- Acara, E. M. (2010). 'Hristiyanlıkta Haç Kültü ve Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi Koleksiyonunda Bulunan Bir Grup Haç', Doğan-M. Kadiroğlu (Ed.) *Bizans ve Çevre Kültürler, Prof. Dr. Yıldız Ötüken'e Armağan*, (27-43), İstanbul: Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık
- Acara E. M. (2015). Komana Kazısı Metal Buluntularından Bir Grup: Röliker Haç, Komana'da Orta çağ Yerleşimi İçinde. *Komana Arjekoloji Serisi 5*, İstanbul, 167-180.
- Acara E. M. (2020). *Bizans Maden Sanatı: Dini Törenlerde Kullanılan Liturjik Eşyalar*, Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Akyürek, E. (1996). *Bizans 'ta Sanat ve Ritüel*. (1. Baskı). İstanbul: Kabalcı Yayınevi
- Albayrak, K. (2004) 'Dinsel Bir Sembol Olarak Haç'ın Tarihi', *Dinî Araştırmalar Dergisi c./7 s:19*, Ankara, 105-129.
- Allan, J. W. (1979). *Metalwork of the Islamic World, The Aron Collection*. (1.Baskı), Londra: Philip Wilson Yayınları.
- Altuner, H. (2015). Ekspresyonizmde Hristiyanlık ve Çarmıhta İsa Tasvirinin Kullanımı, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Nisan S:34, Isparta, 235-258.
- Atasağun, G. (2000). Hristiyanlığın Tanımı, Yorumu ve Kurumsallaşmasında Sembollerin Yeri, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (10), Konya, 181-199.
- Aydın, M. (2002). Bizans Kiliselerinde İkonoklast (Tasvir Kırıcı) Hareketin Kökenleri, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (13) Konya, 5-14
- Belli, O. (1992). Eskiçağ ve Orta çağ' da Doğu Anadolu Bölgesinde Bulunan Önemli Bronz Atölyeleri. *Semavi Eyice Armağanı*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul, 79-96

- Benson, G. (1934). *The Cross, Its History and Symbolism*. New York: Buffalo Yayıncılık
- Beysanoğlu, Ş. (1963). *Bütün Cepheleriyle Diyarbakır*, İstanbul: Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları No:3 Şehir Matbaası.
- Beysanoğlu, Ş. (1990). *Kültürümüzde Diyarbakır*, Ankara: Ziya Gökalp Derneği Yayınevi
- Beysanoğlu, Ş. (1992). *Kültürümüzde Diyarbakır*, Ankara: Ziya Gökalp Derneği Yayınevi.
- Beysanoğlu, Ş. (1997). *Anıtları ve Kitabeleriyle Diyarbakır Tarihi, 1.Cilt*, Diyarbakır: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları
- Bulut, M. (Ed.). (2022). *Diyarbakır'ın Portresi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Buyruk, H. (2013). Giresun Müzesinde Bulunan Rölikerler, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (29), 136-144.
- Buyruk, H. (2014). Adana Arkeoloji Müzesi'ndeki Haç Rölikerler, *Arkeoloji ve Sanat*, 1 (145), 127-136
- Charlotte, A. (1998). *The Human Christ*, Londra: A Lion Book Yayınevi.
- Chevalier, J. ve Gheerbrand, A. (1995). *A Dictionary of Symbols*, Londra: Penguin Yayıncılık.
- Cirlot, J. E. (1971). *A Dictionary of Symbols*, Londra: Roulledge&Kegan Paul Ltd
- Craddock, P. T. (1995). *Early Metal Mining and Production*, Edinburgh: Edinburgh Üniversitesi Yayınları.
- Çakmakçı, Z. (2017). Şükrü Tül Eski Eser Koleksiyonundaki Bizans Dönemi Madeni Eserleri. *Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*. 15, Ankara, 45-61.
- Eliade, M. (1976). *Patterns in Comparative Religion*, Londra
- Eliade, M. (1992). *İmgeler ve Simgeler*, Mehmet Ali Kılıçbay (Çev), Ankara: Gece Yayınları.
- Eliade, M. (2003). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, Ali Berktaş (Çev), İstanbul: Kabalcı Yayınevi
- Elyiğit, U. (2022). Bursa Arkeoloji Müzesindeki Madeni Haç Örnekleri, *Art Sanat* 18, İstanbul, 173-200
- Erbaş, A. (1998). *Hristiyan Ayinleri (Sakramentler)*, İstanbul: Nun Yayıncılık

- Erginsoy, Ü. (1978). *İslam Maden Sanatının Gelişmesi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Erginsoy, Ü. (1997). Maden Sanatı Maddesi, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi* c.21138-1147, İstanbul, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Ersoy, N. (2000). *Semboller ve Yorumları*. İstanbul: Zafer Matbaası
- Ertaş, K. (2014). *Sosyo-Kültürel Açından 19. Yüzyılda Diyarbakır Ermenileri*, Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ferguson, G. (1959). *Signs and Sybols in Christian Art*, New York: Oxford University Press.
- Gül, A. (2018). *Haçın Hristiyan Teolojisindeki Yeri ve Önemi*, Şırnak: Şırnak Üniversitesi Yayınları.
- Gündüz, Ş. (2012). Dinler Tarihi Perspektifinden Diyarbakır ve Çevresi. *Diyarbakır Kültür ve Medeniyet Dergisi*. 2, Diyarbakır, 94-98.
- Hastings, J. (1915). *Encyclopedia of Religion and Ethics*, Edinburgh: T&T Clark Publishing,
- Hillez Halifeoğlu, S. (2016). *Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Bulunan Ermeni Kiliseleri Koruma ve Kullanım Durumları*. Yüksek Lisans Tezi. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Hornickova, K., (1999) The Byzantine Reliquary Pectoral Crosses in Central Europe, *Byzantinoslavica* LX, 213-250.
- Jobes, G. (1962). 'Cross', *Dictionary of Mythology, Folklore and Symbol*, New York: The Scarecrow Pres Inc,
- Karagianni, A. V. (2010). *Bizans Anıtsal Resim Sanatında Haç İşlevi ve Dogmatik İçeriği*. (1. Baskı). Selanik: Bizans Araştırmaları Merkezi Yayını.
- Koçal, A. V. (2016). Küreselleşme Sürecinde Toplumsal ve Siyasal Değişmenin Kentsel Temelleri ve Simgelenişi: Türkiye’de Kürt Kimliği ve Diyarbakır İlişkisi Örneği. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 6 (11), Diyarbakır, 156-174.
- Koçyiğit, O. (2018). Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi Bizans Dönemi Maden Haçları, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 35 (2), Ankara, 110-121.
- Korkmaz, N. G. (2006). *Diyarbakır Kiliseleri Kapsamında “Surp Sargis Kilisesi” Koruma ve Restorasyon Önerisi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı.

- Köroğlu, G. (2004). *Anadolu Uygarlıklarında Takı*, İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları
- Kretschmer, H. (2008). *Lexikon der Symbole und Attribute in der Kunst*. Stuttgart: Reclam Verlag, Ditzingen.
- Küçük, M. A. (2016). İkonografiden İnanca “İsa Mesih’in Dirilişi/Paskalya” Süreci, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Özel Aralık Sayısı*, Ankara, 230-274.
- Matta, İ. (1976). Kitabı Mukaddes. Eski ve Yeni Ahit (Tevrat ve İncil). İstanbul, 1-34.
- Metin, H. (2019). Burdur Müzesinden Bir Röliker Haç, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, Kars, 413-418
- Moorey, P. R. S. (1994). *Ancient Mesopotamian Materials and Industries*, Oxford: Clarendon Press
- Muhammed, E. Z. (1988). *Muhadaratfi'n-Nasraniyye, Darü'l-Fikri'l-Arabi*, 3.Baskı, Kahire, Merkezü'l-İnmai'l-Hadari
- Okuyucu, D. (2023). Erzurum Arkeoloji Müzesinde Bulunan Bizans Dönemine Ait Bir Grup Madeni Haç, *Art Sanat* 19, İstanbul, 365-392.
- Özcoşar, İ. (2008). 19. Yüzyılda Diyarbakır’da Hıristiyan Cemaatler. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 12, tokat, 53-69.
- Özdemir, H., ve Öztaşkın G. K. (2010). “Denizli Arkeoloji Müzesi’nde Yer Alan Bizans Dönemi Maden Haçlarından Bir Grup”, *XIII. Orta çağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Denizli, Pamukkale Üniversitesi Yayınları, 489-499
- Palaz Yıldırım, S. (2023) Muğla-Fethiye Arkeoloji Müzesi Bizans El Sanatı Maden Eserleri: Bronz Haç Örneklerinden Pandantif Haçlar. C. Ülku, H. Elemana (Ed.) 26. *Orta Çağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Kitabı* (1299-1341). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını
- Parla, C. (2005). Diyarbakır Surları ve Kent Tarihi. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*. 1(22/1), Ankara, 57-84
- Pitarakis, B. (2006). *Les Croix-Reliquaires Pectorales Byzantines en Bronze. (Bibliographie des quedes Cahiers Archeologiques)* Paris: Pickard Publishing.
- Rice, D.T. (1959). *The Art of Byzantium*. London: Penguin Books Ltd.
- Ross, M. C. (1962). *Catalogue of the Byzantine and Early Mediaeval Antiquities In the Dumbarton Oaks Collection, Vol. 1: Metalwork, Ceramics, Glass, Glyptics, Painting*. Washington D.C.: Dumbarton Oaks Research

- Sayın, E. Ve Seçkin, S. (2023). Çobankale'den Enkolpion Röliker Haçlar. *Art-Sanat Dergisi*. 20, İstanbul, 505-530.
- Scott, D. A. (1991). *Metallography and Microstructure of Ancient and Historic Metals*, Singapur: Archetype Books Yayınları
- Seymour, W. (1898). *Wood The Cross in Tradition History and Art*, N.Y: Knickerboker Press
- Sunay, S. (2012). Erken Hıristiyan ve Bizans Sanatında Hale, *EKEV Akademi Dergisi*, 16(50), Erzurum, 197-213.
- Schweinfurth, P. (1953). Bizans İkonografyasında İsa, *Tarih Dergisi* 3(5-6), İstanbul, 1-20.
- Şakiroğlu, M. H. (1996). Haç, *DİA* (c. XIV, 522-524), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Taçyıldız, D. (2016). *Anadolu'nun Başlangıcından MÖ I. Bin Yıla Kadar Gamalı Haç (Swastika) Motifinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taş, T. ve Özcan, F. (2015). MS 4.-7. Yüzyıllar Arasında Haç Motifinin Gelişimi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 21, Isparta, 247-275.
- Tekin, H. (2015). *Eski Anadolu Madenciliği*. (1. Baskı) Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları
- Tezokur, M. H. (2021). Diyarbakır'ın İnanç Serüveninde Hıristiyanlık. *Diyarbakır Kültür ve Medeniyet Dergisi*. 2, Diyarbakır, 116-121.
- Turani, A. (1983). *Dünya Sanat Tarihi*. (1. Baskı) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Uğur, M. (2021). *Olba Kentinde Haç Kentinde Haç Betimleri ve Haçların Kullanımı*. Yüksek Lisans Tezi. Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uygun Yazıcı, S. (2023). Kırklareli Müzesi Bizans Dönemi Madeni Haçları. *Art Sanat* 20, İstanbul, 613-640
- Ünlüler, Y. (2019). *Kapadokya Bölgesi Müzelerindeki Bizans Dönemine Ait Madeni Haçlar*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı.
- Yarış, S. (2019). Diyarbakır İç Kale'de Bulunan 19.- 20. Yüzyıl Yapılarının Giriş Cephe Düzenlemeleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Sanat Dergisi* 33, Erzurum, 25-38.

- Yaşar, F. ve Yavuz S. (2022). Malatya Arkeoloji Müzesindeki Metal Haçların Değerlendirilmesi, *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi* 12 (26), Malatya, 62-85.
- Yavuz, Ç. (2023). Adana Müzesinde Bulunan Haçlar, Yüksek Lisans Tezi. Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Yıldız, M. (2019). *Anadolu'da Bizans Dönemi Duvar Resimlerinde 1. Constantinus ve Helena ile Beraber Gerçek Haç Betimleri*. Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı.
- Yılmazçelik, İ. (2014). *19. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yücetaş, A. N. (2023). *Bizans Maden Eserlerinde Anikonik Tasvirler: Amasya Müzesi'nden Örnekler*. Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://collections.theworldwar.org/argus/final/Portal/Default.aspx?component=AAAS&record=76439c92-d527-437a-aa6d-dfabeabe0ca1>

<https://katalog.landesmuseum.de/object/F5F281124F3B8041755867B17F498B02-teil-einer-leuchter-aufhaengung>

Ehingen Müzesi,2024, <https://bawue.museum-digital.de/object/4058>

<https://artmuseum.princeton.edu/collections/objects/19679>

<https://artmuseum.princeton.edu/collections/objects/19973>

<https://artmuseum.princeton.edu/collections/objects/28984>

<https://collections.ashmolean.org/object/477083>, 2024-29-10

<https://collections.ashmolean.org/object/477089>

<https://collections.ashmolean.org/object/477190>

<https://collections.louvre.fr/ark:/53355/cl010111972>, 2007

<https://collections.rom.on.ca/objects/427401/processional-cross?ctx=5a74a3da-b59d-4d20-9cb3-c87953010fd2&idx=47>

<https://diyarbakirdergisi.com/ickale-diyarbakir-arkeoloji-muzesi>

<https://emuseum.miami.edu/objects/1204/crucifix>

<https://karsem.karatay.edu.tr/diyarbakir-arkeoloji-muzesi-guneydogu-anadolunun-antik-mirasi>

<https://www.ashmolean.org/collections-online#/item/ash-object-477084>

https://www.britishmuseum.org/collection/object/H_1880-0501-8

https://www.britishmuseum.org/collection/object/H_1902-0529-26, 2024

https://www.britishmuseum.org/collection/object/H_1929-0713-5

https://www.britishmuseum.org/collection/object/H_1939-0513-1

https://www.britishmuseum.org/collection/object/H_1981-0202-1

https://www.britishmuseum.org/collection/object/H_1985-0305-1_1

https://www.britishmuseum.org/collection/object/H_1998-1105-20-2024

https://www.britishmuseum.org/collection/object/H_AF-357

https://www.britishmuseum.org/collection/object/H_OA-11002

<https://hristiyanlar.com/kitap/full/2.PETRUS.html>, 20.12.2024 Petrus'un ikinci mektubu

<https://www.turkishmuseums.com/museum/detail/2033-diyarbakir-muzesi/2033/1>

<https://www.turkyurdu.com.tr/arsiv/yazar-yazi.php?id=2918> Belgelerle Diyarbakır Müzesi'nin Kuruluşu Mayıs 2017- Yıl 106- Sayı 357

EKLER

Ek.1 KARŞILAŞTIRMA RESİMLERİ

Krş. Resim 1: Princeton University Art Museum, Envanter No: y1930-439 d, Gümüş Haç (<https://artmuseum.princeton.edu/collections/objects/19679>, 20.01.2025)

Krş. Resim 2: Princeton University Art Museum, Envanter No: y1932-29, Bronz Haç (<https://artmuseum.princeton.edu/collections/objects/19973>, 20.01.2025)

Krş. Resim 3: British Museum, Envanter No: OA.11002, Bakır Haç (https://www.britishmuseum.org/collection/object/H_OA-11002)

Krş. Resim 4: Adana Müzesi, Envanter No: 3206, Katalog No:6, Bakır Haç (Yavuz, 2023:23)

Krş. Resim 5: Erzurum Müzesi, Envanter No: 290, Katalog No:7, Bakır Haç
(Okuyucu, 2023)

Krş. Resim 6: Aksaray Müzesi, Envanter No: A2972/13.12.03, Katalog No:9, Bronz Haç (Ünlüler, 2019:31)

Krş. Resim 7:Adana Müzesi, Envanter No: 14791, Katalog No: 50, Bronz Haç (Yavuz, 2023:67)

Krş. Resim 8: Niğde Müzesi, Envanter No: 2014-4, Katalog No: 15, Bronz Haç (Ünlüler, 2019:37)

Kırş. Resim 9: Ereğli Müzesi, Envanter No: 2160, Katalog No:65, Bronz Haç
(Ünlüler, 2019:87)

Krş. Resim 10: Kayseri Müzesi, Envanter No: 2012/705, Katalog No:66, Bronz Haç
Haç (Ünlüler, 2019:88)

Krş. Resim 11: Adana Müzesi, Envanter No: 2126, Katalog No:1, Bronz Haç
(Yavuz, 2023:18)

Krş. Resim 12: British Museum, Envanter No: AF.357, Gümüş Haç
(https://www.britishmuseum.org/collection/object/H_AF-357)

Krş. Resim 13: Ereğli Müzesi, Envanter No: 580, Katalog No:39, Bronz Haç
(Ünlüler, 2019:61)

Krş. Resim 13:Adana Müzesi, Envanter No: 14646, Katalog No:46, Bronz Haç
(Yavuz, 2023:63)

Krş. Resim 14: Muğla Fethiye Arkeoloji Müzesi, Envanter No: 4359, Katalog
No: 17, Bronz Haç (Palaz Yıldırım, 2023:1325)

Krş. Resim 15: Louvre Müzesi, Envanter No: AC114, Bronz Haç
(<https://collections.louvre.fr>, 10.01.2025)

Krş. Resim 16: British Museum, Envanter No: 1929,0713.5, Demir Haç
(https://www.britishmuseum.org/collection/object/H_1929-0713-5)

Krş. Resim 17: Adana Müzesi, Envanter No: 18371, Katalog No:62, Bronz Haç
(Yavuz, 2019:79)

Krş. Resim 18: Aksaray Müzesi, Envanter No: A29787/14.1.03, Katalog:40, Bronz Haç (Ünlüler, 2019:62)

Krş. Resim 19: Amasya Müzesi, Envanter No: A-75-23-9, Katalog:30, Bronz Haç (Yücetaş, 2023:131)

Krş. Resim 20: Aksaray Müzesi, Envanter No: A3594/5.2.06, Katalog No: 35, Bronz Haç (Ünlüler, 2019:57)

Krş. Resim 21: Adana Müzesi, Envanter No: 14272, Katalog No: 45, Bronz Haç (Yavuz, 2023:62)

Krş. Resim 23: Adana Müzesi, Envanter No: 11458, Katalog No: 32, Bronz Haç (Yavuz, 2023:49)

Krş. Resim 24: Nevşehir Müzesi, Envanter No: 3950, Katalog No: 50, Bronz Haç (Ünlüler, 2019:72)

Krş. Resim 25: Kırklareli Müzesi, Envanter No: 2019/2, Katalog No: 7, Bronz Haç (Uygun Yazıcı, 2023)

Krş. Resim 26: British Museum, Envanter No: 1880,0501.8, Bronz Haç (https://www.britishmuseum.org/collection/object/H_1880-0501-8)

Krş. Resim 27: Adana Müzesi, Envanter No: 10011, Katalog No: 25, Bronz Haç (Yavuz, 2023:42)

Krş. Resim 28: Adana Müzesi, Envanter No: 12509, Katalog No: 37, Bronz Haç (Yavuz, 2023:54)

Krş. Resim 29: Kayseri Müzesi, Envanter No: 73/430, Katalog No: 59, Bronz Haç (Ünlüler, 2019:81)

Krş. Resim 30: Kayseri Müzesi, Envanter No: 2012/704, Katalog No: 87, Bronz Haç (Ünlüler, 2023:109)

Krş. Resim 31: Adana Müzesi, Envanter No: 19545, Katalog No: 73, Bronz
Haç (Yavuz, 2023:90)

Krş. Resim 32: Niğde Müzesi, Envanter No: 2014-7, Katalog No: 91, Bronz Haç
Haç (Ünlüler, 2023:113)

Krş. Resim 33: British Museum, Envanter No: 1902,0529.26, Bronz Haç
https://www.britishmuseum.org/collection/object/H_1902-0529-26, 2024

Krş. Resim 34: Kayseri Müzesi, Envanter No: 2010/190, Katalog No: 96, Bronz Haç (Ünlüler, 2023:118)

Krş. Resim 35: Badisches Landes Müzesi, Envanter No: 94/777, Demir Dışı Metal (<https://katalog.landesmuseum.de>, 01.01.2025)

Krş. Resim 36: Niğde Müzesi, Envanter No: 2010-153, Katalog No: 97, Bronz Haç (Ünlüler, 2023:119)

Krş. Resim 37: Malatya Arkeoloji Müzesi, Envanter No: 2014/09, Katalog No: 12, Bronz Haç (Yaşar ve Yavuz, 2020)

Krş. Resim 38: Niğde Müzesi, Envanter No: 2010-153, Katalog No: 97, Bronz Haç (Ünlüler, 2023:119)

Krş. Resim 39: Kayseri Müzesi, Envanter No: 2010-190, Katalog No: 96, Bronz Haç (Ünlüler, 2023:118)

Krş. Resim 40: Malatya Arkeoloji Müzesi, Envanter No: 2013/17, Katalog No: 4, Bronz Haç (Yaşar ve Yavuz, 2020)

Krş. Resim 41: Aksaray Müzesi, Envanter No: A3743/24.5.07, Katalog No: 102, Bronz Haç (Ünlüler, 2023:124)

Krş. Resim 42: Kırklareli Müzesi, Envanter No: 2013/146, Katalog No: 4, Bronz Haç (Uygun Yazıcı, 2023)

Krş. Resim 43: Miami University Museum, Envanter No: 1204, Demir Haç (<https://emuseum.miami.edu>, 20.01.2025)

RESİM 44- A

RESİM 44- B

Krş. Resim 44: National WW1 Museum And Memorial, Envanter No: 2021.171.1, Gümüş Haç (<https://collections.theworldwar.org>, 07.01.2025)

RESİM 45-A

RESİM 45-B

Krş. Resim 45: Ehingen Müzesi, Envanter No: 3601, Sedef Kaplama Ahşap Haç (Ehingen Müzesi, 2024, <https://bawue.museum-digital.de>, 10.12.2024)

Kır. Resim 46: Ereğli Müzesi, Envanter No: 14.1.1973-142, Katalog No:103, Bronz Haç (Ünlüler, 2023:125)

Kır. Resim 47: Aksaray Müzesi, Envanter No: 9.1.09, Katalog No:104, Bronz Haç (Ünlüler, 2023:126)

Krş. Resim 48: Bursa Müzesi, Envanter No: 2017/73, Katalog No:4, Bronz Haç
(Elyiğit, 2022)

RESİM 49-A

RESİM 49- B

Krş. Resim 49: Oxford Ashmolean Museum, Envanter No: AN1980.8, Bakır Haç (<https://collections.ashmolean.org>, 02.02.2025)

Krş. Resim 50: British Museum, Envanter No: 1981,0202.1, Bronz Haç (https://www.britishmuseum.org/collection/object/H_1981-0202-1)

Krş. Resim 51: British Museum, Envanter No: 1985,0305.1, Bronz Haç
(https://www.britishmuseum.org/collection/object/H_1985-0305-1_1)

Resim 52: Aksaray Müzesi, Envanter No:12.05.02, Katalog No: 120, Bronz Haç (Ünlüler, 2023:142)

Krş. Resim 53: Kırşehir Müzesi, Envanter No:303, Katalog No:122, Bronz Haç
(Ünlüler, 2023:144)

Krş. Resim 54: Aksaray Müzesi, Envanter No: 2.1.95, Katalog No: 124, Bronz Haç (Ünlüler, 2023:146)

Krş. Resim 55: Adana Müzesi, Envanter :2239, Katalog No:77, Bronz Haç (Yavuz, 2023:94)

RESİM 56-A

RESİM 56-B

Krş. Resim 56: Kanada Royal Ontanario Museum, Envanter No: 962.171.1, Bronz Haç (<https://collections.rom.on.ca>, 03.03.2025)

Krş. Resim 57: Uşak Müzesi, Envanter No: 7.36.71, Katalog No: 89, Bronz Haç (Acara Eser, 2020:207)

Krş. Resim 58: Uşak Müzesi, Envanter No: 22.102.72, Katalog No: 94, Bronz Haç (Acara Eser, 2020:209-210)

Krş. Resim 59: British Museum, Envanter No: 1998,1105.20, Bakır Haç (https://www.britishmuseum.org/collection/object/H_1998-1105-20-2024)

Krş. Resim 60: British Museum, Envanter No: 1939,0513.1, Bronz- Demir Haç
(https://www.britishmuseum.org/collection/object/H_1939-0513-1)

Krş. Resim 61: Kütahya Müzesi, Envanter No: 352, Katalog No: 100, Bronz
Haç (Acara Eser, 2020:212)

RESİM 62-A

RESİM 62- B

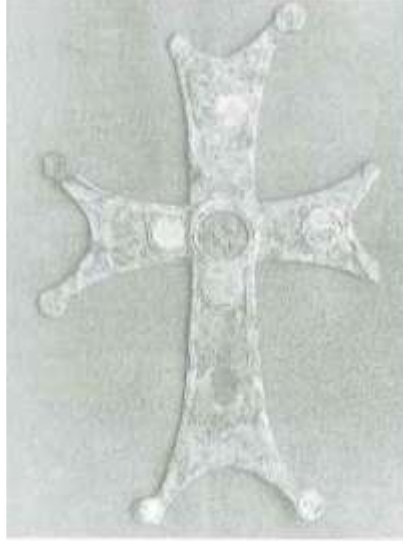
Krş. Resim 62: Kırşehir Müzesi, Envanter No: 2014-110, Katalog No: 155, Bronz Haç (Ünlüler, 2020:177)

Krş. Resim 63: Phela Hazinesi, Washington D.C., Dumbarton Oaks Koleksiyonu (Acara Eser, 2020:313)

Kırş. Resim 64: Oxford Ashmolean Museum, Envanter No: AN1980.3, Bakır Haç (<https://collections.ashmolean.org>, 02.02.2025)

Kırş. Resim 65: Uşak Müzesi, Envanter No:3.15.81, Katalog No:102, Demir-bronz kaplama (Acar Eser, 2020:213)

Krş. Resim 66: Amasra Müzesi, Envanter No: A78 G-1(537), Katalog No: 113, Tören haçı (Acara Eser, 2020:219)

Krş. Resim 67: Princeton University Art Museum, Envater No: y1962-51, Bronz (<https://artmuseum.princeton.edu/collections/objects/28984>, 20.01.2025)

Krş. Resim 68: Oxford Ashmolean .museum, Envanter No: AN1952.437, Bakır Haç (<https://collections.ashmolean.org>, 02.02.2025)

Krş. Resim 69: Adana Müzesi, Envanter No: 12721, Katalog No: 94, Bronz Haç (Yavuz, 2023:111)

Krş. Resim 70: Oxford Ashmolean Museum, Envanter No: AN1980.4, Bakır
Haç (<https://www.ashmolean.org>, 02.02.2025)

Ek. 2 Tez Savunabilirlik ve Orjinallik Beyan Formu

		DİCLE ÜNİVERSİTESİ ENSTİTÜSÜ TEZ SAVUNABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU	
ÖĞRENCİ BİLGİLERİ			
ADI VE SOYADI			
ÖĞRENCİ NO			
EĞİTİM-ÖĞRETİM YILI			
YARIYIL		☐ Güz ☐ Bahar	
ANABİLİM DALI/BİLİM DALI			
PROGRAM		☐ Yüksek Lisans ☐ Doktora	
TEZ BAŞLIĞI			
TEZDEN ÜRETİLEN YAYINLARA AİT BİLGİLER			
☐ Yayın şartı yoktur. ☐ Yayın şartı vardır.			
Yayın Türü	Uluslararası Makale	Sayısı (...)	İndeks(SCI, SCI-E, SSCI, AHCI vb.)
	Ulusal Makale Sayısı (...)	Ulusal Bildiri Sayısı (...)	Uluslararası Bildiri Sayısı (...)
	BAP Projesi Sayısı (...)	TÜBİTAK Projesi Sayısı (...)	Diğer (...)
SCI, SCI-Expanded, AHCI Kapsamındaki Makaleler			
Yazarlar/makale adı/dergi adı/cilt/sayfa/yıl -İndeksi			
Diğer İndeksler Kapsamında veya Diğer Uluslararası Dergilerdeki Makaleler			
Yazarlar/makale adı/dergi adı/cilt/sayfa/yıl			
Hakemli dergilerde Yayınlanmış Ulusal Makaleler			
Yazarlar/makale adı/dergi adı/cilt/sayfa/yıl			
Bildiriler			
Yazarlar/bildiri adı/sempozium adı/yıl/ şehir-ülke			
Projeler			
Yürütücü, araştırmacı(lar)/proje adı/yıl			
Patent/faydalı model/endüstriyel tasarımlar			
İNTİHAL RAPORU BİLGİLERİ			
RAPOR TÜRÜ	Tez Savunma Sınavı Öncesi		
SAYFA SAYISI			
BENZERLİK ORANI	%		
RAPORLAMA TARİHİ	.../.../ 20..		

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın kapak sayfası, giriş, ana bölümler, sonuç ve tartışma kısımlarından oluşan toplam sayfalık kısmına ilişkin,/...../..... tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafındanadlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan intihal raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

☐ Kabul/Onay sayfaları hariç, ☐ Kaynakça hariç, ☐ Alıntılar hariç/dâhil, ☐ Diğer

Dicle Üniversitesi Enstitüsü Lisansüstü Programlarda Tez Çalışması İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu Uygulama Esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

ÖĞRENCİ

Adı ve Soyadı:

Tarih:
İmza:

Yukarıda bilgileri verilen tezi bilimsel, şekilsel ve etik kurallar çerçevesinde inceledim. Tezin Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği ve Dicle Üniversitesi Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olduğunu onaylarım. Jüri karşısında savunabilir olduğunu bilgilerinize arz ederim.

TEZ DANIŞMANI

Adı ve Soyadı:

Tarih:

İmza: